

3^ο Γυμνάσιο Περάματος

Ευριπίδη Ελένη

Διδακτική προσέγγιση

Επιμέλεια: Άννα Μητρακοπούλου
Κυριάκος Τσερκέζογλου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- **Εισαγωγή στη δραματική ποίηση:** ..... Σελίδες 3 – 9

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

- **1^η σκηνή:** Στίχοι 1- 82: ..... Σελίδες 10 – 12
➤ **2^η σκηνή:** Στίχοι 83 – 191: ..... Σελίδες 13 – 16

ΠΑΡΟΔΟΣ

- **Α μέρος:** Στίχοι 192 – 288: ..... Σελίδες 17 – 18
➤ **Β και Γ μέρος σε συνοπτική παρουσίαση:** Στίχοι 289 – 371 και 372 – 436:..... Σελίδα 19

Α ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

- **1^η σκηνή:** Στίχοι 437 – 494: ..... Σελίδες 20 – 22
➤ **2^η σκηνή:** Στίχοι 495 541: ..... Σελίδες 23 – 24
➤ **3^η σκηνή:** Στίχοι 542 – 575: ..... Σελίδες 25 – 26

Β ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

- **Επιπάροδος και 1^η σκηνή:** Στίχοι 576 – 658: ..... Σελίδες 27 – 29
➤ **2^η σκηνή:** Στίχοι 659 – 730: ..... Σελίδες 30 – 32
➤ **3^η σκηνή:** Στίχοι 841 – 941: ..... Σελίδες 33 – 34
➤ **4^η σκηνή:** Στίχοι 942 – 1139: ..... Σελίδες 35 – 40
➤ **5^η σκηνή:** Στίχοι 1140 – 1219: ..... Σελίδες 41 – 43

Α στάσιμο: Στίχοι 1220 – 1285: Σελίδες 44 – 46

Γ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

- Στίχοι 1286 – 1424: ..... Σελίδες 47 – 51

Β στάσιμο: Στίχοι 1425 – 1499: Σελίδες 52 – 53

Δ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

- Στίχοι 1500 – 1592: ..... Σελίδες 54 – 58

Γ στάσιμο: Στίχοι 1593 – 1652: Σελίδες 59 – 60

ΕΞΟΔΟΣ

- **1^η, 2^η και 3^η σκηνή:** Στίχοι 1653 – 1778: ..... Σελίδες 61 – 64
➤ **Γενική θεώρηση της τραγωδίας:** ..... Σελίδες 65 - 66

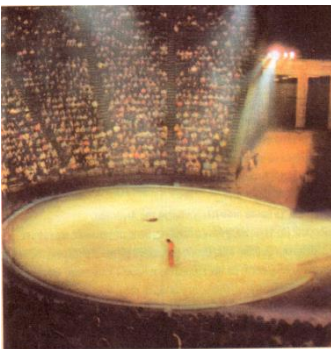
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Τα είδη του αρχαίου ποιητικού λόγου: Ο αρχαίος ελληνικός ποιητικός λόγος διακρίνεται στο **έπος**, τη **λυρική ποίηση** και το **δράμα**, το οποίο είναι το νεότερο από τα τρία και μαζί του θα ασχοληθούμε τη φετινή χρονιά. Η βασική διαφορά του δράματος από τα άλλα ποιητικά είδη, είναι ότι δημιουργήθηκε για παράσταση, για να αναπαραστήσει δηλαδή και να ζωντανέψει ένα γεγονός. Ή αλλιώς, για να μιμηθεί μια πράξη μπροστά στους θεατές.

Διόνυσος: Ο θεός της βλάστησης και του δράματος: Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι δραματικοί αγώνες, οι αρχαίες δηλαδή θεατρικές παραστάσεις, συνδέονται με τη θρησκευτική λατρεία του θεού Διονύσου. Για να καταλάβουμε λοιπόν τη γένεση του δράματος, πρέπει να εξετάσουμε την προέλευση του θεού Διονύσου και τη λατρεία του. Ο Διόνυσος ήταν ο θεός του αμπελιού και του κρασιού, αλλά γενικότερα προσωποποιούσε τη βλάστηση πάνω στη γη και τον κύκλο των εποχών. Οι πολλές περιπέτειες του θεού συμβολίζουν τις εναλλαγές των φυσικών φαινομένων, τη γέννηση και τον θάνατο της φύσης και των καρπών της (σπόρος, βλάστηση, γονιμοποίηση, καρπός, σπόρος). Η λατρεία του Διονύσου ήρθε στην Ελλάδα από τη Λυδία και τη Φρυγία διά μέσου της Θράκης. Αρχικά θεωρούνταν κατώτερος θεός συγκριτικά με εκείνους του Ολύμπου και οι οπαδοί του ήταν λιγιστοί. Σιγά σιγά όμως και κυρίως τον 7^ο και τον 6^ο αι. π.Χ. η λατρεία του διαδόθηκε σε πλατιά λαϊκά στρώματα και ο Διόνυσος απέκτησε οπαδούς, είχε τις δικές του γιορτές και το δικό του τραγούδι, τον Διθύραμβο.

Ο Διθύραμβος: Ήταν ύμνος – άσμα στο Διόνυσο. Τον τραγουδούσαν και τον χόρευαν οι οπαδοί του θεού με συνοδεία αυλού. Μιλούσε για τη γέννησή του, τους άθλους του, τις περιπέτειές του, την επικράτησή του, το κρασί, τη χαρά της ανέμελης ζωής. Στην αρχή ήταν αυτοσχέδιος και άτεχνος, ώσπου τον 7^ο αι. π.Χ. ένας μεγάλος ποιητής, ο **Αρίων**, που ζούσε στην Κόρινθο και στην αυλή του τυράννου Περίανδρου, συνέθεσε έξοχους Διθυράμβους με στίχους και μελωδία που τους εκτελούσε κυκλικός χορός από 50 άνδρες. Τα μέλη αυτού του χορού (θίασος ή εθελοντές) μεταμφιέζονταν σε ζώα, ιδιαίτερα σε τράγους και έβαφαν το πρόσωπό τους με το κατακάθι του μούστου. Λέγεται ότι ο Αρίων ήταν ο πρώτος που έδωσε ως συνοδεία του Διονύσου τους **Σατύρους** και τους **Σειληνούς**, στοιχειά των δασών που ήταν ζωόμορφα όντα (κάτι σαν τους δικούς μας καλικάντζαρους).

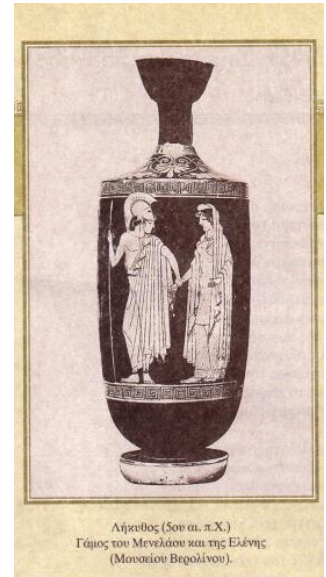
Πώς από το Διθύραμβο φτάσαμε στο δράμα: Το δράμα γεννήθηκε στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. στην Αττική και συγκεκριμένα στον δήμο της Ικαρίας (τον σημερινό Διόνυσο). Σύμφωνα με την παράδοση, ένας ποιητής ο **Θέσπης** είχε μια εξάισια έμπνευση: Φορώντας ένα προσωπίο (μάσκα) μυθικού προσώπου, αποσπάστηκε από τον χορό, στάθηκε απέναντί του και άρχισε να απαγγέλλει και όχι να τραγουδάει στίχους που είχε ετοιμάσει από πριν. Σε κάποια ιαχή του χορού αποκρίθηκε και έτσι δημιουργήθηκε ο πρώτος υποκριτής – ηθοποιός (στα αρχαία ελληνικά, υποκρίνομαι σημαίνει αποκρίνομαι). Αυτές οι ερωταποκρίσεις συνεχίστηκαν και έτσι δημιουργήθηκε ένας διάλογος ανάμεσα στο χορό και τον υποκριτή και έτσι το λυρικό στοιχείο (τραγούδι του χορού) συνδέθηκε

με το επικό στοιχείο (έπος = λόγος = διάλογος). Άρα τα τρία συστατικά του δράματος είναι το **επικό στοιχείο**, το **λυρικό στοιχείο** και η **όρχηση (κίνηση – χορός)**. Η πρωτοτυπία άρεσε πολύ και το θέατρο ήταν πλέον γεγονός.

Οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στην Αθήνα: Να σημειωθεί ότι το δράμα είναι αποκλειστικό δημιούργημα του ελληνικού πνεύματος. Γεννήθηκε σε μια εποχή (6^{ος} αιώνας) που ο δήμος – λαός (αγρότες και μικροβιοτέχνες) αγωνιζόταν να κερδίσει μερίδιο στην πολιτική διακυβέρνηση της Αθήνας. Στην εποχή του Πεισίστρατου έγιναν οι πρώτοι επίσημοι δραματικοί αγώνες. Μετά την τυραννία και στα πλαίσια του δημοκρατικού πολιτεύματος, το δράμα τελειοποιήθηκε. Αξίζει να τονιστεί ότι το είδος αυτό είναι παιδί της δημοκρατίας, γέννημα του διαλόγου και της ελευθερίας των ιδεών.

Τα είδη της δραματικής ποίησης: Στα χρόνια της ακμής της (5^{ος} αι. π.Χ.), τρία είναι τα είδη της δραματικής ποίησης.

- **Η τραγωδία:** Είναι το σοβαρό, σεμνό και μεγαλόπρεπο δράμα που αντλεί την υπόθεσή του από τους λαϊκούς μύθους, τον Αργοναυτικό, τον Θηβαϊκό και τον Τρωικό. Οι μύθοι αποτελούσαν κομμάτι της παράδοσης του λαού και ήταν σε γενικές γραμμές γνωστοί. Στρέφονταν γύρω από τις πράξεις ενός σπουδαίου μυθικού προσώπου, του τραγικού ήρωα, που βρίσκεται αντιμέτωπο με δύο αντίθετες ηθικές αρχές και πρέπει να επιλέξει τη σπουδαιότερη. Θέτει κορυφαία ερωτήματα και αγωνίες του ανθρώπου, όπως τη ζωή και τον θάνατο, τη σχέση ανθρώπου και θεού, τα όρια της ανθρώπινης πρωτοβουλίας, τη σχέση εξουσίας και εξουσιαζόμενου, το κύρος των θεσμών. Η τραγωδία είναι το ποιητικό είδος που θα μας απασχολήσει τη φεινή χρονιά.
- **Το σατυρικό δράμα:** Είναι εύθυμο και ζωηρό, προκαλεί το γέλιο και τον χορό του τον αποτελούν οι Σάτυροι. Οι ποιητές των τραγωδιών έγραφαν και τα σατυρικά δράματα που επίσης ήταν εμπνευσμένα από τους μύθους.
- **Η κωμωδία:** Γραφόταν από τους κωμωδοποιούς, αντλούσε το θέμα της κυρίως από τη σύγχρονη πολιτική εποχή και καυτηρίαζε κοινωνικές και πολιτικές καταστάσεις.

Καινοτομίες που έδωσαν στο δράμα την οριστική του μορφή: Με τον καιρό τα έργα των ποιητών έπαψαν να αποτελούν αυτοσχεδιασμούς της στιγμής και απέκτησαν αυστηρή μορφή. Οι καινοτομίες που συνέβαλαν σ' αυτό είναι οι εξής:

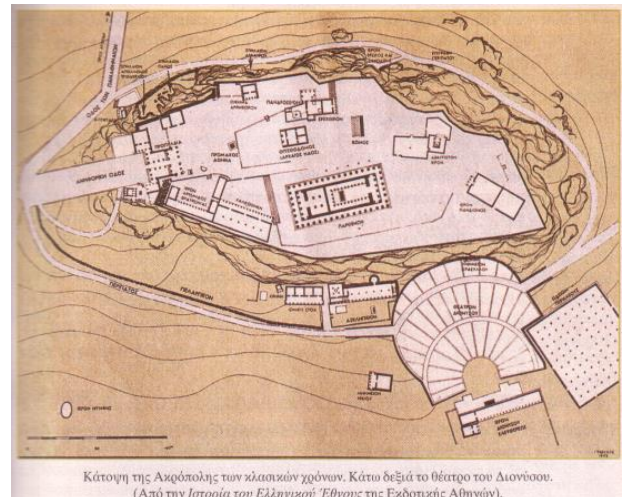
- Ο Αισχύλος χρησιμοποιούσε χορό από 12 χορευτές ενώ ο Σοφοκλής τους αύξησε σε 15.
- Ο Αισχύλος χρησιμοποιούσε δύο υποκριτές ενώ ο Σοφοκλής τούς αύξησε σε τρεις.
- Ο Σοφοκλής αξιοποίησε σε κάποιες τραγωδίες τον πρόλογο ενώ ο Ευριπίδης τον έκανε τυπικό κανόνα.
- Ο Σοφοκλής μείωσε την έκταση των χορικών ώστε να καταλαμβάνουν τον ίδιο χώρο με τους διαλόγους ενώ ο Ευριπίδης την περιόρισε στο ελάχιστο.

Η δομή της τραγωδίας: Με οδηγό τον Αριστοτέλη διακρίνουμε τα παρακάτω μέρη σε μια τραγωδία:

- **Πρόλογος:** Αποτελεί καινοτομία του Σοφοκλή. Μπορούσε να είναι μονόλογος ενός υποκριτή ή διάλογος δύο προσώπων. Στόχος του να κατατοπίσει τους θεατές για το περιεχόμενο και τα πρόσωπα του έργου.
- **Πάροδος:** Τραγούδι που έψελνε ο χορός μπαίνοντας στην ορχήστρα (κυκλικός χώρος ανάμεσα στους θεατές και τη σκηνή), με ρυθμισμένο βηματισμό και ειδικό σχηματισμό.
- **Επεισόδια:** Το κατεξοχήν δραματικό μέρος του έργου. Περιέχουν τις συγκρούσεις των προσώπων, προωθούν τη δράση και εξαντλούν την υπόθεση. Διαδραματίζονταν ανάμεσα στους υποκριτές ή ανάμεσα στους υποκριτές και τον χορό. Αντιστοιχούν στις πράξεις του σύγχρονου θεάτρου.
- **Στάσιμα:** Πρόκειται για τραγούδια, ωδές που έψελνε ο χορός στην ορχήστρα μετά από κάθε επεισόδιο. Στα διαλογικά μέρη ο χορός αντιπροσωπευόταν συνήθως από τον **κορυφαίο**. Είναι χωρισμένος σε δύο **ημιχόρια**. Έτσι, όταν το ένα ημιχόριο στεκόταν και τραγουδούσε, το άλλο χόρευε. Κάποτε και τα δύο ημιχόρια τραγουδούσαν μαζί τις **επωδούς** (το ρεφραίν του στασίμου).
- **Έξοδος:** Το τελευταίο μέρος του έργου. Ακολουθεί μετά το τελευταίο άσμα του χορού.

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Ο πρόλογος, τα επεισόδια και η έξοδος αποτελούν το **επικό – διαλογικό στοιχείο** της τραγωδίας και είναι ουσιαστικά οι φορείς της υπόθεσης. Η πάροδος, τα στάσιμα, οι κομμοί (θρηνητικά τραγούδια που έψελνε ο χορός με έναν ή δύο υποκριτές) και οι μονωδίες ή διωδίες (τραγούδια που έψελναν οι υποκριτές σόλο ή ντουέτο πάνω στη σκηνή) αποτελούν το **λυρικό στοιχείο** της τραγωδίας. Όλα τα παραπάνω, το επικό και το λυρικό μέρος, αποτελούν τα **κατά ποσόν μέρη** της τραγωδίας.

Τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας: Θα λέγαμε ότι εννοούνται τα εσωτερικά στοιχεία της που είναι τα παρακάτω:

- **Μύθος:** Είναι η υπόθεση της τραγωδίας, το σενάριο. Τα θέματα αντλούνται από τη μυθολογία και την ιστορία. Πιο συγκεκριμένα από τον **Αργολικό κύκλο** (οικογένειες Ατρείδων), από τον **Θηβαϊκό κύκλο** (οικογένειες Λαβδακιδών), από τον **Τρωικό κύκλο** (περιπέτειες από τον Όμηρο) και τον **Αργοναυτικό κύκλο** (επεισόδια από την αργοναυτική εκστρατεία). Οι μύθοι αυτοί προσαρμόζονταν από τον ποιητή με τέτοιο τρόπο, ώστε να του δίνεται η δυνατότητα να αναφερθεί σε σύγχρονα πολιτικά, κοινωνικά, ηθικά και υπαρξιακά προβλήματα.
- **Λέξη:** Το γραπτό κείμενο, η στιχουργία, τα μέτρα, οι ρυθμοί, τα εκφραστικά μέσα και το ύφος.
- **Μέλος:** Οι μελωδίες και τα μουσικά στοιχεία.
- **Όψη:** Τα οπτικά στοιχεία της παράστασης, όπως σκηνογραφία, ενδυματολογία κ.λ.π. Ο θεατής έβλεπε συνήθως την πρόσοψη ενός ανακτόρου ή ναού. Στην όψη περιλαμβάνεται και η **σκευή**, δηλαδή όσα κρατούσε ή φορούσε ο υποκριτής (προσωπείο, κοστούμι, σύμβολα εξουσίας κ.ά). Τα προσωπεία ήταν αρχικά πήλινα και μετά δερμάτινα. Ζωγραφίζονταν έντονα κι έδιναν σχηματικά τον σταθερό και αναλλοίωτο χαρακτήρα του ήρωα. Τα κοστούμια ήταν πολυτελή και με διάφορα παραγεμίσματα διόγκωναν το σώμα και του έδιναν υπερφυσικές διαστάσεις. Οι υποκριτές φορούσαν

μεγάλα παπούτσια με υπερυψωμένες σόλες, τους **κοθόρνους**. Η διόγκωση των υποκριτών ήταν απαραίτητη γιατί στα μεγάλα ανοιχτά θέατρα το ανθρώπινο σώμα εξαφανίζεται.

- **Ήθος**: Ο χαρακτήρας του δραματικού ήρωα και ο τρόπος με τον οποίο αντιδρά στις καταστάσεις.
- **Διάνοια**: Οι ιδέες και οι σκέψεις που εκφράζουν τα πρόσωπα της τραγωδίας και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους. Το σύνολο των ιδεών που εκφράζονται έχει συνήθως διαχρονικό χαρακτήρα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Η δουλειά μας θα αφορά ουσιαστικά στη μελέτη των κατά ποιόν μερών της τραγωδίας που θα επεξεργαστούμε.

Ο αριστοτελικός ορισμός για την τραγωδία: Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η τραγωδία είναι μίμηση πράξεως. Αυτή η πράξη πρέπει να είναι σημαντική, με αρχή, μέση και τέλος. Οφείλει επίσης να έχει κάποια έκταση. Ο λόγος

είναι «**ηδυσμένος**», δηλαδή ρυθμό, μελωδία. Τα μέρη που άλλα

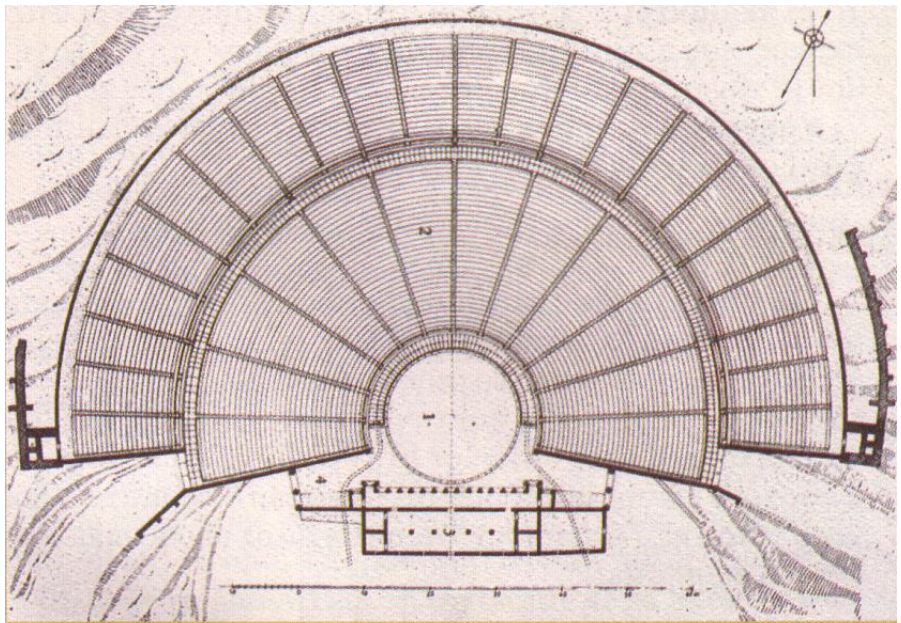
Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπονδαίας καὶ τελείας, μέγεθος ἔχουσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περιβαίνοσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν.

(Αριστ. Ποιητ. 1449 b 23-28)

της πρέπει να έχει αρμονία και συστατικά της

απαγγέλλονται και άλλα τραγουδιούνται, πρέπει να διακρίνονται με σαφήνεια, αποτελώντας όμως ένα δρώμενο, μια αναπαράσταση. Στόχος της τραγωδίας είναι να προκαλέσει στον θεατή τον **έλεο** και τον **φόβο**, συμπάθεια δηλαδή και ανησυχία για την τύχη του τραγικού ήρωα. Τελικά, ο θεατής πρέπει να οδηγηθεί στην **κάθαρση**. Ο όρος έχει ψυχολογικό, αισθητικό και ηθικό χαρακτήρα. Συμπάσχοντας με τους πρωταγωνιστές και βλέποντας τον τραγικό ήρωα να πέφτει με αξιοπρέπεια υποκύπτοντας στους νόμους της ηθικής τάξης, ο θεατής ελευθερώνεται από αντικοινωνικά συναισθήματα, καθαρίζει την ψυχή του, εξαγνίζεται, ανακουφίζεται και ηρεμεί.

Το αρχαίο θέατρο: Οι αρχαίοι ποιητές δεν είδαν ποτέ τα έργα τους να παίζονται σε μεγάλα μαρμάρινα θέατρα, τα οποία είναι μεταγενέστερα. Στην εποχή τους οι παραστάσεις δίνονταν είτε στο ύπαιθρο είτε στους πρόποδες κάποιου λόφου, τις πλαγιές του οποίου καταλάμβανε το κοινό. Οι πλαγιές των «βολικών» λόφων σκάφτηκαν σε σκαλοπάτια για να κάθονται οι θεατές και οι υποκριτές έπαιζαν σ' ένα πρόχειρο ξύλινο πατάρι. Γενικά, το αρχαίο θέατρο αποτελείται από τρία μέρη:

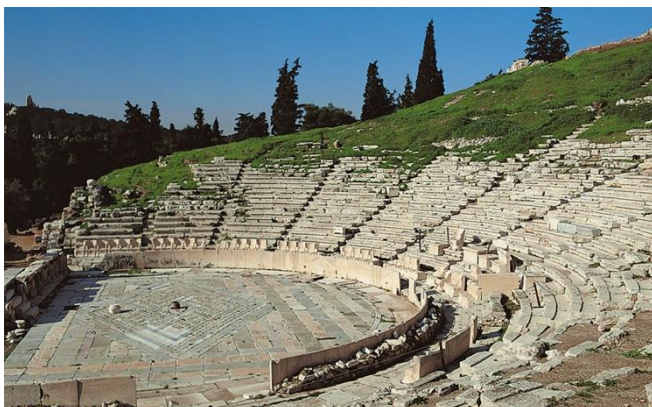

- **Κοίλο:** Ο χώρος των θεατών. Δύο οριζόντιες ζώνες το χώριζαν σε δύο τμήματα, τα **διαζώματα**. Κάθετες σκάλες διευκόλυναν τη διακίνηση των θεατών. Τα τμήματα ανάμεσα στις σκάλες ονομάζονταν **κερκίδες** και οι θεατές κάθονταν στα **εδώλια**.
- **Ορχήστρα:** Κυκλικός χώρος ανάμεσα στο κοίλο και τη σκηνή. Στο κέντρο της υπήρχε βωμός του Διόνυσου, η **θυμέλη**. Είναι ο χώρος δράσης του χορού. Η ορχήστρα είχε δύο εισόδους που ονομάζονταν **πάροδοι**. Από τη δεξιά πάροδο υποτίθεται ότι έμπαιναν τα πρόσωπα που έρχονταν από την πόλη ή το λιμάνι, ενώ από την αριστερή εκείνοι που έρχονταν από τους αγρούς ή από άλλες πόλεις.
- **Σκηνή:** Υπερυψωμένο ξύλινο (και αργότερα μαρμάρινο ή πέτρινο) πατάρι. Εκεί έπαιζαν οι ηθοποιοί και εξελισσόταν η δράση. Στο βάθος της σκηνής υπήρχε ο **οίκος**, ένα ξύλινο οικοδόμημα με τρεις πόρτες απ' όπου έβγαιναν τα πρόσωπα που προέρχονταν από το παλάτι ή από το ναό. Στην κορυφή του οίκου υπήρχε ειδικός χώρος, το **θεολογείο**, όπου έκαναν την εμφάνισή τους οι θεοί όταν το απαιτούσε η υπόθεση του έργου.

Τα μηχανήματα: Για τις ανάγκες της παράστασης, χρησιμοποιούνταν και ορισμένα απλά μηχανήματα:

- **Μηχανή ή αιώρημα:** Είδος γερανού με τη βοήθεια του οποίου εμφανίζονταν οι θεοί (από μηχανής θεός).
- **Περίακτοι:** Ξύλινοι πρισματικοί δοκοί για να ξετυλίγονται οι ζωγραφιστές εικόνες.
- **Εκκύκλημα:** Τροχοφόρο δάπεδο πάνω στο οποίο παρουσίαζαν ομοιώματα νεκρών. Η τραγωδία εξαιτίας του θρησκευτικού και παιδευτικού της χαρακτήρα, απέφευγε να παρουσιάζει θανάτους επί σκηνής.

Γιορτές και διδασκαλίες: Τα δράματα διδάσκονταν στη διάρκεια των μεγάλων εορτών προς τιμή του Διόνυσου, δηλαδή στα **«Μεγάλα ή εν άστει Διονύσια»** (τέλος Μαρτίου), στα **«Λήνιαια»** (τέλος Ιανουαρίου) και στα **«Μικρά ή κατ' αγρούς Διονύσια»** (τέλος Δεκεμβρίου). Οι πιο επίσημοι δραματικοί αγώνες γίνονταν στα «Μεγάλα Διονύσια». Οι γιορτές διαρκούσαν έξι ημέρες και στην τραγωδία ήταν αφιερωμένες οι τρεις τελευταίες. Κάθε ποιητής ήταν υποχρεωμένος να παρουσιάσει μια **τετραλογία** (τρεις τραγωδίες και ένα σατυρικό δράμα). Φυσικά δεν μπορούσαν να πάρουν μέρος όλοι οι ενδιαφερόμενοι. Όσοι ποιητές επιθυμούσαν να διαγωνιστούν, ετοίμαζαν τα έργα τους και τα παρουσίαζαν στον επώνυμο άρχοντα ζητώντας χορό. Εκείνος ενέκρινε τρία, γεγονός που σημαίνει ότι η πολιτεία μαζί με τους χορηγούς αναλάμβανε τα έξοδα της παράστασης. Οι τελευταίοι κάλυπταν τα έξοδα για τα μέλη του χορού, τον αυλητή και τα υπόλοιπα μέσα της παράστασης. Μετά τη συγκρότηση του χορού, άρχιζαν οι δοκιμές σε κατάλληλο χώρο. Λίγες ημέρες πριν την έναρξη των Μεγάλων Διονυσίων, οι ποιητές που είχαν προκριθεί παρουσίαζαν στο κοινό το έργο και τους συντελεστές της παράστασης. Η τελετή αυτή λεγόταν **προάγωνα**. Αξίζει να σημειωθεί ότι στα χρόνια του Περικλή, η πολιτεία αναγνωρίζοντας τον παιδευτικό ρόλο του θεάτρου, θέσπισε τα **θεωρικά**, αποζημίωση δύο οβολών ως αντίτιμο εισιτηρίου, προκειμένου ακόμα και οι άποροι να μπορούν να παρακολουθήσουν τις

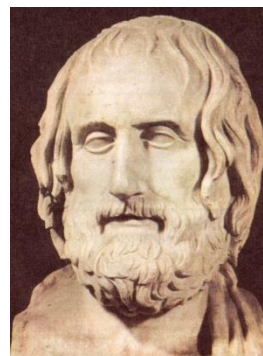
παραστάσεις. Το βραβείο ήταν στεφάνι από κισσό, ιερό φυτό του Διόνυσου. Η απόφαση χαρασσόταν σε πλάκες που περιείχαν τα ονόματα του ποιητή, του χορηγού, των πρωταγωνιστών και τους τίτλους των έργων. Αυτές οι πλάκες λέγονταν **διδασκαλίες** και φυλάσσονταν στο δημόσιο αρχείο.

Οι τρεις μεγάλοι τραγικοί

Αισχύλος: Γεννήθηκε στην Ελευσίνα το 525 π.Χ. Πολέμησε στον Μαραθώνα και στη Σαλαμίνα. Σώθηκαν επτά τραγωδίες του και η τριλογία Ορέστεια. Πέθανε στη Γέλα το 456 π. Χ. Χαρακτηριστικά του η ποιητική φαντασία, οι τολμηρές εικόνες και η μεγαλοπρέπεια. Οι ήρωες που δημιουργεί έχουν πιτανικές διαστάσεις και οι συγκρούσεις τους προκαλούν δέος στο θεατή. Έχει βαθιά θρησκευτική πίστη και θέτει διαρκώς το πρόβλημα της ανθρώπινης αλαζονείας. Προσπαθεί να συλλάβει το νόημα που έχει η ελεύθερη βούληση, την οποία θέλει να συμβιβάσει με το σχέδιο του θεού.

Σοφοκλής: Γεννήθηκε στον Κολωνό της Αττικής το 496 π.Χ. Ήταν κορυφαίος του χορού των εφήβων στη γιορτή για τη νίκη στη Σαλαμίνα. Έζησε ήρεμη ζωή και πέθανε τιμημένος από την Αθήνα που ποτέ δεν εγκατέλειψε σε βαθιά γεράματα (406 π.Χ.). Βαθιά θρησκευόμενος, ρίχνει το βάρος του στην ηθογραφία των προσώπων. Πρόβλημά του ήταν το άτομο απέναντι στον ίδιο του τον εαυτό, στις αδυναμίες του, στις δυνατότητές του, στις παγίδες που η τύχη στήνει εμπρός του. Ιδιαίτερη έμφαση έδινε στην αξιοπρέπεια με την οποία ο άνθρωπος οφείλει να αντιμετωπίσει τη μοίρα του. Πρόσθεσε τον τρίτο υποκριτή, ανέβασε τον αριθμό των χορευτών σε 15 και μείωσε τα λυρικά μέρη.

Ευριπίδης: Γεννήθηκε στη Σαλαμίνα το 485 π.Χ. Συναναστράφηκε με τον Φειδία, τον Ηρόδοτο και τον φιλόσοφο Αναξαγόρα. Γνώρισε τους σοφιστές που τον επηρέασαν σημαντικά. Συχνά κατέφευγε στη Σαλαμίνα όπου έγραφε τα έργα του στη μοναξιά. Κλειστός χαρακτήρας και δύσκολος στις επαφές του, γράφει και παρουσιάζει τα έργα του στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου και απηχεί τα γεγονότα του. Πέθανε στην Πέλλα της Μακεδονίας το 406 π.Χ., αφού πολεμήθηκε αρκετά από τους συγχρόνους του. Θεωρήθηκε ασεβής και άθεος. Αμφισβήτησε τις μυθολογικές αντιφάσεις και τις λαϊκές θρησκευτικές αντιλήψεις. Οι ήρωές του είναι μόνοι και υπεύθυνοι για τις πράξεις τους, απόλυτα ελεύθεροι, γι' αυτό και περισσότερο τραγικοί. Θέματα που τον απασχολούν είναι η σύγκρουση του ενστίκτου με τη λογική, το παράλογο του πολέμου, η βία, η απανθρωπιά, η θέση της γυναίκας και των δούλων στην κοινωνία, το δικαίωμα του ανθρώπου να παλεύει για το δίκιο του. Στο έργο του υπάρχουν έντονη δράση και δυναμικοί διάλογοι. Μονιμοποίησε τους προλόγους, εισήγαγε τον από μηχανής θεό, περιόρισε τα χορικά και έφερε νέες μελωδίες από την ανατολή.

Η ΕΛΕΝΗ

Το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο: Η Ελένη δημιουργείται το **412 π. Χ.** ενώ ο Πελοποννησιακός Πόλεμος βρίσκεται σε εξέλιξη. Το πολιτικό περιβάλλον είναι ιδιαίτερα αρνητικό για τους Αθηναίους, αφού μόλις είχε τελειώσει η **σικελική εκστρατεία** με την ολοκληρωτική καταστροφή του στόλου τους. Τα θλιβερά μηνύματα που κατέφθαναν από τη Σικελία προκαλούσαν αμηχανία, προβληματισμό και πανικό στους Αθηναίους, ενώ την κατάσταση χειροτέρευε το γεγονός ότι οι Σπαρτιάτες είχαν τον έλεγχο όλης της Αττικής μετά την κατάληψη της Δεκέλειας. Πέρα από αυτά, το **σοφιστικό κίνημα** είχε θέσει σε αμφισβήτηση πατροπαράδοτες αξίες που είχαν στηρίξει το αθηναϊκό μεγαλείο για πολλά χρόνια, εκμεταλλευόμενο την κρίση των ηθικών αξιών που είχε παρουσιαστεί από τις αρχές του πολέμου. Η αθηναϊκή δημοκρατία έχει αρχίσει να παρακμάζει και οι Αθηναίοι

έχουν αρχίσει να στρέφονται εναντίον των μάντεων και των χρησμολόγων που με τους χρησμούς τους είχαν ενθαρρύνει την πραγματοποίηση της σικελικής εκστρατείας. Μέσα σ' αυτό το κλίμα ο Ευριπίδης γράφει την Ελένη, με την οποία θέλει να καταδικάσει τον πόλεμο ως αιτία όλων των συμφορών.

Η Ελένη της παράδοσης και η διαφοροποίηση του Ευριπίδη: Η μυθολογία προβάλλει την Ελένη όχι μόνο σαν ενσάρκωση της ιδανικής ομορφιάς, αλλά και ως θεϊκή κατάρα που έπεσε στους ανθρώπους για τον αφανισμό και την καταστροφή τους. Μόνο ο Όμηρος παρουσιάζει την Ελένη ως πλάσμα ανθρώπινο με θεϊκή καταγωγή και αποφεύγει να την καταδικάσει για τα δεινά που προκάλεσε. Οι λυρικοί ποιητές τη συνδέουν απερίφραστα με την απιστία, την προδοσία, την ερωτική περιπέτεια και τον πόλεμο, ενώ για τον Αισχύλο είναι μια γυναίκα που έχει μια τάση προς το κακό, μια συμφορά που προκάλεσε τον Τρωικό πόλεμο και οδήγησε στον θάνατο χιλιάδες ανθρώπους.

Ο Ευριπίδης, αντίθετα, δεν συμμερίζεται τις παραπάνω απόψεις και την παγιωμένη παράδοση. Για εκείνον, η Ελένη είναι περισσότερο το θύμα ενός άτυχου έρωτα για τον οποίο πρόδωσε έναν σύζυγο που δεν διάλεξε η ίδια, αλλά της επέβαλαν οι κοινωνικές συνήθειες της εποχής. Στο έργο που θα παρακολουθήσετε, ο ποιητής αποκαθιστά την τιμή και την αξιοπρέπειά της, παρουσιάζοντας μια γυναίκα με πολλές αρετές, όπως η συζυγική πίστη, το επινοητικό μυαλό, η αγάπη για την πατρίδα και η αφοσίωση στην οικογένειά της, από την οποία βίαια αποσπάστηκε μπλεγμένη στα παιχνίδια των θεών.

Η υπόθεση του έργου

Στην τραγωδία που θα παρακολουθήσετε, η Ελένη δεν πήγε ποτέ στην Τροία. Εκεί βρίσκεται το είδωλό της, ένα άχρηστο πολεμικό τρόπαιο για το οποίο πολέμησαν άσκοπα και σκοτώθηκαν χιλιάδες άνθρωποι. Η πραγματική Ελένη, ένα παιχνίδι στα χέρια των θεών, βρίσκεται στην Αίγυπτο φερμένη από τον Ερμή και έχει τεθεί υπό την προστασία του βασιλιά **Πρωτέα**. Όταν όμως αυτός πεθαίνει, η ηρωίδα αντιμετωπίζει ένα άλλο πρόβλημα: Ο γιος του νεκρού βασιλιά, ο **Θεοκλύμενος**, θέλει να την παντρευτεί και αυτή η απαίτηση την αναγκάζει να καταφύγει στο μνήμα του Πρωτέα για ασφάλεια. Εκεί απαγγέλλει και τον πρόλογο της. Αμέσως μετά εμφανίζεται ο **Τεύκρος**, ένας ήρωας του Τρωικού πολέμου, που της δίνει κάποιες θλιβερές πληροφορίες για τον Μενέλαο και την οικογένειά της. Μαζί με τις γυναίκες του χορού, η Ελένη θα επισκεφτεί τη μάντισσα **Θεονόη**, αδελφή του Θεοκλύμενου, προκειμένου να ελέγξει την ακρίβεια των πληροφοριών. Στο σημείο αυτό, εμφανίζεται ναυαγός και σε άθλια κατάσταση ο **Μενέλαος**, ένα απομυθοποιημένο σύμβολο του πολέμου. Οι δύο σύζυγοι θα αναγνωριστούν και θα καταστρώσουν ένα σχέδιο για τη σωτηρία τους και τη φυγή από την Αίγυπτο. Την πρωτοβουλία των κινήσεων έχει η Ελένη.

Τα πρόσωπα του έργου: **Ελένη:** σύζυγος του Μενελάου.

Τεύκρος: Έλληνας ήρωας, αδελφός του Αίαντα του Τελαμώνιου.

Χορός: Ελληνίδες αιχμάλωτες, ακόλουθες της Ελένης.

Μενέλαος: Βασιλιάς της Σπάρτης, αδελφός του Αγαμέμνονα.

Γερόντισσα: Υπηρέτρια στο παλάτι του Θεοκλύμενου.

Αγγελιαφόρος Α': Έλληνας σύντροφος του Μενελάου.

Θεονόη: Μάντισσα, αδελφή του Θεοκλύμενου.

Θεοκλύμενος: Γιος του Πρωτέα, βασιλιάς της Αιγύπτου.

Αγγελιαφόρος Β': Αιγύπτιος ναύτης.

Υπηρέτης: Απλός υπηρέτης της Θεονόης

Διόσκουροι: Ο Κάστωρ και ο Πολυδεύκης, αδελφοί της Ελένης.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: ΣΤΙΧΟΙ 1 – 191

1^Η ΣΚΗΝΗ: ΣΤΙΧΟΙ 1 – 82: Ο ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

ΟΨΙΣ

Στη σκηνή απεικονίζεται το επιβλητικό αιγυπτιακό παλάτι του βασιλιά Θεοκλύμενου. Κάπου στο βάθος ίσως διακρίνονται τα νερά του Νείλου. Ο θεατής βλέπει στη σκηνή και το μνήμα του νεκρού Πρωτέα. Γύρω του κάποια στρωσίδια, σημάδι ότι κάποιος ή κάποια έχει καταφύγει εκεί αναζητώντας το άσυλο – προστασία που παρέχει ο τάφος ως ιερός χώρος. Η απορία δεν αργεί να λυθεί, καθώς η Ελένη σηκώνεται αργά και προχωρεί στη σκηνή για να σταθεί μπροστά στο αθηναϊκό κοινό. Η εμφάνισή της είναι εντυπωσιακή και η σκευή της θα περιλαμβάνει πολυτελή ενδυμασία που θα αναδεικνύει την ανυπέρβλητη ομορφιά της.

Στο σημείο αυτό αξίζει να μιλήσουμε για τη λειτουργία του μονολόγου. Η συγκεκριμένη τεχνική παρουσιάζει κάποια «αντιθεατρικότητα», καθώς υπάρχει περίπτωση να κουράζεται ο θεατής και να χάνει το ενδιαφέρον του. Είναι όμως απαραίτητη προκειμένου να λάβει το κοινό τις απαραίτητες πληροφορίες για τον τόπο, τον χρόνο, την περίσταση και τα πρόσωπα που θα παίξουν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του έργου. Εναπόκειται στον ηθοποιό να «καθηλώσει» τον κόσμο με την υποκριτική του τέχνη αξιοποιώντας τα «όπλα» του, όπως τις παύσεις, τα ανεβοκατεβάσματα της φωνής, την κίνησή του στον χώρο, το ύφος του, τις χειρονομίες, τη γλώσσα του σώματος κλπ.

ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

1^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 1 – 18: Ο ΤΟΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Η Ελένη ξεκινά τον μονόλογό της δίνοντας στους θεατές τις απαραίτητες πληροφορίες που χρειάζονται για να παρακολουθήσουν την παράσταση. Μεταφερόμαστε στην Αίγυπτο (*Να ο Νείλος με τις όμορφες νεράιδες*) και ακούμε την Ελένη να μας μιλά για τον νεκρό βασιλιά της χώρας, τον **Πρωτέα**, που σύμφωνα με τον Όμηρο υπήρξε θαλασσινή θεότητα αλλά ο Ευριπίδης τον παρουσιάζει ως θνητό ηγέτη της Αιγύπτου τροποποιώντας τον μύθο. Από τον γάμο του με μια Νηρηίδα, την Ψαμάθη, γεννήθηκαν δύο παιδιά, ο **Θεοκλύμενος** και η **Ειδώ - Θεονόη**. Αξίζει εδώ να επισημάνουμε ότι Θεοκλύμενος σύμφωνα με την ετυμολογία της λέξης (θεός + κλύω = ακούω) είναι αυτός που σέβεται στη ζωή του τους θεούς, ενώ Ειδώ (χαϊδευτικό της Ειδοθέας) είναι εκείνη που είτε έχει τη μορφή θεάς (είδος = μορφή) είτε εκείνη που γνωρίζει τα θεϊκά πράγματα. Στο έργο επικρατεί για την ηρωίδα το όνομα «Θεονόη» (θεός + νους), για να υπογραμμίσει τη μαντική της ιδιότητα (αυτή που γνωρίζει και ερμηνεύει τα θεία).

2^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 19 – 25: Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΗΡΩΙΔΑΣ

Η Ελένη αποκαλύπτει στους θεατές την ταυτότητά της. Καταγωγή της η Σπάρτη, πατέρας της ο Τυνδάρεως και μητέρα της η Λήδα. Για τη γέννησή της υπάρχει μια φήμη για την οποία η ηρωίδα αμφιβάλλει. Τάχα πατέρας της είναι ο Δίας που πήρε τη μορφή κύκνου και με δόλο έσμιξε με τη μητέρα της.

3^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 26 – 59: ΤΑ ΒΑΣΑΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Είναι απαραίτητο να πληροφορηθεί το κοινό τις περιπέτειες που έφεραν την Ελένη στην Αίγυπτο και όχι στην Τροία όπως ήθελε ο παραδοσιακός μύθος του τρωικού πολέμου. Από το στόμα της ηρωίδας μαθαίνει ο θεατής ότι όλα ξεκίνησαν από το καπρίτσιο τριών θεών, της Κύπριδας (Αφροδίτη), της Ήρας και της Αθηνάς, που φιλονικούσαν για το ποια από τις τρεις είναι η ομορφότερη. Η τελική κρίση έγινε στο βουνό της Ίδης, κοντά στην Τροία, όπου ζούσε ο Πάρης ως βοσκός. Από αυτόν ζήτησαν οι θεές να δώσει το μήλο της Έριδος

στην «καλλίστη». Ο Πάρης, όμως, δεν έκρινε αντικειμενικά αφού δωροδοκήθηκε από την Αφροδίτη την οποία και επέλεξε με αντάλλαγμα την ωραιότερη θνητή, δηλαδή την Ελένη. Η Ήρα τότε καταλαβαίνοντας τον δόλο εξοργίστηκε και έπλασε ένα είδωλο της Ελένης που κατέληξε στην Τροία μαζί με τον Πάρη, για να ξεκινήσει έτσι ο πόλεμος Αχαιών και Τρώων. Ένας πόλεμος που υποστηρίχθηκε ακόμα και από τον Δία, που θέλησε να μειώσει τον ανθρώπινο πληθυσμό και να δοξάσει τον Αχιλλέα. Η πραγματική Ελένη που απευθύνεται στους θεατές μεταφέρθηκε από τον Ερμή στην Αίγυπτο και παραδόθηκε στον βασιλιά της, τον Πρωτέα, που με το ήθος και την τιμιότητά του θα διατηρούσε ανέπαφη την τιμή και την αγνότητα της συζύγου του Μενέλαου.

4^η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 60 – 82: ΤΑ ΒΑΣΑΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ

Είναι φανερό στους θεατές ότι η ηρωίδα που βρίσκεται στη σκηνή είναι απελπισμένη καθώς τους εξιστορεί τα τωρινά της βάσανα:

- Έχει χάσει τον άντρα της και αγνοεί την τύχη του στην Τροία.
- Χιλιάδες άνθρωποι έχουν σκοτωθεί εξαιτίας της στον τρωικό πόλεμο.
- Έχει κηλιδωθεί το όνομά της, που δέχεται μόνο μίσος από τους Έλληνες και κατάρες.
- Όλοι θεωρούν πως πρόδωσε τον σύζυγό της.
- Ο βασιλιάς της Αιγύπτου, ο Θεοκλύμενος, απαιτεί να την παντρευτεί παρά τη θέλησή της. Τώρα δεν υπάρχει πια ο Πρωτέας για να την προστατεύσει. Στο μήνμα του έχει βρει καταφύγιο – άσυλο για να προστατεύσει την τιμή της.

Μοναδική ελπίδα της Ελένης είναι μια μακρινή υπόσχεση του Ερμή ότι κάποτε θα ξαναγυρίσει στη Σπάρτη και θα ζήσει με τον άντρα της ξανά. Υπόσχεση που η αξία της ξεθωριάζει με τον χρόνο και την κάνει να αναρωτιέται: «Τι να την κάνω τη ζωή πια»;

ΗΘΟΣ

Έκπληκτοι οι θεατές παρακολουθούν μια ολική ανατροπή του μύθου. Σύμφωνα με την παράδοση που γνώριζαν καλά, η Ελένη είχε ταυτιστεί με τη συζυγική απιστία, την προδοσία, τον πόλεμο και το μίσος. Ήταν η προσωποποίηση της ανηθικότητας που είχε οδηγήσει στον Άδη χιλιάδες ψυχές. Οι βεβαιότητες του κοινού αρχίζουν να κλονίζονται, καθώς η πραγματική Ελένη είναι μια πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος, απόλυτα αθώα για όσα λανθασμένα της καταλόγιζε όλος ο κόσμος και αποφασισμένη να διατηρήσει με κάθε κόστος αλώβητη την τιμή και αμόλυντο τον γάμο της. Είναι μια γυναίκα γεμάτη ενοχές για το κακό που άθελά της προκάλεσε. Μια Ελληνίδα που νοσταλγεί την πατρίδα της.

Με τον μονόλογό της η Ελένη αποδεικνύει ότι συγκεντρώνει πολλά από τα χαρακτηριστικά ενός τραγικού χαρακτήρα:

- Υποφέρει – πάσχει χωρίς να φταίει.
- Είναι αντιμέτωπη με υπέρτερες δυνάμεις που καθορίζουν την μοίρα της. Έχει γίνει ένα παιχνίδι στα χέρια των θεών, που με τα καπρίτσια τους και τις κρυφές τους επιθυμίες επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων.
- Έχει χάσει τον άντρα της, αγνοεί την τύχη του καθώς και τη γνώμη που έχει εκείνος για το άτομό της.
- Κηλιδώθηκε το όνομά της σε όλους τους Έλληνες που τη μισούν.
- Συγκλονίζεται από ενοχές για τον θάνατο χιλιάδων Αχαιών και Τρώων.
- Βιώνει την απειλή ενός βίαιου γάμου.
- Η αυτοκτονία αρχίζει να διαφαίνεται για εκείνη ως πιθανή επιλογή.

ΔΙΑΝΟΙΑ

- 1. Η αμφισβήτηση του Ευριπίδη:** Ο ποιητής επιλέγει συνειδητά να συγκρουστεί με παγιωμένες αναχρονιστικές αντιλήψεις και να περάσει στο θέατρο νέες ιδέες που έχουν ως βάση τον ορθό λόγο. Αξίζει για παράδειγμα να προσέξουμε τα παρακάτω σημεία:
  - **Στίχοι 1 – 4:** Δείχνοντας η Ελένη στους θεατές τον Νείλο, επισημαίνει ότι τα αιγυπτιακά χωράφια ποτίζονται από ένα καθαρά φυσικό φαινόμενο που έχει και την επιστημονική του ερμηνεία. Τα χιόνια του χειμώνα λιώνουν στα βουνά και τροφοδοτούν τον ποταμό, που με τη σειρά του κάνει εύφορες της πεδιάδες της χώρας. Πρόκειται για άποψη στηριγμένη στην παρατήρηση και στις θεωρίες του φιλόσοφου Αναξαγόρα. Δεν είναι ο Δίας, λοιπόν, που προκαλεί τις βροχοπτώσεις και τα καιρικά φαινόμενα και δεν μπορούμε, επομένως, να εξηγήσουμε τον κόσμο που μας περιβάλλει με θεολογικές ερμηνείες.
  - **Στίχοι 20 – 25:** Μέσα από τα λόγια της Ελένης ο ποιητής αμφισβητεί διαδεδομένους μύθους που ήθελαν τους θεούς να σμίγουν με θνητούς. Είναι φανερό ότι η ηρώιδα θεωρεί φήμη τη μεταμόρφωση του Δία σε κύκνο και τη μετέπειτα ένωσή του με τη μητέρα της, ενώ συγχρόνως αμφιβάλλει για την εγκυρότητά της (στίχος 25, *...αν είναι αλήθεια*).
  - **Στίχοι 26 – 54:** Διακρίνεται η αμφισβήτηση του δημιουργού για τις προθέσεις και τις ενέργειες των θεών, που λειτουργούν με ταπεινά ένστικτα και ανθρώπινες αδυναμίες. Τρεις θεές ανταγωνίστηκαν για το βραβείο της ομορφιάς με θύμα τους την Ελένη. Μήπως ο άνθρωπος πρέπει να αναθεωρήσει τις απόψεις του για τους θεούς; Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η διδασκαλία των σοφιστών έχει επηρεάσει βαθιά τη σκέψη του Ευριπίδη και το θέατρο είναι ο ιδανικός χώρος για να εισαχθούν νέοι προβληματισμοί στους πολίτες της Αθήνας.
- 2. Η αντίθεση ανάμεσα στο «φαίνεσθαι» και το «είναι»:** Στους στίχους 42 - 43 εμφανίζεται η αντίθεση ανάμεσα στο «φαίνεσθαι» και το «είναι», η οποία διατρέχει όλο το έργο. Ο Πάρης, ο Μενέλαος, οι Έλληνες και οι Τρώες ζουν για πολλά χρόνια σε μια εικονική πραγματικότητα, αγωνιζόμενοι για ένα είδωλο. Η πλάνη τους είναι τόσο μεγάλη ώστε δεν κατανοούν τη ματαιότητα ενός τραγικού πολέμου, ακόμα και μετά το τέλος του. Αντίθετα η Ελένη ζει στο «είναι», αφού γνωρίζει τα σχέδια και τους δόλους των θεών. Αγνοεί, ωστόσο, μεγάλο μέρος των εξελίξεων αφού είναι για χρόνια εγκλωβισμένη στην Αίγυπτο. Τι είναι πραγματικό και τι φαίνεται πραγματικό χωρίς να είναι; Πρόκειται για ερώτημα διαχρονικό που θα μας απασχολεί διαρκώς καθώς θα εξελίσσεται το έργο.
- 3. Το αντιπολεμικό μήνυμα της τραγωδίας:** Στους στίχους 62 – 68 αρχίζει και διαφαίνεται το αντιπολεμικό μήνυμα που προσπαθεί να περάσει ο Ευριπίδης. Αναπόφευκτα, το πλήθος νεκρών στο οποίο αναφέρεται η Ελένη θα ανακαλεί στη μνήμη των θεατών την πρόσφατη εμπειρία της σικελικής εκστρατείας και τους αγαπημένους συμπολίτες που είτε σκοτώθηκαν είτε πουλήθηκαν ως δούλοι σε σκλαβοπάζαρα. Οι ενοχές της Ελένης γίνονται και ενοχές του κοινού που παρακολουθεί, καθώς ο καταστροφικός πόλεμος αποφασίστηκε και με τη δική του ψήφο.

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΘΕΑΤΩΝ

Πιθανότατα οι θεατές αισθάνονται έκπληξη καθώς βλέπουν επί σκηνής την ανατροπή του παραδοσιακού μύθου. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε περιέργεια για την εξέλιξη αυτής της πρωτότυπης ιστορίας. Μετά τον μονόλογο της Ελένης ίσως αρχίζει να σχηματίζεται ο έλεος και ο φόβος για την ηρώιδα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: 2^Η ΣΚΗΝΗ: ΣΤΙΧΟΙ 83 – 191: Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ

ΟΨΙΣ

Από τη δεξιά πάροδο εισέρχεται στη σκηνή ο **Τεύκρος**, γνωστός ήρωας του τρωικού μυθολογικού κύκλου, ξακουστός τοξότης και αδελφός του γνωστού σε μας Αίαντα από τη Σαλαμίνα. Είναι ντυμένος στρατιωτικά, στη σκευή του διαθέτει φαρέτρα για βέλη και κρατά τόξο. Οι πρώτες του κινήσεις στον χώρο είναι διερευνητικές. Θαυμάζει τη μεγαλοπρέπεια του παλατιού (στίχοι 84 – 86), αλλά εκπλήσσεται και εξοργίζεται όταν μπροστά του βλέπει την Ελένη που θεωρεί αιτία των συμφορών του. Υποθέτουμε ότι ο υποκριτής θα έκανε κάποια επιθετική κίνηση προς το μέρος της προτάσσοντας το όπλο του, αλλά θα συγκρατείται συνειδητοποιώντας ότι η γυναίκα που συναντά απλά μοιάζει με τη σύζυγο του Μενέλαου (στίχοι 94 – 97). Η αποχώρησή του, πάλι από τη δεξιά πάροδο, γίνεται στο τέλος της σκηνής και στον στίχο 191.

ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΤΑ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

1^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 83 – 128: Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ ΚΑΙ Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ

Εισερχόμενος στη σκηνή ο Τεύκρος θαυμάζει το πολυτελές ανάκτορο αλλά μένει κατάπληκτος μόλις αντικρίζει τη μισητή μορφή της Ελένης. Αν δεν ήταν βέβαιος ότι πρόκειται για εκπληκτική ομοιότητα, θα τη σκότωνε. Η ηρωίδα μας κατανοεί με τον πιο σκληρό τρόπο ότι οι υποψίες της σχετικά με τη γνώμη των Ελλήνων για το άτομό της βγαίνουν αληθινές. Στο διάλογο που ξεκινά, ο Τεύκρος αποκαλύπτει την ταυτότητά του. Είναι γιος του **Τελαμώννα**, του βασιλιά της Σαλαμίνας, ο οποίος τον έδιωξε από την πατρίδα θεωρώντας τον υπεύθυνο για τον θάνατο του αδελφού του, του Αίαντα. Ο τελευταίος αυτοκτόνησε στην Τροία μετά τη διαμάχη των Αχαιών αρχηγών για τα όπλα του Αχιλλέα, που είναι γνωστή ως η **«κρίσις των όπλων»**. Ανοίγουμε εδώ μια μικρή παρένθεση, για να έχουμε ολοκληρωμένη εικόνα για τα γεγονότα που οδήγησαν στον θάνατο του Αίαντα.

Στη μάχη γύρω από το σώμα του Αχιλλέα, ο Οδυσσέας απωθούσε τους Τρώες ενώ ο Αίαντας ήταν αυτός που μετέφερε τελικά τον νεκρό ήρωα στο στρατόπεδο των Αχαιών. Όταν κόπασαν οι συγκρούσεις, προέκυψε το ζήτημα ποιος θα αποκτούσε την πανοπλία του Αχιλλέα, η οποία θα προσφερόταν από την Θέτιδα στον πιο ανδρειωμένο πολεμιστή. Οι Αχαιοί ακολουθώντας τη συμβουλή του Νέστορα έστειλαν κατασκόπους για να ακούσουν την άποψη των Τρώων. Εκεί άκουσαν μια νεαρή Τρωάδα να λέει ότι ο Αίαντας υπήρξε ο γενναιότερος, μια άλλη νεαρή όμως της απαντά ότι ο Οδυσσέας ήταν πιο γενναίος, καθώς αυτός αντιμετώπισε τόσους αντιπάλους ταυτόχρονα, ενώ η μεταφορά απλά του νεκρού Αχιλλέα δεν θεωρείται πράξη γενναιότητας. Σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία η απόφαση των Αχαιών ήταν ομόφωνη να δοθεί ο οπλισμός στον Οδυσσέα. Ο Αίαντας αρχίζει να χάνει τα λογικά του από αυτή την τροπή των γεγονότων. Εξοργισμένος από την απόφαση θόλωσε και, με παρέμβαση της Αθηνάς, άρχισε να σκοτώνει τα αιγοπρόβατα των Αχαιών πιστεύοντας ότι είναι οι μισητοί πλέον συμπολεμιστές του. Νομίζει μάλιστα ότι ένα κριάρι είναι ο Οδυσσέας, το σέρνει στη σκηνή του και το βασανίζει. Το επόμενο πρωί, όταν λογικεύτηκε, αποφάσισε να αυτοκτονήσει για να αποφύγει τον εξευτελισμό και την ταπείνωση. Έτσι έπεσε επάνω στο ξίφος του βάζοντας τέλος στη ζωή του.

2^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 129 – 166: ΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΤΛΕΙ Η ΕΛΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΕΥΚΡΟ

Η Ελένη βλέπει στην απρόσμενη συνάντηση την ευκαιρία να λάβει τις πληροφορίες που θέλει σχετικά με τον τρωικό πόλεμο και τα αγαπημένα της πρόσωπα. Από τον Τεύκρο, λοιπόν, μαθαίνει τα παρακάτω:

- Η πόλη της Τροίας έπεσε και παραδόθηκε στις φλόγες (στίχος 132).
- Η Ελένη θεωρείται υπεύθυνη για τον θάνατο Αχαιών και Τρώων (στίχοι 134 – 135).
- Έχουν περάσει επτά χρόνια από την πτώση της Τροίας (στίχος 136). Συμπεραίνουμε ότι η Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο δεκαεπτά ολόκληρα χρόνια.
- Ο άντρας της τη μισεί σύμφωνα με την πληροφορία του Τεύκρου ότι ο Μενέλαος έσυρε την «Ελένη» από την κόμη ως τρόπαιο (στίχος 140).
- Η τύχη του ζευγαριού αγνοείται καθώς δεν επέστρεψε ποτέ στη Σπάρτη και οι Έλληνες θεωρούν πλέον τον Μενέλαο νεκρό (στίχοι 147 – 156).
- Η μητέρα της Ελένης, η Λήδα, αυτοκτόνησε από ντροπή (στίχοι 158 – 160).
- Για τα αδέρφια της, τον **Κάστορα** και τον **Πολυδεύκη**, υπάρχει διπλή φήμη. Άλλοι λένε ότι σκοτώθηκαν και κάποιοι υποστηρίζουν ότι ο Δίας τούς χάρισε την αθανασία και τους μετέτρεψε σε αστερισμούς (στίχοι 161 – 166). Σύμφωνα με τον μύθο οι Διόσκουροι έγιναν προστάτες των ναυτικών και ταυτίστηκαν με τον αστερισμό των Διδύμων.

3^η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 167 – 191: Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΤΑΞΙΔΙΟΥ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ ΚΑΙ Η ΑΠΟΧΩΡΗΣΗ ΤΟΥ

Η παρουσία του Τεύκρου στην Αίγυπτο πρέπει με κάποιον τρόπο να δικαιολογηθεί από τον ποιητή. Ο ήρωας ανακοινώνει ότι σκοπός του είναι να συναντήσει τη μάντισσα Θεονόη ελπίζοντας στη βοήθειά της για να φτάσει στον προορισμό του που είναι η Κύπρος. Εκεί, σύμφωνα με χρησμό που του έχει δοθεί από τον Απόλλωνα πρέπει να ιδρύσει μια νέα Σαλαμίνα. Η Ελένη όμως τον προτρέπει να φύγει αμέσως επειδή ο βασιλιάς της χώρας θανατώνει όλους τους Έλληνες. Ο Τεύκρος αποχωρεί ευχαριστώντας τη γυναίκα που έχει μπροστά του και εκτοξεύοντας κατάρες για την Ελένη που γνώρισε στην Τροία.

ΗΘΟΣ

Τεύκρος: Παρουσιάζεται φορτισμένος συναισθηματικά. Στην ψυχή του κυριαρχεί το μίσος για την Ελένη, την οποία θεωρεί αιτία όλων των συμφορών του. Νιώθει απογοήτευση από τη στάση του πατέρα του και βαθιά δυστυχία καθώς για χρόνια ολόκληρα περιπλανιέται χωρίς ελπίδα στις θάλασσες. Ενοχές τον κυριεύουν για τον χαμό του αδελφού του, αλλά και έντονη πικρία επειδή βιώνει, αν και νικητής, τις ολέθριες συνέπειες του πολέμου. Είναι κι αυτός, όπως και οι άλλοι Έλληνες, παγιδευμένος στο «φαίνεσθαι» και σε μια κατάσταση πλάνης, καθώς ζει με βεβαιότητα και χωρίς καμιά αμφιβολία τη δική του πραγματικότητα. Εμπιστεύεται απόλυτα όσα είδαν τα μάτια του και όσα του υπαγορεύει η λογική του αγνοώντας την αλήθεια.

Ελένη: Συγκλονίζεται συναισθηματικά καθώς επιβεβαιώνονται οι φόβοι της σχετικά με το μίσος των Ελλήνων απέναντί της. Οι νέες πληροφορίες που λαμβάνει από τον Τεύκρο τη βυθίζουν κυριολεκτικά στην απελπισία και τη θλίψη. Ο άντρας της πιθανότατα είναι νεκρός, η μητέρα της αυτοκτόνησε, τα αδέρφια της αγνοούνται. Η ιδέα της αυτοκτονίας αρχίζει να εμφανίζεται ως η μοναδική επιλογή. Πέρα από αυτά, η Ελένη ως προσωπικότητα σχηματίζεται σιγά σιγά στα μάτια του θεατή. Πρόκειται για μια γυναίκα έξυπνη και μεθοδική που χωρίς να αποκαλύπτει την ταυτότητά της καταφέρνει να εκμαιεύσει από τον Τεύκρο τις πληροφορίες που την αφορούν.

Κοινά στοιχεία Τεύκρου και Ελένης: Οι δύο χαρακτήρες συγκεντρώνουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά που αναδεικνύουν και την τραγικότητά τους.

- Πάσχουν χωρίς να φταίνε.
- Υπέρτερες δυνάμεις καθορίζουν τη μοίρα τους. Είναι και οι δύο έρμαιο στις διαθέσεις των θεών.
- Βρίσκονται μακριά από την πατρίδα τους.

- Βιώνουν την απόρριψη από το περιβάλλον στο οποίο κανονικά ανήκουν.
- Αισθάνονται ενοχές απέναντι σε όσους πέθαναν ή καταστράφηκε η ζωή τους.
- Μία «κρίση» έκρινε τη ζωή τους. Για την Ελένη η «**κρίσις της καλλίστης**» και ο ανταγωνισμός τριών θεών για το βραβείο της ομορφιάς σήμαναν τη βίαιη μεταφορά της στον μακρινό τόπο και κατέστρεψαν τη ζωή της. Για τον Τεύκρο η «**κρίσις των όπλων**» ήταν αυτή που οδήγησε στην αυτοκτονία του αδελφού του και σφράγισε τη δική του μοίρα.
- Κατακλύζονται από θλίψη, απογοήτευση και απελπισία.

ΛΕΞΙΣ

Αξίζει να δείξουμε ιδιαίτερη προσοχή στις αφηγηματικές τεχνικές και στα εκφραστικά μέσα που επιλέγει να αξιοποιήσει ο ποιητής στη συγκεκριμένη σκηνή.

Διάλογος: Πρόκειται για σχεδόν αναπόσπαστο στοιχείο ενός θεατρικού κειμένου. Με τη βοήθειά του αναδεικνύονται ο χαρακτήρας των ηρώων, τα συναισθήματά τους, οι ανάγκες τους και τα κίνητρα που υπαγορεύουν τις πράξεις τους. Κινητοποιείται παράλληλα το ενδιαφέρον του θεατή και η συναισθηματική του εμπλοκή στα δρώμενα επί σκηνής. Προωθείται ακόμα η εξέλιξη του έργου με την αποκάλυψη πληροφοριών και τη δημιουργία νέων καταστάσεων που σχετίζονται με την πλοκή αλλά και με το σχέδιο του δημιουργού.

Στιχομυθία: Πρόκειται ουσιαστικά για τον διάλογο στίχο με στίχο. Εκτεταμένη χρήση της παρατηρούμε στους στίχους 111 – 166. Η στιχομυθία προσθέτει ένταση, ζωντάνια και ταχύτητα καθελώνοντας κυριολεκτικά τον θεατή και αυξάνοντας κατακόρυφα το ενδιαφέρον του για τις εξελίξεις επί σκηνής. Με τη συγκεκριμένη μορφή διαλόγου προβάλλονται πιο καθαρά οι αρετές και οι αδυναμίες των χαρακτήρων.

Τραγική ειρωνεία: Πρόκειται για την κατάσταση σύμφωνα με την οποία οι χαρακτήρες του έργου αγνοούν πράγματα και καταστάσεις που γνωρίζουν οι θεατές. Στη συγκεκριμένη σκηνή την εντοπίζουμε σε αρκετά σημεία:

- **Στίχοι 96 – 97:** Ο Τεύκρος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η γυναίκα που βλέπει μπροστά του είναι κάποια που μοιάζει στην Ελένη. Εμείς όμως γνωρίζουμε ότι είναι η πραγματική και όχι το είδωλο που έχει στο μυαλό του ο ήρωας.
- **Στίχοι 101 – 104:** Ο Τεύκρος ζητεί συγγνώμη για τη συμπεριφορά του, ενώ αν γνώριζε ποια βλέπει πιθανότατα να τη σκότωνε.
- **Στίχοι 145 – 146:** Στην ερώτηση της Ελένης αν ο Τεύκρος θεωρεί αληθινά όσα είδε στην Τροία, εκείνος απαντά καταφατικά εμπιστευόμενος τα μάτια του και τη λογική του. Εμείς όμως γνωρίζουμε ότι σφάλλει.
- **Στίχοι 186 – 191:** Σε πλήρη σύγχυση ο ήρωας καλοτυχίζει τη γυναίκα που «μοιάζει» στην Ελένη αγνοώντας την πραγματικότητα που εμείς και η ηρωίδα γνωρίζουμε, ενώ καταριέται το είδωλο για το οποίο πολέμησε.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι η συγκεκριμένη τεχνική που χρησιμοποιείται και σήμερα στο θέατρο, στον κινηματογράφο, στην τηλεόραση και στη λογοτεχνία εμπλέκει συναισθηματικά τον δέκτη, καλλιεργώντας το ενδιαφέρον και την αγωνία του για την τύχη των ηρώων.

Επιφωνήματα: Είναι δηλωτικά συναισθημάτων όπως έκπληξη (στίχος 87) και απελπισία (στίχος 157). Γενικά αποτυπώνουν την ένταση της θετικής ή αρνητικής (στη συγκεκριμένη περίπτωση) ψυχικής διάθεσης των χαρακτήρων. Αναδεικνύουν επίσης την υποκριτική τέχνη των ηθοποιών, που πρέπει να τα μεταχειριστούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να φτάσει το επιθυμητό αποτέλεσμα στο κοινό.

ΔΙΑΝΟΙΑ

Στη σκηνή που παρακολουθούμε αρχίζουν να γίνονται πιο ξεκάθαρα τα μηνύματα που θέλει να περάσει ο δημιουργός στο αθηναϊκό κοινό του 412 π.Χ. Για να τα κατανοήσουμε καλύτερα πρέπει πάντα να φέρνουμε στον νου μας το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, καθώς οι καλλιτεχνικές δημιουργίες δεν είναι ανεξάρτητες από τις συνθήκες μέσα στις οποίες παράγονται. Τεύκρος και Ελένη απευθύνονται σε θεατές που πρόσφατα βίωσαν τις ολέθριες συνέπειες της σικελικής εκστρατείας και της καταστροφής που ακολούθησε. Στον αδιέξοδο πόλεμο που οι ίδιοι ψήφισαν έχουν χάσει γιους, συζύγους, αδελφούς και συγγενείς. Πιθανότατα νιώθουν το ίδιο ρημαγμένοι με τον Τεύκρο. Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος με κυριότερο αντίπαλο τη Σπάρτη είναι σε πλήρη εξέλιξη και η Αθήνα είναι μια πόλη σε πολιορκία, όπως άλλοτε ήταν η Τροία. Ο Ευριπίδης, λοιπόν, έχει απέναντί του ένα κοινό αρκετά ώριμο ώστε να γίνει δεκτικό στο κεντρικό μήνυμα του έργου: **ο πόλεμος είναι η αιτία όλων των συμφορών και η έμπρακτη καταδίκη του είναι απαραίτητη για την πρόοδο και την ευτυχία του ανθρώπου**. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στο έργο που παρακολουθούμε ο πόλεμος καταδικάζεται από έναν νικητή, που ενώ κούρσεψε την Τροία νιώθει ότι πάει και ο ίδιος χαμένος (στίχος 130). Ποιοι είναι τελικά οι νικητές και ποιοι οι ηττημένοι; Μήπως τελικά όλοι έχασαν;

Η αντίθεση ανάμεσα στο «φαίνεσθαι» και το «είναι» θα κυριαρχήσει σε όλη τη διάρκεια της παράστασης. Οι χαρακτήρες είναι βυθισμένοι σε μια πλάνη αγνοώντας την πραγματικότητα, αγωνιζόμενοι μάταια για ένα είδωλο, για το τίποτα, για «ένα πουκάμισο αδειανό», όπως θα γράψει δύο χιλιάδες χρόνια μετά ο Σεφέρης. Έχουν παρασυρθεί από το ηρωικό ιδανικό που συναντήσαμε στα ομηρικά έπη, αποθέωσαν τον πόλεμο και συντρίβονται τελικά από τις συνέπειές του. Η σικελική εκστρατεία που αποφάσισαν οι Αθηναίοι παρουσιάστηκε από τους πολιτικούς και τους μάντεις της εποχής ως ευκαιρία για να μεγαλώσει το κύρος της Αθήνας. Έτσι φαινόταν. Τι ήταν όμως τα μεγάλα λόγια που ενθουσίαζαν τα πλήθη; Οι θεατές αναλογίζονται τις δικές τους ευθύνες και ίσως ταυτίζονται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό με τον Τεύκρο.

Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι ο Ευριπίδης μεταχειρίζεται τον αρχαίο μύθο του τρωικού πολέμου με τέτοιο τρόπο, ώστε να προσαρμόζεται στο δικό του παρόν και να μεταφέρει σύγχρονα για την εποχή του μηνύματα που είναι σε θέση να αγγίξουν τους θεατές, να τους προβληματίσουν και να τους ευαισθητοποιήσουν. Ταυτόχρονα όμως – και γι' αυτό τα έργα των μεγάλων τραγικών παίζονται σήμερα – θέτει σε εμάς, τους δέκτες της δημιουργίας του, αμείλικτα και διαχρονικά ερωτήματα. Τι είναι τελικά ο πόλεμος; Ηρωισμός ή καταστροφή για όλους; Ποιοι τον προκαλούν; Οι θεοί, οι άνθρωποι ή τα συμφέροντα; Πώς αξιολογούμε ως λαοί τις καταστάσεις; Κατά πόσο παρασυρόμαστε, ενθουσιαζόμαστε ή φανατιζόμαστε; Πόσο σημαντικό είναι να βλέπουμε με κριτική σκέψη την πραγματικότητα; Μήπως είμαστε κι εμείς εγκλωβισμένοι στα δικά μας «φαίνεσθαι» και αδυνατούμε να εμβαθύνουμε στην ουσία των πραγμάτων; Μήπως αποθεώνουμε ως πρότυπα διάφορα πρόσωπα ή «αξίες» που φαίνονται ελκυστικά αλλά είναι «πουκάμισα αδειανά»; Καθώς θα εξελίσσεται το έργο, τέτοιου είδους ερωτήματα θα μας «βασανίσουν».

Ο ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ

Η παρουσία του Τεύκρου στη σκηνή αποτελεί κινητήρια δύναμη για την εξέλιξη του έργου επειδή:

- Προσφέρει στην Ελένη πληροφορίες που καλύπτουν τα κενά που είχε η ηρωίδα μετά την απομόνωσή της στην αφιλόξενη χώρα της Αιγύπτου.
- Ενισχύει την τραγικότητά της και την επιθυμία της να βάλει τέλος στη ζωή της.
- Θα την οδηγήσει στην ανάγκη να επιβεβαιώσει τα νέα που άκουσε με τη βοήθεια της μάντισσας Θεονόης.

ΠΑΡΟΔΟΣ: Α` ΜΕΡΟΣ: ΣΤΙΧΟΙ 192 – 288: Ο ΚΟΜΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

Όπως είδαμε στην εισαγωγή, η πάροδος είναι το τραγούδι με το οποίο κάνει ο Χορός την εμφάνισή του και καταλαμβάνει τη θέση του στην ορχήστρα. Ο Χορός είναι μια ομάδα ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά, ένα ομοιογενές σύνολο που δίνει στην τραγωδία λυρική διάσταση με το τραγούδι του. Στην αρχαία τραγωδία λειτουργεί ως ένας άνθρωπος αφού τα μέλη του έχουν το ίδιο φύλο, ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα, έχουν την ίδια σκευή, εκφράζουν την ίδια άποψη, κινούνται συγχρονισμένα στον χώρο και εκτελούν τις ίδιες χειρονομίες. Στην Ελένη του Ευριπίδη ο Χορός αποτελείται από Ελληνίδες, σκλάβες του βασιλιά της Αιγύπτου, οι οποίες μέσα από ένα θρηνητικό τραγούδι, τον κομμό, θα εκφράσουν τη συναισθηματική τους φόρτιση συντροφεύοντας τον θρήνο της ηρωίδας. Η πάροδος του έργου που μελετάμε αποτελείται από τρία μέρη, εκ των οποίων μόνο το πρώτο θα δούμε αναλυτικά.

ΟΨΙΣ

Μετά την αποχώρηση του Τεύκρου η Ελένη έχει απομείνει μόνη της στη σκηνή και ξεσπά σε θρήνο. Το σπαραχτικό κλάμα της ακούουν οι γυναίκες του Χορού, που σπεύδουν για να μάθουν τι συμβαίνει. Εισέρχονται με συνοδεία μουσικής και ρυθμικό βηματισμό. Καταλαμβάνουν τη θέση τους χωρισμένες σε δύο ημιχόρια. Ο κομμός που παρακολουθούμε έχει την εξής δομή:

Πρωδός: Πρόκειται για εισαγωγικούς στίχους (192 – 195), που μας τοποθετούν στο κλίμα του θρηνητικού άσματος που ακολουθεί. Εδώ η Ελένη εκδηλώνει τη βαθιά της απελπισία και απόγνωση μετά τα νέα που κόμισε ο Τεύκρος.

Α` στροφή: Στίχοι 196 – 209: Η επίκληση της Ελένης:** Κατά πάσα πιθανότητα, ο Χορός όταν τραγουδούσε τη στροφή κινούνταν δεξιόστροφα, ενώ όταν τραγουδούσε την αντιστροφή επέστρεφε στην αρχική του θέση. Αν υπήρχε επωδός, παρέμενε ακίνητος. Η Α` στροφή ανήκει εδώ στην Ελένη, που επικαλείται τις **Σειρήνες και την **Περσεφόνη** ζητώντας από αυτές να συντροφεύουν τον θρήνο της. Αυτή η επίκληση δεν είναι καθόλου τυχαία. Οι Σειρήνες είναι θεότητες άμεσα συνδεδεμένες με τον θάνατο. Άλλωστε, συχνά τις έχουμε βρει σκαλισμένες σε επιτύμβια μνημεία. Η Περσεφόνη είναι κι εκείνη θεά του κάτω κόσμου και επιπλέον παρουσιάζει κοινά σημεία με την Ελένη, καθώς είχε απαχθεί από τον Πλούτωνα και είχε υποχρεωθεί σε έναν βίαιο γάμο. Είναι φανερό πλέον στους θεατές η επιθυμία της Ελένης να αυτοκτονήσει.

Α` αντιστροφή: Στίχοι 210 – 223: Η είσοδος των γυναικών του Χορού: Οι κοπέλες του Χορού βρίσκονταν στο ποτάμι, όπου έπλεναν και στέγνωναν τα βασιλικά ενδύματα (...*ρούχα κόκκινα*). Ο σπαραγμός της Ελένης τις οδήγησε μπροστά στο παλάτι. Ένας σπαραγμός που παρομοιάζεται με την οδύνη μιας νεράιδας που βιάζεται από τον Πάνα, θεότητα των δασών που προστάτευε τους βοσκούς και η λαϊκή φαντασία τον είχε πλάσει με κέρατα στο κεφάλι, τραγοπόδαρο και γεμάτο ακόρεστη ερωτική διάθεση. Η λέξη «πανικός» προέρχεται από το όνομα του θεού και τον φόβο που προκαλούσε σε όσους καταδίωκε.

Β` στροφή: Στίχοι 224 – 243: Οι συμφορές της Ελένης: Η ηρωίδα μεταφέρει στις κοπέλες τα οδυνηρά νέα που της έφερε ο Τεύκρος. Η Τροία χάθηκε και η ίδια συγκλονίζεται από ενοχές για τον θάνατο αθώων ανθρώπων. Η μητέρα της αυτοκτόνησε, ο άντρας της πέθανε και τα αδέρφια της εξαφανίστηκαν.

Β` αντιστροφή: Στίχοι 244 263: Η ανταπόκριση του Χορού: Ο Χορός συμπάσχει με την Ελένη. Φαίνεται πως υιοθετεί την παράδοση γέννηση της ηρωίδας ως αποτέλεσμα της ένωσης του μεταμορφωμένου σε κύκνο Δία και της Λήδας. Στη συνέχεια εκφράζει τη λύπη του και επαναλαμβάνει τις συμφορές που μόλις άκουσε από τα χείλη της Ελένης, ενισχύοντας έτσι την τραγικότητά της.

Επωδός: Στίχοι 264 – 288: Οι υπαίτιοι των συμφορών: Η επωδός είναι μέρος του χορικού άσματος που συμπληρώνει τη στροφή και την αντιστροφή. Αναζητώντας τις πηγές των συμφορών της η Ελένη στέκεται σε κάποιον άγνωστο Τρωαδίτη που ναυπήγησε το πλοίο που τη μετέφερε. Πραγματικός υπεύθυνος, ωστόσο, είναι ο Πάρης που διεκδίκησε τον έρωτά της. Για τα δεινά της φταίνε επίσης η Αφροδίτη και η Ήρα. Η σύζυγος του Δία έδωσε την εντολή στον Ερμή να την απαγάγει και να την οδηγήσει στον άχαρο τόπο με ντροπισμένο το όνομά της.

ΗΘΟΣ

Ελένη: Βρίσκεται σε βαθιά θλίψη και απελπισία, ενώ κυριεύεται από την επιθυμία του θανάτου καθώς οι όποιες ελπίδες της έχουν εξανημιστεί. Είναι μια ευαίσθητη γυναίκα, που επειδή γνωρίζει την αθωότητά της, αγανακτεί για τη μοίρα της, για τους ανθρώπους και για τους θεούς που τη σημάδεψαν.

Χορός: Είναι ευαίσθητος, ευσυγκίνητος, πικραμένος με όσα ακούει και γίνεται η ηχώ της ηρωίδας επαναλαμβάνοντας τα βάσανά της, ταυτιζόμενος με τα πάθη της και ενισχύοντας την τραγικότητά της. Τόσο στο συγκεκριμένο έργο όσο και γενικότερα στην αρχαία τραγωδία, ο Χορός παίζει τον ρόλο του «ιδανικού θεατή», που βιώνει συναισθήματα τα οποία επιχειρεί να περάσει ο δημιουργός στο κοινό. Η ταυτότητά του δεν είναι καθόλου τυχαία ως επιλογή από τον Ευριπίδη. Ως γυναίκες είναι φυσικό να συμπαρασταθούν σε μια γυναίκα. Ως Ελληνίδες μπορούν να κατανοήσουν τη νοσταλγία της Ελένης για την πατρίδα της, οικοδομώντας με την ηρωίδα μια σχέση εμπιστοσύνης που στηρίζεται στην κοινή καταγωγή. Ως σκλάβες διακατέχονται κι εκείνες από τον ίδιο πόθο για ελευθερία. Για τον θεατή, επομένως, θα είναι πολύ φυσική η συμπαραστάση του Χορού αργότερα, όταν ο Μενέλαος και η Ελένη θα επιχειρήσουν την απόδρασή τους από την Αίγυπτο.

ΛΕΞΙΣ

Θυμόμαστε πάντα ότι οι σίχοι που μελετάμε αποτελούν ένα τραγούδι και εντάσσονται στο λυρικό μέρος της τραγωδίας. Κι επειδή το τραγούδι αυτό είναι **κομμός**, απαιτούνται και τα κατάλληλα εκφραστικά μέσα για να αποδοθεί ο θρηνητικός του χαρακτήρας. Συγκεκριμένα έχουμε:

- **Ρητορικές ερωτήσεις**, που αναδεικνύουν την απελπισία της Ελένης (στίχοι 192 – 195).
- **Προστακτικές**, ενδεικτικές της ανάγκης της για συμπάρασταση στον θρήνο που πρόκειται να αρχίσει (στίχος 96).
- **Επιφωνήματα**, που είναι δηλωτικά του σπαραχτικού κλάματος της ηρωίδας και του πόνου που βιώνει (στίχος 224).
- **Επικλήσεις** σε θεότητες άμεσα σχετιζόμενες με τον θάνατο (στίχοι 196 – 209).
- **Οπτικές και ακουστικές εικόνες**, που περιέχουν έντονο το στοιχείο της βίας και του εξαναγκασμού (στίχοι 218 – 223).
- Άφθονα **επίθετα**, που συμβάλλουν στη λυρικότητα και στην εξωτερίκευση συναισθημάτων (φτερωτές, λωτοκάμωτες, λυπητερούς, μακρόσυρτους, ανήλιαγα, γαλανή, τρυφερά κλπ).
- **Αντίθεση** ανάμεσα στην ειδυλλιακή εικόνα των κοριτσιών που πλένουν τα ρούχα στο ποτάμι και στον βιασμό που υφίσταται από τον Πάνα η νεράιδα.
- **Επαναλήψεις** από τον Χορό των συμφορών που οδηγούν την Ελένη στην απόλυτη απελπισία (στίχοι 244 – 263).
- **Συναισθηματική γενικά χρήση της γλώσσας και ειδικό λεξιλόγιο** με ιδιαίτερη έμφαση στις σύνθετες λέξεις.

ΠΑΡΟΔΟΣ: Β` ΜΕΡΟΣ: ΣΤΙΧΟΙ 289 – 371

Παρακολουθούμε περιληπτικά το Β` και το Γ` μέρος της παρόδου χωρίς διεξοδική ανάλυση. Το Β` μέρος μπορούμε να το χωρίσουμε σε δύο ενότητες:

1^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 289 – 345: ΡΗΤΟΡΙΚΟΣ ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΕΛΕΝΗΣ

Η Ελένη επαναλαμβάνει τις συμφορές της ξεκινώντας από την αλλόκοτη γέννησή της. Για τις περιπέτειές της ρίχνει το φταίξιμο στην Ήρα και στην ομορφιά της, που ευθύνονται για την κακή της φήμη ανάμεσα στους Έλληνες. Η ίδια καταδικάστηκε να ζει σε περιβάλλον βαρβαρικό και τώρα συνειδητοποιεί πως ο άντρας της πέθανε, η μάνα της αυτοκτόνησε και η κόρη της θα ζει στην ντροπή και στην περιφρόνηση. Με πόνο σκέφτεται πως δεν μπορεί να ξαναπάει στη Σπάρτη αφού κανείς πια δε θα πίστευε ότι είναι η πραγματική Ελένη. Μόνη λύση προβάλλει ο θάνατος, αφού δεν είναι διατεθειμένη να υποκύψει στην απαίτηση του Θεοκλύμενου να την παντρευτεί.

2^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 346 – 371: ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΕΛΕΝΗΣ - ΧΟΡΟΥ

Ο Χορός παρεμβαίνει στον θρήνο της Ελένης και την προτρέπει να συμβουλευτεί τη Θεονόη, ώστε να επιβεβαιωθούν ή να διαψευστούν οι πληροφορίες του Τεύκρου για την τύχη του Μενέλαου.

ΠΑΡΟΔΟΣ: Γ` ΜΕΡΟΣ: ΣΤΙΧΟΙ 372 – 436: ΑΜΟΙΒΑΙΟ ΑΣΜΑ ΕΛΕΝΗΣ - ΧΟΡΟΥ

Η Ελένη δέχεται τη συμβουλή του Χορού να επισκεφτεί τη Θεονόη. Δεν παύει ωστόσο να σκέφτεται την αυτοκτονία και θρηνεί για την Τροία, τον εαυτό της και όλες γενικά τις Ελληνίδες που έχασαν τα αγαπημένα τους πρόσωπα στον τρωικό πόλεμο. Η ίδια και οι γυναίκες του χορού εισέρχονται στο παλάτι, αφήνοντας ελεύθερη τη σκηνή για την εμφάνιση του Μενέλαου.

Το 1^ο επεισόδιο που αρχίζουμε τώρα να εξετάζουμε, αποτελείται από τρεις σκηνές:

- Ο μονόλογος του Μενέλαου και η αυτοπαρουσίασή του στο κοινό, στους στίχους 437 – 494.
- Ο διάλογος του Μενέλαου με τη γερόντισσα, στους στίχους 495 – 541.
- Δεύτερος μονόλογος του Μενέλαου, που περιλαμβάνει τους προβληματισμούς και την πνευματική σύγχυση που βιώνει, στους στίχους 542 – 575.

ΟΨΙΣ

Υπενθυμίζουμε ότι η σκηνή έχει αδειάσει, καθώς η Ελένη μαζί με τις γυναίκες του χορού έχουν αποσυρθεί στο παλάτι, για να συμβουλευτούν τη μάντισσα Θεονόη και να ελέγξουν αν οι πληροφορίες του Τεύκρου ήταν αξιόπιστες. Σε αυτό, λοιπόν, το άδειο από πρόσωπα περιβάλλον, εισέρχεται από τη δεξιά πάροδο ο Μενέλαος. Δεν θυμίζει σε τίποτα τον επιβλητικό βασιλιά της Σπάρτης και τον σπουδαίο πολεμιστή της Ιλιάδας. Είναι ένας ταλαιπωρημένος ναυαγός που αντί για ρούχα φοράει κουρέλια (καραβόπανα από τα πανιά του πλοίου του που έχει βουλιάξει). Η εμφάνισή του έρχεται σε αντίθεση με το υπέρλαμπρο αιγυπτιακό παλάτι και εντυπωσιάζει αναμφίβολα τους θεατές, οι οποίοι βλέπουν μπροστά τους να απομυθοποιείται ένας βασιλιάς και να εμφανίζεται ως συνηθισμένος άνθρωπος. Στο τέλος της σκηνής ο Μενέλαος κατευθύνεται προς τη θύρα του παλατιού και χτυπά δυνατά την πόρτα.

ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ο Μενέλαος απευθύνεται αρχικά στον παππού του, τον **Πέλοπα**. Για να καταλάβουμε τι ακριβώς εννοεί, πρέπει να δούμε το γενεαλογικό δέντρο του πρωταγωνιστή μας. Η γενιά του κρατάει από τον **Τάνταλο** που κάποτε θέλησε να δοκιμάσει τη νοημοσύνη των θεών με μακάβριο τρόπο. Σκότωσε συγκεκριμένα τον γιο του, τον **Πέλοπα**, τον τεμάχισε και τον προσέφερε ως γεύμα στους θεούς. Εκείνοι όμως αντιλήφθηκαν την απάτη, επανέφεραν στη ζωή τον Πέλοπα και καταδίκασαν τον Τάνταλο σε αιώνιο μαρτύριο στον Άδη. Ο παππούς του Μενέλαου παντρεύτηκε την **Ιπποδάμεια** και από το γάμο τους γεννήθηκαν ο **Ατρέας**, ο **Θυέστης** και ο **Πλεισθένης**. Γιοι του Ατρέα είναι ο **Αγαμέμνωνας** και ο **Μενέλαος**. Γιατί όμως ο Μενέλαος απευθύνεται στον Πέλοπα; Εύχεται ουσιαστικά να είχε πεθάνει ο παππούς του πριν αποκτήσει τον Ατρέα. Έτσι δεν θα είχε γεννηθεί και ο Μενέλαος και θα είχε γλιτώσει από τα βάσανα που περνάει. Η ευχή αυτή αποτυπώνει την απελπισία του ήρωα και την απογοήτευσή του από τη ζωή. Προσέχουμε, επίσης, ότι η αυτοπαρουσίαση του Μενέλαου είναι αναγκαία για να πληροφορηθεί το κοινό ποιο είναι το νέο πρόσωπο που εισήλθε στη σκηνή.

Ο Μενέλαος στη συνέχεια καυχείται για τον ηγετικό του ρόλο στον τρωικό πόλεμο, αλλά και για το γεγονός ότι οι Έλληνες τον ακολούθησαν σε αυτή την περιπέτεια με τη θέλησή τους και όχι κάτω από το

βάρος μιας τυραννικής εξουσίας. Ο ίδιος περιπλανιέται ως άλλος Οδυσσέας στις θάλασσες εδώ και επτά χρόνια, προσπαθώντας να φτάσει στη Σπάρτη. Η τωρινή του κατάσταση είναι τραγική. Δηλώνει ναυαγός, το καράβι του έγινε συντρίμμα, δεν ξέρει καν σε ποιο τόπο βρίσκεται, αντί για ρούχα φοράει κουρέλια και είναι νηστικός. Αποκαλύπτει στους θεατές ότι έχει κρύψει σε μια σπηλιά τη γυναίκα του που έφερε από την Τροία, χωρίς να ξέρει ότι για δεκαεπτά χρόνια η ζωή του αφιερώθηκε σε ένα είδωλο. Έβαλε, μάλιστα, τους ναύτες του να την φυλάνε. Δικαιολογεί, τέλος, την παρουσία του στο παλάτι. Πρέπει να βρει τροφή για τους συντρόφους του και μόνο ένα πλουσιόσπιτο θα μπορούσε να τον βοηθήσει.

ΗΘΟΣ

Ο Μενέλαος που αντικρίζουν οι θεατές δεν είναι πια ο λαμπρός ομηρικός βασιλιάς. Είναι ένας **δυστυχισμένος, ρακένδυτος και αδύναμος** ναυαγός, ένας **συνηθισμένος άνθρωπος** που έχει υποστεί τις συνέπειες του πολέμου, όπως ακριβώς και ο Τεύκρος. Ο ίδιος λέει ότι τους χιτώνες και τα λαμπρά πέπλα τα κατάπιε η θάλασσα (στίχοι 480 – 481). Παρά το γεγονός αυτό, **καυχιέται** με έπαρση για τον ηγετικό του ρόλο στον τρωικό πόλεμο. Τον κυριεύει **απελπισία** για τα τωρινά του βάσανα καθώς εύχεται να μην είχε ποτέ γεννηθεί. Αισθάνεται **αγωνία** για την τύχη των αγαπημένων του προσώπων, **ντροπή** για την παρούσα κατάσταση, αλλά και την **ευθύνη** που του επιβάλλει ο ρόλος του βασιλιά να προνοεί για την ασφάλεια και τη ζωή των υπηκόων του. Κάτω από το βάρος αυτής της ευθύνης είναι διατεθειμένος να αναζητήσει τροφή στο παλάτι και από βασιλιάς να μετατραπεί σε ζητιάνο. Η τραγικότητα του χαρακτήρα του θεμελιώνεται λοιπόν στα παρακάτω στοιχεία:

- Έχει μεταπέσει από την ευτυχία στη δυστυχία.
- Είναι και ο ίδιος θύμα των θεών.
- Ζει για δεκαεπτά ολόκληρα χρόνια στο «φαίνεσθαι» και στην ψευδαίσθηση μιας πολεμικής νίκης χωρίς ουσία και περιεχόμενο.
- Νοσταλγεί την πατρίδα του.
- Τον βαραίνει η ευθύνη για την «Ελένη» και τους συντρόφους του.
- Κατακλύζεται από βαριά συναισθήματα που τον βυθίζουν ψυχικά.

ΛΕΞΙΣ

Προσέχουμε τον **μονόλογο**. Δίνει τη δυνατότητα της παρουσίασης του ήρωα στο κοινό. Κάτι ανάλογο είδαμε και στην 1^η σκηνή του προλόγου, με την Ελένη να «συστήνεται» στους θεατές. Ο λόγος του Μενέλαου είναι ηχηρός και πομπώδης στην αρχή, αλλά αργότερα χαρακτηρίζεται από συγκινησιακή φόρτιση που επιτυγχάνεται:

Με ερωτήσεις: Στο στίχο 471 για παράδειγμα, ο Μενέλαος ρωτάει ποιος είναι ο τόπος και ποιοι τον κατοικούν. Γενικά, τέτοιου είδους ερωτήσεις αναδεικνύουν το αδιέξοδο του ήρωα και την απελπιστική θέση στην οποία βρίσκεται.

Με γνωμικά: Στους στίχους 474 – 475 ο Μενέλαος διατυπώνει την άποψη ότι για έναν άνθρωπο που έχει γνωρίσει την ευτυχία, η μετάπτωση στη δυστυχία είναι βαρύτερη και προκαλεί πιο έντονα συναισθήματα από εκείνα που θα ένιωθε κάποιος που έζησε για όλη του τη ζωή δυστυχισμένος. Στους στίχους 491 – 492 εκφράζεται η άποψη ότι οι φτωχοί, λόγω της κακής τους κατάστασης, δεν μπορούν να προσφέρουν σημαντική βοήθεια σε εκείνους που βρίσκονται σε ανάγκη. Αναδεικνύεται έτσι, η άμεση προτεραιότητα του Μενέλαου και των συντρόφων του για τροφή.

Επιφωνήματα: Φανερώνουν την άμεση ανάγκη βοήθειας που έχει ο Μενέλαος καθώς χτυπά τη θύρα του παλατιού (στίχος 493).

ΔΙΑΝΟΙΑ

Ο Ευριπίδης, άλλοτε διακριτικά και άλλοτε με άμεσο τρόπο, προσπαθεί να περάσει τα παρακάτω μηνύματα στους θεατές:

- **Τον αντιπολεμικό χαρακτήρα του έργου:** Ο Μενέλαος είναι το δεύτερο πρόσωπο της παράστασης που βιώνει με δραματικό τρόπο τα αποτελέσματα του πολέμου, αφού η ζωή του έχει καταστραφεί. Στο σημείο αυτό, προσέχουμε έναν υπαινιγμό του ποιητή τοποθετημένο στα λόγια του Μενέλαου και συγκεκριμένα στους στίχους 451 – 454. Ο ήρωας αναφέρεται σε όσους γλίτωσαν στον τρωικό πόλεμο και όταν επέστρεφαν στις πατρίδες τους, ανακοίνωναν στις οικογένειες των νεκρών τα ονόματα των σκοτωμένων. Θυμίζουμε ότι οι θεατές που παρακολουθούν την παράσταση, έχουν χάσει στην πλειοψηφία τους δικούς τους ανθρώπους στη σικελική εκστρατεία πολύ πρόσφατα. Αναπόφευκτα ξυπνούν μνήμες δικές τους, όταν κάποιος χτύπησε μια μέρα την πόρτα τους και τους ενημέρωσε ότι ο σύζυγος, ο αδελφός, ο συγγενής ή ο φίλος χάθηκε σε έναν μάταιο πόλεμο. Ταυτίζονται με αυτόν τον τρόπο με τα θύματα όλων των πολέμων. Μην ξεχνάμε, τέλος, ότι το πρόσωπο που καυχείται για τον πόλεμο, δηλαδή ο Μενέλαος, αντιμετωπίζει κι αυτός την κατάντια, την οδύνη, την έλλειψη αξιοπρέπειας και την ταπείνωση. Άρα, ο πόλεμος είναι η αιτία όλων των συμφορών όχι μόνο στους ηττημένους αλλά και στους νικητές.
- **Το δημοκρατικό ήθος των Ελλήνων:** Στους στίχους 445 – 449 ο Μενέλαος καυχείται ότι οι Έλληνες τον ακολούθησαν με δική τους ελεύθερη βούληση στον τρωικό πόλεμο και όχι με τη βία. Το δημοκρατικό πολίτευμα των Ελλήνων έρχεται σε αντίθεση με το καταπιεστικό μοναρχικό πολίτευμα των βαρβάρων.
- **Τη νοσταλγία για την πατρίδα:** Στους στίχους 461 – 464 ο ήρωας εκφράζει τον πόθο του να επιστρέψει στη Σπάρτη. Αυτός, άλλωστε, είναι και ο τελικός σκοπός του. Την ίδια νοσταλγία έχουν εκφράσει ήδη, τόσο η Ελένη όσο και ο Τεύκρος.
- **Την αξία της ανθρωπιάς:** Ο άνθρωπος που δυστυχεί και υποφέρει πρέπει να βρίσκει τη συμπαράσταση από όσους μπορούν να βοηθήσουν υλικά και ηθικά.

ΠΙΘΑΝΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΘΕΑΤΩΝ

Σίγουρα θα **εκπλήσσονται** αφού για πρώτη ίσως φορά παρουσιάζεται επί σκηνής ένας βασιλιάς σε αυτή την τραγική κατάσταση, κουρελής δηλαδή και έτοιμος να ζητιανέψει. Πιθανόν να **αναρωτιούνται** για τις αντιφάσεις στα λόγια του Μενέλαου, που από τη μια μεριά καυχείται για τον πόλεμο και από την άλλη φαίνεται δυστυχισμένος εξαιτίας του. Σταδιακά, ο **έλεος** και ο **φόβος** για την τύχη του ήρωα σχηματίζονται, ενώ η **συγκίνηση** θα κυριεύει τους θεατές για τους δικούς τους νεκρούς στη σικελική εκστρατεία. Ίσως να σκέφτονται με **τύψεις** ότι και οι ίδιοι είχαν ψηφίσει θετικά υπέρ ενός πολέμου που κατέστρεψε και τις δικές τους ζωές.

Α ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ – 2^Η ΣΚΗΝΗ, ΣΤΙΧΟΙ 495 – 541

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΚΗΝΟΘΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στη σκηνή προστίθεται ένα νέο πρόσωπο, η **Γερόντισσα**, η θυρωρός του παλατιού του Θεοκλύμενου. Ο Μενέλαος στέκεται μπροστά από το ανάκτορο κι έχει καλέσει ήδη με βροντερή φωνή κάποιον θυρωρό, για να του ανοίξει και να τον φέρει σε επαφή με τους ενοίκους. Καθώς λοιπόν περιμένει, από την κεντρική πόρτα του παλατιού εμφανίζεται η ζαρωμένη φιγούρα μιας γριάς. Η Γερόντισσα ανταποκρινόμενη στο χτύπημα της πόρτας την ανοίγει, στην αρχή μένει άφωνη και τον κοιτάζει καχύποπτα και εχθρικά. Μπροστά της στέκεται ένας άνδρας βρόμικος και ρακένδυτος, ένας άνθρωπος δηλαδή που δεν έχει το δικαίωμα να βρίσκεται έξω από την πόρτα του βασιλιά. Μετά του βάζει τις φωνές και του ζητά να φύγει (στίχοι 495 – 498). Καθώς όμως ο Μενέλαος προσπαθεί να ανοίξει κουβέντα μαζί της (στίχοι 499 – 500), η Γερόντισσα αγριεύει περισσότερο και κινείται απειλητικά προς το μέρος του, τον αρπάζει σφιχτά από τα χέρια και τον σπρώχνει μακριά από την πόρτα (στίχος 503). Τα λόγια της είναι σκληρά, εξαπολύονται με μια έντονη και ταχύτατη στιχομυθία, πληγώνουν τον ήδη τσακισμένο και τλαιπωρημένο ήρωα κι αυτός καταρρέει ξεσπώντας σε κλάματα (στίχος 514). Από εδώ και πέρα η επιθετική μανία της γριάς υποχωρεί. Στην έκφρασή της εμφανίζονται οίκτος, συμπόνια και μια υποψία ανθρωπιάς. Για να τον παρηγορήσει, του πιάνει ίσως με στοργή το χέρι και του λέει πως δεν είναι ο μόνος που δυστυχεί (στίχος 522). Έπειτα του δίνει τις πληροφορίες που τον αφήνουν άναυδο: η Ελένη είναι στο παλάτι εδώ και πολλά χρόνια και ο ίδιος πρέπει να φύγει για δικό του καλό, αφού ο βασιλιάς της Αιγύπτου έδωσε την εντολή να συλλαμβάνεται κάθε Έλληνας και να θανατώνεται. Τέλος, η γερόντισσα αποσύρεται στο παλάτι και ο Μενέλαος απομένει μόνος στη σκηνή.

ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ – ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ: Η ΣΤΙΧΟΜΥΘΙΑ ΚΑΙ Η ΤΡΑΓΙΚΗ ΕΙΡΩΝΕΙΑ

- **Ο λειτουργικός ρόλος της στιχομυθίας:** Όπως έχουμε εξηγήσει και σε προηγούμενο μάθημα, η στιχομυθία είναι ένας γρήγορος διάλογος ανάμεσα σε δύο πρόσωπα, όπου το καθένα μιλάει με έναν στίχο, σχεδόν ασθμαίνοντας. Δεν είναι τυχαία η χρήση της από τον ποιητή. Προσδίδει στη σκηνή δραματική ένταση. Αναδεικνύει τα συναισθήματα και των δύο ηρώων και τις απόψεις τους. Στις γεμάτες αγωνία ερωτήσεις του Μενέλαου (στίχοι 517 – 527), η Γερόντισσα είναι αποκαλυπτική, λέγοντας ότι η αιτία της αγριότητας του Θεοκλύμενου εναντίον των Ελλήνων είναι η Ελένη (στίχοι 528 – 530). Η έκπληξη του Μενέλαου είναι άμεση και ζητά διευκρινίσεις. Τότε εκείνη του λέει ότι η Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο (στίχοι 528 και 532), γεγονός που δημιουργεί σύγχυση και αμηχανία στον Μενέλαο, καθώς αναρωπιέται πότε την έκλεψαν από τη σπηλιά (στίχος 533). Η απάντηση της Γερόντισσας στον στίχο 534, ότι η Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο προτού οι Αχαιοί πάνε στην Τροία, μαζί με τις προηγούμενες αποκαλύψεις της είναι πολύ σημαντικές για την εξέλιξη και την οικονομία της υπόθεσης του έργου. Με τη χρήση της στιχομυθίας κορυφώνεται και η συναισθηματική φόρτιση των θεατών. Οι θεατές συμπάσχουν με τον Μενέλαο, νιώθουν τον έλεο για τη δυστυχία και τον ξεπεσμό του και αγωνιούν για την τύχη του.
- **Ο λειτουργικός ρόλος της τραγικής ειρωνείας:** Στους στίχους 527, 531 και 533, ο Μενέλαος αγνοεί όσα οι θεατές γνωρίζουν για την τύχη της πραγματικής Ελένης. Η τραγική ειρωνεία αποκαθλώνει τον τραγικό ήρωα από το βάθος του μεγάλου και ξακουστού βασιλιά. Ο άλλοτε ισχυρός και σπουδαίος βασιλιάς της Σπάρτης είναι εγκλωβισμένος στο «φαίνεσθαι» δεκαεπτά ολόκληρα χρόνια. Πολέμησε δέκα χρόνια για ένα είδωλο. Περιπλανιέται άλλα επτά έχοντας χάσει καράβια κι στρατιώτες. Και τώρα πια βρίσκεται ναυαγός στην Αίγυπτο μαζί με τους λίγους συντρόφους που επέζησαν και μια ψεύτικη Ελένη, που την έχει κρύψει σε μια σπηλιά.

ΗΘΟΣ

- ✚ **Το ήθος της Γερόντισσας:** Πρόκειται για ένα δευτερεύον πρόσωπο, μια υπηρέτρια, που πλάστηκε από τον Ευριπίδη, για να αναδείξει το ήθος του Μενελάου και να προωθήσει τον μύθο. Είναι μια απλοϊκή και απόλυτα υποταγμένη γυναίκα. Υπηρετεί πιστά τον αφέντη της και εκτελεί τις αποφάσεις του. Της είναι εντελώς αδιάφορο το γεγονός ότι στο παλάτι δεν τηρούνται οι ηθικοί κανόνες της φιλοξενίας και της ανθρωπιάς. Αφού έχει διαταγή να διώχνει τους ξένους, αυτό πρέπει να κάνει. Είναι μια αμόρφωτη γυναίκα κατώτερης κοινωνικής τάξης, που έχοντας μια αρμοδιότητα νομίζει ότι έχει και την εξουσία απέναντι σε άλλους πιο δυστυχημένους από αυτή. Έτσι γίνεται σκληρή, ανάλγητη και αδιάφορη για την ανθρώπινη δυστυχία. Περισσότερο όμως φοβάται για τον εαυτό της, μήπως δηλαδή θεωρηθεί ότι δεν έκανε καλά τη δουλειά της. Ταπεινώνει τον Μενέλαο, γιατί καθοδηγείται από το ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Παρόλα αυτά, κατά βάθος έχει ευαισθησίες και αδυναμίες. Συν τοις άλλοις είναι και αφελής κι έτσι κάνει για τον Μενέλαο την παραχώρηση να του αποκαλύψει τους κινδύνους που διατρέχει. Με βάση, λοιπόν, όλα αυτά είναι το καταλληλότερο πρόσωπο, για να κάνει τη φοβερή αποκάλυψη ότι η Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο.
- ✚ **Το ήθος του Μενελάου:** ο τρόπος με τον οποίο ο ήρωας συμπεριφέρεται απέναντι στη γριά θυρωρό προβάλλει την ανωτερότητα του ηρωικού ήθους του, που απαιτεί να δείχνει την ανδρεία του μόνο απέναντι σε έναν ισοδύναμο αντίπαλο. Έτσι, ενώ θα μπορούσε να την εξουδετερώσει μονάχα με ένα σπρώξιμο, αυτός αρκείται σε ικεσίες και μένει αδρανής. Ωστόσο η συμπεριφορά αυτή αναδεικνύει και την ανωτερότητα του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού. Στον στίχο 507 διεκδικεί το δικαίωμα της ασυλίας, μια αρχή που στην αρχαία Ελλάδα αποτελούσε άγραφο και απαράβατο νόμο. Σύμφωνα με αυτόν, ο ξένος, ο ταξιδιώτης ή ο κουρασμένος ναυτικός, θεωρούνταν πρόσωπα ιερά και η βοήθεια προς αυτούς ήταν υποχρέωση εξίσου ιερή και προστατευόταν από τον Ξένιο Δία. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η αρχή αυτή έχει επηρεάσει το σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο που αναγνωρίζει τα δικαιώματα των προσφύγων και των μεταναστών. Όμως στη σκηνή με την Γερόντισσα αναδεικνύονται και οι αντιφατικές πτυχές του χαρακτήρα του Μενέλαου. Ο άλλοτε ισχυρός και δυνατός βασιλιάς της Σπάρτης εξευτελίζεται από μια άξεστη υπηρέτρια, που δεν γνωρίζει την ταυτότητά του και το ηρωικό παρελθόν του. Το κύρος του ισοπεδώνεται, καθώς εκλιπαρεί για λίγη βοήθεια και σαν δαρμένο σκυλί κλαψουρίζει για τα χαμένα στρατεύματα, τους στόλους και τα μεγαλεία του. Η αντιηρωική αυτή συμπεριφορά του Μενέλαου τον καθιστά **δυσυπόστατη φιγούρα**. Από τη μια είναι ο τραγικός ήρωας του Τρωικού Πολέμου, από την άλλη όμως γελοιοποιείται από μια ασήμαντη γυναίκα και για πρώτη φορά βρίσκεται αντιμέτωπος με το «είναι» και το «φαίνεσθαι» της ίδιας του της ύπαρξης. Συνειδητοποιεί ότι τώρα που του λείπουν τα σύμβολα της μεγάλης εξουσίας του, όπως τα πολυτελή ρούχα, το βασιλικό σκήπτρο, ο ένδοξος στρατός και τα πλούτη, οι άλλοι τον αντιμετωπίζουν με βάση την εικόνα που βλέπουν τα μάτια τους. Ως έναν ρακένδυτο ζητιάνο.

ΔΙΑΝΟΙΑ

Η ιδέα που θέλει για μια ακόμα φορά να εκφράσει ο ποιητής διακωμωδώντας σε αρκετά σημεία αυτής της σκηνής τον Μενέλαο, είναι ότι ο πόλεμος άσκησε αρνητική επίδραση πάνω του. Έτσι όμως αμφισβητεί και τους σύγχρονους του πολιτικούς και τους καθιστά υπεύθυνους για την καταστροφή στη σικελική εκστρατεία. Ταυτόχρονα υποβάλλει και τους Αθηναίους θεατές στον προβληματισμό ότι και οι ίδιοι έχουν ευθύνη γιατί υποστήριξαν αυτή την πολιτική απόφαση.

Α ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ, 3^Η ΣΚΗΝΗ: ΣΤΙΧΟΙ 542 – 575

ΟΨΙΣ

Ο Μενέλαος είναι και πάλι μόνος του στη σκηνή μετά την άρνηση της γερόντισσας να του επιτρέψει την είσοδο στο παλάτι. Ντυμένος στα κουρέλια του, απευθύνεται στο κοινό με έναν σύντομο μονόλογο, στον οποίο ο υποκριτής πρέπει να αναδείξει τη σύγχυση, το λογικό αδιέξοδο του ήρωα, αλλά και τους προβληματισμούς του για τον χειρισμό της κατάστασης, με βάση τα νέα δεδομένα που διαμορφώθηκαν από τα λόγια της γερόντισσας και είναι τα εξής:

- Ο Θεοκλύμενος θανατώνει τους Έλληνες.
- Η Ελένη βρίσκεται στο παλάτι.

ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ο Μενέλαος έχει απομείνει κατάπληκτος. Δεν ξέρει πλέον τι να πιστέψει και αναρωτιέται:

- Πώς είναι δυνατόν να έχει την Ελένη και συγχρόνως να μην την έχει.
- Μήπως υπάρχει κι άλλη Ελένη στην Αίγυπτο; Όμως η γερόντισσα είπε κατηγορηματικά ότι η γυναίκα που βρίσκεται στο παλάτι είναι κόρη του Δία. Μήπως υπάρχει κι άλλος Δίας;
- Η γυναίκα αυτή κατάγεται από τη Σπάρτη. Μήπως υπάρχει και δεύτερη Σπάρτη;
- Η γερόντισσα δήλωσε πως η Ελένη του παλατιού είναι και κόρη του Τυνδάρεω. Υπάρχει και δεύτερος Τυνδάρεως;
- Μήπως υπάρχουν και δύο Τροίες;

Είναι φανερό ότι ο Μενέλαος δεν μπορεί να διανοηθεί ότι δεκαεπτά χρόνια από τη ζωή του αφιερώθηκαν σε μια εικονική – απατηλή πραγματικότητα. Επιλέγει, λοιπόν, να απορρίψει τα λόγια της γερόντισσας και καταλήγει στο προφανές για εκείνον συμπέρασμα ότι υπάρχουν συνωνυμίες, τις οποίες πρέπει να αποδεχθεί. Αποφασίζει να δείξει θάρρος και να παραμείνει ώσπου να επιστρέψει ο βασιλιάς, για να του ζητήσει τροφή. Άλλωστε, είναι ο Μενέλαος που κούρσεψε την Τροία και όχι κάποιος τυχαίος ζητιάνος. Εξετάζει μάλιστα και τις πιθανές επιλογές του όταν θα συναντήσει τον Θεοκλύμενο:

- Αν ο βασιλιάς αποδειχθεί σκληρός και απειλητικός, τότε θα προσπαθήσει να το σκάσει και να επιστρέψει στο καράβι.
- Αν όμως αποδειχθεί καλόκαρδος, τότε θα του ζητήσει βοήθεια, παρά την ταπείνωση που θα νιώσει ως βασιλιάς απέναντι σε βασιλιά.

Η σκηνή κλείνει με ένα ενδιαφέρον γνωμικό: Η πιο μεγάλη δύναμη είναι η **ανάγκη**. Πρόκειται για έννοια που είχε θεοποιηθεί, όπως άλλωστε και πολλές άλλες. Η **Ανάγκη**, λοιπόν, ήταν κόρη του Δία και των Μοιρών, συμβολίζει τις ενέργειες που δεν εξαρτώνται από τη θέλησή μας, αλλά πρέπει να τις κάνουμε κάτω από την πίεση των πραγμάτων. Η θεότητα κινητοποιεί τις δυνάμεις και την πρωτοβουλία του ανθρώπου, ώστε να αυτενεργήσει και να πετύχει τους στόχους του.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ

Ήθος Μενέλαου και συναισθήματα που βιώνει: Μετά από τη συνάντηση με τη γερόντισσα, ο ήρωας βρίσκεται σε κατάσταση αμηχανίας, σύγχυσης, ταραχής και αδιεξόδου. Αντιμετωπίζει δύο πραγματικότητες που κάνουν τη λογική του να καταρρέει. Αδυνατώντας να αποδεχθεί την εκδοχή της γερόντισσας, που σημαίνει ότι πρέπει να διαγράψει δεκαεπτά χρόνια από τη ζωή του, επιλέγει την προσκόλληση στο «φαίνεσθαι». Ωστόσο, η ανάλυση που κάνει στα γεγονότα, τον καθιστά στα μάτια μας επιπόλαιο και αφελή. Σκόπιμα, ίσως, ο Ευριπίδης παρουσιάζει στον θεατή μια αντιφατική προσωπικότητα, που από τη μια πλευρά

καυχιέται για τα έργα της Τροίας (στίχοι 563 – 565) και το ένδοξο παρελθόν, ενώ από την άλλη δειλιάζει και φοβάται μπροστά στην επικείμενη συνάντηση με το Θεοκλύμενο, επιδεικνύοντας σαφώς αντιηρωική συμπεριφορά (στίχοι 567 – 570).

Ο Μενέλαος, λοιπόν, μπορεί να προκαλέσει τη συγκίνηση αλλά ακόμα και το γέλιο στον θεατή, που βρίσκεται απέναντι στα τραγικά και κωμικά χαρακτηριστικά του ήρωα. Ας προσπαθήσουμε να τα συνοψίσουμε στον παρακάτω πίνακα:

ΤΡΑΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΚΩΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ
Είναι αδύνατο για κάθε άνθρωπο να διαγράψει δεκαεπτά χρόνια από τη ζωή του.	Η περιορισμένη κριτική ικανότητα του ήρωα.
Έχει μεταπέσει από την ευτυχία στη δυστυχία.	Η επιπόλαιη αξιολόγηση της κατάστασης.
Είναι τελείως ανήμπορος σε έναν ξένο τόπο, όπου θανατώνονται οι Έλληνες.	Η αντιηρωική συμπεριφορά του και η δειλία που εκδηλώνει.
Είναι ένα από τα θύματα της πλεκτάνης των θεών.	Η αντιφατική προσωπικότητα που παρουσιάζει στους θεατές. Τι είδους βασιλιάς είναι αυτός;
Είναι προσκολλημένος στο «φαίνεσθαι».	Τα κουρέλια που φορά σε συνδυασμό με την έπαρσή του για τα έργα της Τροίας.
Τον βαραίνει η ευθύνη για τα αγαπημένα του πρόσωπα.	Η ανάγκη του να ζητιανέψει.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ – ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Ο Ευριπίδης εκμεταλλεύεται τον **μονόλογο**, για να αναδείξει τους προβληματισμούς του Μενέλαου και να σκιαγραφήσει την προσωπικότητα του ήρωα στους θεατές. Κυριαρχούν οι **ερωτήσεις – απαντήσεις** που προβάλλουν το λογικό και συναισθηματικό αδιέξοδο που βιώνει. Ένα **γνωμικό** που αφορά στην πανίσχυρη δύναμη της Ανάγκης έρχεται στο τέλος της σκηνής, για να ενισχύσει την επιλογή του Μενέλαου και να δικαιολογήσει την αντιηρωική του συμπεριφορά.

ΔΙΑΝΟΙΑ

Έχει ειπωθεί ότι ο Ευριπίδης συνηθίζει να κατεβάζει τους ήρωες από το βάθρο πάνω στο οποίο τους είχε στήσει η επική ποίηση και τους παρουσιάζει με ρεαλισμό σαν απλούς καθημερινούς ανθρώπους. Ο χαρακτήρας του Μενέλαου εντάσσεται ασφαλώς σε αυτή την εκτίμηση, αφού η εμφάνισή του είναι άθλια, συγκρούστηκε με μια απλή γριούλα και «ηττήθηκε», δείχνει μια αφέλεια ή επιπολαιότητα και η συμπεριφορά του δε θυμίζει σε τίποτα τον ένδοξο ομηρικό ήρωα. Ίσως ο σκοπός του Ευριπίδη είναι να αποκαθηλώσει στα μάτια του κοινού το ίδιο το **ηρωικό ιδανικό**, που οδηγεί σε πολέμους και στον θάνατο χιλιάδων ανθρώπων. Ο Αθηναίος θεατής που έχει βιώσει την καταστροφή και την απώλεια αγαπημένων προσώπων στη σικελική εκστρατεία, θα αναρωτηθεί καθοδηγούμενος από τον Ευριπίδη:

- Μήπως τα κουρέλια του Μενέλαου είναι η δική του κουρελιασμένη από τον πόλεμο ζωή;
- Μήπως πίστεψε ο ίδιος σε ηγέτες που αποδείχθηκαν συνηθισμένα ανθρωπάκια, αφού προηγουμένως τον εξαπάτησαν στο όνομα του ηρωικού ιδανικού και τον παρέσυραν να ψηφίσει υπέρ ενός καταστροφικού πολέμου;
- Μήπως ο ίδιος ο Αθηναίος πολίτης πρέπει να ωριμάσει και να αξιολογεί καλύτερα την ηγεσία του;
- Μήπως ο πόλεμος είναι η αιτία όλων των συμφορών σε αντίθεση με την ειρήνη που φέρνει την ευτυχία;

Β ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: ΕΠΙΠΑΡΟΔΟΣ ΚΑΙ 1^Η ΣΚΗΝΗ: ΣΤΙΧΟΙ 576 – 658

Τι είναι η επιπάροδος: Πρόκειται για το τραγούδι που λέει ο Χορός όταν επανέρχεται στην ορχήστρα μετά τη «μετάσταση», δηλαδή την προηγούμενη αποχώρησή του. Η επιπάροδος καλύπτει τους στίχους 576 – 586.

ΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΕ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 576 – 587: Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

Ο Χορός επανέρχεται στην ορχήστρα βγαίνοντας από το παλάτι. Αυτή τη φορά είναι χαρούμενος, καθώς τα νέα από τη Θεονόη είναι καλά. Ο Μενέλαος δεν είναι νεκρός αλλά ταλαιπωρείται σε θαλασσινές περιπλανήσεις χωρίς να καταφέρνει να προσεγγίσει στην πατρίδα του.

1^Η ΣΚΗΝΗ: 2^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 588 – 601: Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Λίγο μετά τον Χορό, η Ελένη βγαίνει από το παλάτι. Η διάθεσή της είναι τελείως διαφορετική, καθώς η Θεονόη της ανακοίνωσε ότι ο Μενέλαος όχι μόνο είναι ζωντανός αλλά έχει ναυαγήσει κάπου κοντά και πρόκειται να καταφτάσει σύντομα κοντά της. Πάνω στη χαρά της, η Ελένη λησμόνησε να ρωτήσει τη μάντισσα αν αυτό συνεπάγεται και τη σωτηρία του συζύγου της. Λαχταρά, όμως, να ξανασυναντήσει τον άντρα της.

1^Η ΣΚΗΝΗ: 3^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 602 – 627: Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

Ξαφνιασμένη η Ελένη, αντικρίζει ένα ρακένδυτο, απεριποίητο και με τρομακτική εμφάνιση πρόσωπο να σηκώνεται από το μνήμα του Πρωτέα όπου είχε κρυφτεί και να προσπαθεί να την πλησιάσει. Τρομάζει και, νομίζοντας ότι πρόκειται για άνθρωπο του Θεοκλύμενου που επιχειρεί να την συλλάβει, επιδιώκει να φτάσει στον τάφο – άσυλο. Ο Μενέλαος θέλει να την συγκρατήσει αλλά συγχρόνως εντυπωσιάζεται με την εκπληκτική ομοιότητα που έχει η άγνωστη γυναίκα με την Ελένη. Εκείνη τελικά καταφέρνει να φτάσει στο μνήμα και αισθάνεται πλέον ασφαλής. Μενέλαος και Ελένη μένουν κατάπληκτοι μπροστά στην ομοιότητα με το ταίρι τους που αντικρίζουν.

1^Η ΣΚΗΝΗ: 4^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 628 – 658: Η ΕΛΕΝΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΕΙ ΤΟΝ ΜΕΝΕΛΑΟ

Πρώτη φτάνει στην αναγνώριση η Ελένη και αυτό είναι απόλυτα φυσικό, αφού μόλις πριν λίγο η Θεονόη την πληροφόρησε για την επικείμενη άφιξη του Μενέλαου. Εκείνος, όμως, αρνείται να δεχτεί τη νέα πραγματικότητα. Απωθεί την Ελένη που προσπαθεί να τον αγκαλιάσει, νομίζει ότι έχει παραισθήσεις, δηλώνει ότι δεν είναι δυνατό να έχει παντρευτεί δύο γυναίκες και δεν παραδέχεται απόλυτη ομοιότητα ανάμεσα σε εκείνη που του μιλά και στη σύντροφο που κρύβει στη σπηλιά. Η Ελένη απεγνωσμένα προσπαθεί να τον πείσει ώστε να δεχθεί την αλήθεια. Ακόμα και όταν ανακοινώνει στον Μενέλαο ότι στην Τροία πήγε το είδωλό της, κατασκευασμένο από την Ήρα για να μην την αποκτήσει ποτέ ο Πάρης, εκείνος δεν την πιστεύει. Προσκολλημένος στο «φαίνεσθαι» και στην εικονική πραγματικότητα του τρωικού πολέμου, επιχειρεί να φύγει βυθίζοντας την Ελένη στην απόγνωση. Ο άντρας της είναι τόσο κοντά αλλά και τόσο μακριά και η προσπάθειά της να τον πείσει έχει αποτύχει. Βλέπει τις ελπίδες της για σμίξιμο με το ταίρι της και για επιστροφή στην πατρίδα να σβήνουν.

ΣΚΗΝΟΘΕΤΙΚΑ

Ο θεατής θα δει επί σκηνής μια λαμπροφορεμένη Ελένη κι έναν κουρελή Μενέλαο. Είναι αυτά ακριβώς τα κουρέλια που θα βάλουν άλλο ένα εμπόδιο στους ταλαιπωρημένους χαρακτήρες του έργου και θα επιβραδύνουν τη μεταξύ τους αναγνώριση. Οι εναλλαγές των συναισθημάτων θα είναι ταχύτατες και οι εξελίξεις σχεδόν ραγδαίες. Γι' αυτό και όλη η σκηνή χαρακτηρίζεται από έντονη **κίνηση** και **δραματική ένταση**, που αποδίδονται σύμφωνα με τις σκηνοθετικές οδηγίες του Ευριπίδη ως εξής:

- Ο Μενέλαος έχει κρυφτεί πίσω από το μνήμα του Πρωτέα.
- Ο Χορός βγαίνει από το παλάτι και καταλαμβάνει τη θέση του στην ορχήστρα. Έχει πληροφορηθεί ευχάριστα νέα από τη Θεονόη, γι' αυτό και το ευχάριστο κλίμα ίσως αποδίδεται με ζωντανό και γρήγορο βηματισμό, χαρούμενη μουσική από τον αυλητή και ελεύθερη κίνηση στον χώρο.
- Βγαίνοντας η Ελένη από το παλάτι και απευθυνόμενη στο κοινό, κοντοστέκεται και δείχνει τον τάφο του Πρωτέα (στίχος 588).
- Ο Μενέλαος αποκαλύπτει την παρουσία του καθώς σηκώνεται από το μνήμα όπου ήταν κρυμμένος (στίχος 602).
- Η Ελένη τρέχει προς τον τάφο και ο «ναυαγός» προσπαθεί να την συγκρατήσει (στίχοι 604 – 606).
- Στη διάρκεια του «κυνηγιού» η Ελένη στρέφεται στις γυναίκες του Χορού και εκλιπαρεί για βοήθεια (στίχος 611)
- Ο Μενέλαος κλείνει τον δρόμο της Ελένης προς το μνήμα κι εκείνη στέκεται απέναντί του (στίχοι 612 – 613).
- Τελικά η Ελένη καταφέρνει να φτάσει στον τάφο του Πρωτέα και ανακουφίζεται από την αίσθηση ασφάλειας που της παρέχει (στίχος 618).
- Η Ελένη προσπαθεί να ριχτεί στην αγκαλιά του Μενέλαου, αλλά εκείνος την απωθεί (στίχοι 628 – 629).
- Ο Μενέλαος απορρίπτει την πραγματικότητα και ξεκινά να φεύγει από τη σκηνή (στίχος 651).

ΗΘΟΣ

Μενέλαος: Βρίσκεται σε πλήρη σύγχυση. Αδυνατεί να πιστέψει αυτό που του φαίνεται αδιανόητο, μένει προσκολλημένος στο «φαίνεσθαι» μην μπορώντας να απορρίψει το ηρωικό του παρελθόν και επιλέγει αντί της πραγματικής Ελένης το είδωλο, για το οποίο αγωνίζεται δεκαεπτά ολόκληρα χρόνια. Διερωτάται, απορεί, αμφισβητεί και απορρίπτει το «είναι». Ωστόσο, στα μάτια του θεατή παρουσιάζεται διστακτικός και αφελής, παρόλο που η συμπεριφορά του δικαιολογείται με βάση την ανθρώπινη λογική. Σίγουρα βιώνει έντονα συναισθήματα έκπληξης και αμηχανίας.

Ελένη: Πολύ έντονες είναι οι εναλλαγές των συναισθημάτων της, που για να αποδοθούν επί σκηνής απαιτείται ο υποκριτής να αναδείξει όλο το ταλέντο του αλλά και την κατανόηση του θεατρικού κειμένου. Αρχικά η ηρωίδα εμφανίζεται **χαρούμενη** μπροστά στους θεατές και γεμάτη λαχτάρα να ξανασμίξει με τον άντρα της. Τη **χαρά**, όμως, διαδέχεται ο **τρόμος** μπροστά στην αποκρουστική εμφάνιση του ναυαγού. Ένας τρόμος ανάμεικτος με την **υποψία** ότι ο ξένος εκτελεί εντολές του Θεοκλύμενου για να τη συλλάβει και να την εξαναγκάσει σε έναν γάμο με τον βασιλιά της Αιγύπτου. Επόμενο συναίσθημα ο **πανικός** που την κυριεύει καθώς ζητάει βοήθεια από τις γυναίκες του χορού και αγωνίζεται να φτάσει στο μνήμα – άσυλο. Όταν καταλήγει εκεί, φτάνει σε μια προσωρινή **ανακούφιση** λόγω της ασφάλειας που της παρέχει ο χώρος. Η **έκπληξη** της είναι μεγάλη όταν βλέπει στο πρόσωπο του άντρα την ομοιότητα με τον σύζυγό της. Είναι ακριβώς η στιγμή που φέρνει στο νου της τα λόγια της Θεονόης και γεμάτη **ενθουσιασμό** και **αγάπη** ξεσπά συναισθηματικά και ρίχνεται στην

αγκαλιά του Μενέλαου, φτάνοντας πρώτη στην αναγνώριση. Βαθμιαία, όμως, η χαρά της μειώνεται αφού ο άντρας της την απορρίπτει. Η **αγωνία** για να τον πείσει είναι το επόμενο συναίσθημα. Τελικά, η ηρωίδα βυθίζεται στην **απόγνωση** και στην **απελπισία** βλέποντας τον Μενέλαο να απομακρύνεται από κοντά της. Η παραδοσιακή αντίληψη για την Ελένη έχει ανατραπεί. Δεν είναι πια το σύμβολο της προδοσίας και του πολέμου, αλλά μια γυναίκα πιστή και αφοσιωμένη στον σύζυγό της, έτοιμη να θυσιαστεί για τις αρχές της.

ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

- **Ο συγκινησιακός λόγος του Χορού:** Περιβάλλεται με επίθετα, μεταφορές και σύνθετες λέξεις που αποδίδουν τη συναισθηματική φόρτιση των γυναικών.
- **Η στιχομυθία:** Συμβάλλει στην έντονη δραματικότητα της σκηνής προσθέτοντας τα στοιχεία της ταχύτητας, της έντασης και της κίνησης. Μέσα από τη στιχομυθία αναδεικνύονται το ήθος των χαρακτήρων, οι εναλλαγές των συναισθημάτων τους και ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν απέναντι σε καταστάσεις που δεν θα μπορούσαν να προβλέψουν.
- **Οι ερωτήσεις:** Αναδεικνύουν τη σύγχυση και τα αδιέξοδα που βιώνουν οι χαρακτήρες.
- **Τα επιφωνήματα:** Τονίζουν την αγωνία και την απελπισία της Ελένης (στίχοι 601 και 653).
- **Η επιβράδυνση:** Η αναγνώριση πρέπει να γίνει βαθμιαία για να κορυφωθεί η προσμονή και η αγωνία του κοινού. Τα κουρέλια που φοράει ο Μενέλαος και η δυσπιστία του να δεχτεί την πραγματικότητα συμβάλλουν σε αυτόν τον στόχο.
- **Η τραγική ειρωνεία:** Διατρέχει όλη τη σκηνή, αφού εμείς γνωρίζουμε όλα όσα αγνοούν οι χαρακτήρες και η προσμονή μας για την αναγνώριση κορυφώνεται. Πιο έντονα η τεχνική αυτή φαίνεται στους στίχους 602 – 606 με τις λανθασμένες υποθέσεις της Ελένης για τον ξένο, 621, 625, 639, 641 και 653, όταν ο Μενέλαος βλέπει ομοιότητα με τη δική του Ελένη αλλά δεν αποδέχεται την πραγματικότητα και 656 όταν ο Μενέλαος απομακρύνεται εμπιστευόμενος τα έργα της Τροίας και όχι αυτό που βλέπουν τα μάτια του.

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΘΕΑΤΩΝ

Το κοινό χαίρεται και αγωνιά ταυτόχρονα. Στο τέλος συμπάσχει με την Ελένη και συμμετέχει στην απελπισία της. Ο έλεος και ο φόβος για την τύχη των ηρώων παίρνουν πια συγκεκριμένη υπόσταση.

ΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΕ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: στίχοι 659 – 686: η είσοδος του Αγγελιαφόρου και η ανακοίνωση του «θαύματος»

Στη σκηνή εμφανίζεται ένας αγγελιαφόρος – φύλακας της Ελένης στη σπηλιά. Ανακοινώνει την εξαφάνιση της γυναίκας που επιτηρούσαν ο ίδιος και οι άλλοι σύντροφοι του Μενελάου και εξηγεί πώς χάθηκε στον ουρανό. Παράλληλα θρηνεί για τους Έλληνες και τους Τρώες που τόσα χρόνια πολεμούσαν για έναν ίσκιο. Ξαφνικά αντιλαμβάνεται την παρουσία της Ελένης και νομίζει πως είναι το ίδιο πρόσωπο με εκείνο το οποίο φύλαγαν μέσα στη σπηλιά. Εκφράζει την κατάπληξή του και την επιπλήττει για τις συμφορές που προκάλεσε σε Έλληνες και Τρώες.

2^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: στίχοι 687 – 730: ο Μενέλαος αναγνωρίζει την Ελένη

Ο Μενέλαος συνδυάζοντας τις πληροφορίες που του μετέφερε ο Αγγελιαφόρος με όσα του είχε πει η Γερόντισσα και η Ελένη, αναγνωρίζει τη γυναίκα του. Οι δύο σύζυγοι με ένα αμοιβαίο λυρικό κομμάτι, δηλαδή τραγούδι, εκφράζουν τη χαρά και τη συγκίνησή τους που συναντήθηκαν μετά από τόσα χρόνια. Η Ελένη μάλιστα μοιράζεται τη χαρά της με τις γυναίκες του Χορού που τις αποκαλεί «φίλες της» και υπόσχεται ότι δεν θα στενοχωρηθεί ποτέ ξανά για τα παλιά, αφού έχει πια κοντά της τον άνδρα που χρόνια καρτερούσε να γυρίσει από την Τροία. Ο Μενέλαος με δάκρυα χαράς θυμάται την ευτυχισμένη ημέρα του γάμου τους, τότε που την Ελένη καθισμένη πάνω σε

άμαξα συνόδευαν στο σπίτι του οι δύο αδελφοί της, οι Διόσκουροι και πλήθος συγγενών τραγουδώντας το νυφικό τραγούδι, τον **Υμέναιο**. Αλλά, όπως μας λέει, όλα άλλαξαν και η ευτυχία μετατράπηκε σε δυστυχία, γιατί έτσι το θέλησε ένας θεός. Τέλος, δηλώνει ότι τώρα πια είναι ευτυχισμένος και ζητεί από την αγαπημένη του να τον ενημερώσει για τον τρόπο με τον οποίο βρέθηκε στην Αίγυπτο.

ΟΨΙΣ

Ο Αγγελιαφόρος μπαίνει στη σκηνή από τη δεξιά ως προς τους θεατές πάροδο (έρχεται από την πόλη ή από λιμάνι). Η **σκευή** του είναι ανάλογη με αυτή του Μενελάου και δείχνει ταλαιπωρημένος και ρακένδυτος, καθώς και ο ίδιος ήταν ένας από τους ναυαγούς συντρόφους του. Φαίνεται αναστατωμένος, ανήσυχος και βιαστικός, σχεδόν λαχανιασμένος (στίχοι 659 - 664) και απευθύνεται στον Μενέλαο. Στους στίχους 670 – 680, ο ηθοποιός που υποδύεται τον ρόλο αυτό περιγράφει με ύφος πομπώδες και μεγαλόπρεπο τα λόγια που είπε το είδωλο της Ελένης, καθώς ανέβαινε στους ουραμούς. Έπειτα στους στίχους 681 – 686 παρατηρεί την Ελένη, της απευθύνεται με αναιδές, άγριο και απειλητικό ύφος και την επιπλήττει.

Στους στίχους της αναγνώρισης οι δυο σύζυγοι τραγουδούν, όπως θα γινόταν σήμερα από ένα ερωτικό ντουέτο σε ένα σύγχρονο μιούζικαλ. Στους στίχους 692 και 695 αγκαλιάζουν ο ένας τον άλλο, η Ελένη αφήνει ελεύθερα τα μαλλιά της (στίχος 698) και στρέφεται στις γυναίκες του Χορού αποκαλύπτοντας και σε αυτές την ευτυχία της (στίχοι 713 – 717). Τέλος, ο Μενέλαος δηλώνει ότι από τα μάτια του τρέχουν δάκρυα χαράς (στίχος 720).

ΗΘΟΣ – ΨΥΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Αγγελιαφόρος: Είναι ένα δευτερεύον πρόσωπο που έχει όμως έναν σημαντικό ρόλο. Οι ειδήσεις που μεταφέρει έχουν σχέση με γεγονότα που δεν παρουσιάστηκαν μπροστά στα μάτια των θεατών και πρέπει να τα αφηγηθεί όσο το δυνατόν πιο παραστατικά. Η εμφάνισή του είναι εντελώς αναπάντεχη, γίνεται για να ξεπεραστεί το αδιέξοδο που προηγήθηκε και να προωθηθεί η εξέλιξη της υπόθεσης. Με άλλα λόγια λειτουργεί ως «**από μηχανής θεός**». Κατάγεται από κατώτερη κοινωνική τάξη, είναι υπηρέτης του Μενελάου, απλοϊκός και αφελής, γεγονός που διαπιστώνεται από τη λεπτομερή περιγραφή που κάνει για την εξαφάνιση του ειδώλου από τη σπηλιά, (στίχοι 670 – 680), καθώς μάλιστα προσπαθεί να μιμηθεί το μεγαλόπρεπο και πομπώδες ύφος του ίδιου του ειδώλου. Δεν είναι ένας τυπικός άγγελος που μόλις πει την είδηση φεύγει. Είναι ένας πιστός σύντροφος του Μενελάου, ένα οικείο πρόσωπο (στίχος 659), που βίωσε τις συμφορές του Τρωικού πολέμου ως προσωπική του υπόθεση, συμπάσχει και υποστηρίζει τον αφέντη του (στίχοι 665, 683 – 686). Στις επόμενες ενότητες της ίδιας σκηνής θα έχουμε την ευκαιρία να θαυμάσουμε την πλούσια πείρα και σοφία που διαθέτει. Είναι ένας εξαιρετικά δύσκολος ρόλος για κάθε ηθοποιό. Ο μονόλογός του ονομάζεται στη γλώσσα της αρχαίας τραγωδίας «**αγγελική ρήση**» και είναι το εκφραστικό μέσο με το οποίο ο υποκριτής υποστηρίζει τον ρόλο του.

Στην αρχαία τραγωδία η ύπαρξη αγγελιαφόρου είναι σχεδόν απαραίτητη για τους εξής λόγους:

- Ο αγγελιαφόρος μεταφέρει στους υποκριτές αλλά και στους θεατές γεγονότα που συνέβησαν σε διαφορετικούς χώρους και τόπους από αυτούς που παριστάνει το σκηνικό της παράστασης.
- Παρακάμπτει με την παρουσία του ανυπέβλητες τεχνικές δυσκολίες του θεάτρου της εποχής, που θα καθιστούσαν αδύνατη την παρουσίαση κάποιων γεγονότων επί σκηνής (ανάληψη ειδώλου).
- Με την εμφάνιση του αγγελιαφόρου δεν απαιτείται η αλλαγή σκηνικών (όσα περιγράφει ή αφηγείται ο συγκεκριμένος χαρακτήρας συμβαίνουν στην παραλία και μάλιστα με την παρουσία πολλών προσώπων).
- Αντικαθιστά τη δράση με τον λόγο και επιταχύνει την εξέλιξη του έργου.

Ελένη: Διατηρεί στον χαρακτήρα της τα βασικά χαρακτηριστικά που εμφανίζει από την αρχή της τραγωδίας. Είναι μια ειλικρινής, τίμια γυναίκα, πιστή και αφοσιωμένη στον άνδρα που υπεραγαπά και επιτέλους τον ξαναβρίσκει. Μαζί με αυτόν συναντά πάλι και την ευτυχία που τόσα χρόνια στερήθηκε. Νιώθει ανακούφιση και γαλήνη μετά το προηγούμενο τραγικό αδιέξοδο που βίωσε. Ταυτόχρονα εμπιστεύεται τις συντρόφισσές της γυναίκες του Χορού και μοιράζεται μαζί τους την ανείπωτη χαρά της. Κυριολεκτικά πλέει σε πελάγη ευτυχίας (στίχοι 690 – 694 και 697 – 700) και δε βρίσκει λόγια να περιγράψει την απρόσμενη ευτυχία (στίχοι 724 – 725). Μόνο στους στίχους 729 – 730 εκφράζει δυσαρέσκεια και οδύνη που πρέπει να ξαναθυμηθεί τις συμφορές του παρελθόντος, για να τις εξηγήσει στον Μενέλαο.

Μενέλαος: Αναγνωρίζει επιτέλους την Ελένη. Καθώς περνά από την άγνοια στη γνώση, απεγκλωβίζεται από το «**φαίνεσθαι**». Με τη βοήθεια της λογικής συνδυάζει τα λόγια της Γερόντισσας, της

Ελένης και την είδηση που μεταφέρει ο Αγγελιαφόρος. Βιώνει μετά από πολλά χρόνια την αλήθεια, το «είναι». Οι αντιδράσεις της χαράς και της ευτυχίας του είναι πιο συγκρατημένες από εκείνες της Ελένης (στίχοι 695 – 696) και αναλογίζεται πόσο εύκολα η ευτυχισμένη του ζωή εξελίχτηκε σε κόλαση, επειδή μία θεά το θέλησε, (στίχοι 701 – 712 και 719 – 723). Η χαρά και η αγαλλίαση προκαλούν δάκρυα στα μάτια του (στίχοι 722 – 723). Έχοντας πλήρη συνείδηση της πραγματικότητας και με μεγάλη ψυχραιμία ζητεί από την Ελένη να του εξηγήσει όλα αυτά που δεν ξέρει. Είναι η στιγμή που πια ο Μενέλαος ξαναβρίσκει την αυτοπεποίθησή του.

Το εκφραστικό μέσο με το οποίο οι δύο ήρωες εκδηλώνουν τα συναισθήματα και τον χαρακτήρα τους σε αυτούς τους στίχους είναι το αμοιβαίο τραγούδι που ερμηνεύουν.

ΔΙΑΝΟΙΑ

Η ματαιότητα του πολέμου είναι ένα θέμα που αναδεικνύεται συνεχώς μέχρι τώρα στο έργο που παρακολουθούμε. Στην αγγελική ρήση όμως ακούγεται για πρώτη φορά η καταδίκη του πολέμου από έναν άνθρωπο απλό και ταπεινό. Η Ελένη είναι αθώα, λέει ο γέροντας. Δεν ντρόπιασε ούτε τον πατέρα ούτε τα αδέρφια της. Φταίχτης για όλα ήταν ένα είδωλο, ένας ίσκιος. Στους στίχους 665 και 683 – 686 ο αγγελιαφόρος αναφέρεται και στις συμφορές που προκάλεσε ο πόλεμος. Εδώ ακριβώς βρίσκεται και το αντιπολεμικό μήνυμα του Ευριπίδη.

Η Ελένη παίχτηκε το 412 π. Χ., έναν χρόνο μετά τη σικελική εκστρατεία. Όταν πλέον μετά την ολοσχερή ήττα της Αθήνας έχει αποδειχτεί περίτρανα το πόσο αψυχολόγητη και παράτολμη ήταν η απόφαση γι' αυτήν. Ο Ευριπίδης, που δικαίως χαρακτηρίζεται **«από σκηνής φιλόσοφος»**, σε αυτή τη σκηνή αναζητεί τα αίτια των πολέμων και με θλίψη διαπιστώνει ότι αυτά είναι «ίσκιος», «είδωλα», πλάσματα της φαντασίας, της ματαιοδοξίας των ανθρώπων. Για άλλη μια φορά, λοιπόν, επιδιώκει να προκαλέσει στο μυαλό των Αθηναίων θεατών προβληματισμούς για τη δική τους ευθύνη ως προς τη σικελική εκστρατεία. Πώς επέτρεψαν στη φιλοπολεμική πολιτική παράταξη να τους παραπλανήσει και να τους παρασύρει σε έναν πόλεμο, καλλιεργώντας τους την απατηλή προσδοκία πως έτσι θα γινόταν η ζωή τους καλύτερη;

Β` ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: 3^Η ΣΚΗΝΗ: ΣΤΙΧΟΙ 841 – 941

ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 841 – 859: ΤΑ ΒΑΣΑΝΑ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Σε κάθε αναγνώριση είναι φυσικό τα δύο πρόσωπα να κάνουν μια αναδρομή στο παρελθόν, για να καλύψουν με τις ερωταποκρίσεις τους τα χαμένα χρόνια. Στο πλαίσιο αυτό, η Ελένη ζητεί να μάθει για τα πάθη του Μενέλαου όλο αυτό το διάστημα του χωρισμού τους. Εκείνος, όμως, επικαλούμενος τη θλίψη που θα προκαλούσε και στους δύο μια τέτοια εξιστόρηση, αναφέρεται με συντομία στις θαλασσινές του περιπέτειες, που διήρκεσαν επτά ολόκληρα χρόνια. Στο **Αιγαίο** και συγκεκριμένα στην **Εύβοια** αντιμετώπισε τις πανούργες φωτιές του Ναύπλιου (βλέπε σχόλιο 3 στη σελίδα 64) και περιπλανήθηκε χάνοντας τον δρόμο του σε **Κρήτη**, **Λιβύη** και **Αίγυπτο**. Η αφήγηση του Μενέλαου δεν θα μπορούσε να είναι αναλυτική, γιατί ο θεατής θα κουραζόταν με στοιχεία που ήδη γνωρίζει και θα επιβραδυνόταν πολύ η εξέλιξη του έργου.

2^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 860 – 924: ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ

Η Ελένη αποκαλύπτει στον Μενέλαο τον κίνδυνο που τον απειλεί και γεμάτη αγάπη και αυτοθυσία καλεί τον άντρα της να εγκαταλείψει την Αίγυπτο για να σωθεί. Αν μείνει εκεί και διεκδικήσει τη γυναίκα του, ο βασιλιάς θα τον θανατώσει, γιατί προφανώς δεν θα ανεχθεί κανένα εμπόδιο στον γάμο που ετοιμάζει. Κατάπληκτος ο Μενέλαος φέρνει στον νου του τα λόγια της γερόντισσας και κατανοεί πλήρως το περιεχόμενο της εντολής του Θεοκλύμενου για τους Έλληνες. Αρκετά παραγμένος, αρχίζει να αμφιβάλλει για τη συζυγική πίστη και αφοσίωση της Ελένης. Εκείνη αναγκάζεται να τον διαβεβαιώσει για τη διαφύλαξη της τιμής της φέρνοντας μάλιστα ως αποδεικτικό στοιχείο τα στρωσίδια δίπλα στο μνήμα του Πρωτέα, όπου είχε βρει άσυλο. Έχοντας ως προτεραιότητα τη σωτηρία του άντρα της, τον καλεί για δεύτερη φορά να φύγει. Τότε ο Μενέλαος αρχίζει να θυμάται το ηρωικό του παρελθόν, χαρακτηρίζει τη φυγή άνανδρη πράξη και δηλώνει ότι προτιμά να πεθάνει μαχόμενος διεκδικώντας το ταίρι του και προσπαθώντας να σφάξει τον βασιλιά. Για την Ελένη, όμως, η λύση δεν είναι οι παρορμητικές και αστόχαστες ενέργειες αλλά ο **δόλος** με τον οποίο θα ξεπεραστούν ένα ένα τα εμπόδια. Πρωτίστως πρέπει να εξασφαλιστεί με ικεσίες η σιωπή της Θεονόης που γνωρίζει τα πάντα και υπάρχει κίνδυνος να τα μαρτυρήσει στον αδελφό της. Ο Μενέλαος συμφωνεί, αναθέτει στη γυναίκα του τα παρακάλια προς τη μάντισσα και αναρωτιέται τι θα συμβεί αν εκείνη αρνηθεί να τους βοηθήσει. Η Ελένη απαντά ότι στην περίπτωση αυτή ο άντρας της θα πεθάνει κι εκείνη θα παντρευτεί με τη βία. Δύσπιστος και πάλι ο Μενέλαος, αναρωτιέται αν τελικά θα τον προδώσει εξαναγκαζόμενη από τον Θεοκλύμενο. Η απάντηση είναι αρνητική. Η Ελένη θα πεθάνει από το ίδιο ξίφος με το οποίο θα θανατωθεί ο άντρας της. Η κοινή απόφαση του ζευγαριού να προτιμήσει τον ένδοξο θάνατο από την ατίμωση επισφραγίζεται με όρκο.

3^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 925 – 941: ΟΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

Τα λόγια του Μενέλαου περιέχουν και τις αποφάσεις που παίρνει. Θα σφάξει την Ελένη πάνω στο μνήμα του Πρωτέα και μετά θα αυτοκτονήσει. Θα παλέψει ηρωικά μέχρι το τέλος για να ανταποκριθεί στο δοξασμένο παρελθόν του. Δεν πρόκειται να ανεχθεί την ντροπή που θα τον συνοδεύει, αν οι Έλληνες πουν ότι σπουδαίοι ήρωες σκοτώθηκαν για την Ελένη, ενώ ο ίδιος της ο άντρας δειλίασε να τη διεκδικήσει. Δηλώνει ότι η ανδρεία που θα δείξει τώρα θα σφραγίσει την υστεροφημία του. Η σκηνή κλείνει με την ευχή του Χορού για ευτυχία στη γενιά του Τάνταλου και λύτρωση του ζευγαριού από τα βάσανα.

ΟΨΙΣ

Δεν έχει αλλάξει τίποτα πέρα από την αναχώρηση του αγγελιαφόρου. Μπορούμε βέβαια να δούμε την Ελένη να δείχνει τα στρωσίδια στον Μενέλαο ως πειστήρια της αφοσίωσής της (στίχος 881) και το ζευγάρι να κατευθύνεται πιασμένο χέρι χέρι στο μνήμα του Πρωτέα για τον όρκο που θα ακολουθήσει (στίχος 921).

ΗΘΟΓΡΑΦΗΣΗ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Μενέλαος: Ο ήρωας εκδηλώνει την πικρία και την αγανάκτησή του για τις περιπέτειες του παρελθόντος. Εκπλήσσεται, αγωνιά και φοβάται για τον εαυτό του μετά την αποκάλυψη από την Ελένη του θανάτου που τον περιμένει αν εναντιωθεί στις βίαιες προθέσεις του Θεοκλύμενου. Με επιπόλαιο και σκληρό τρόπο αμφιβάλλει για την αφοσίωση της γυναίκας του, ζητάει αποδείξεις για τη διαφύλαξη της τιμής της, αλλά συγχρόνως φαίνεται αποφασισμένος να παλέψει για το ταίρι του και να πέσει μαχόμενος. Ξαναγίνεται ο ομηρικός ήρωας που πρέπει να ανταποκριθεί στο ηρωικό ιδανικό, ώστε το ένδοξο παρελθόν να επισφραγιστεί με ένα γενναίο παρόν. Οι έννοιες της τιμής, του σεβασμού στις ψυχές που χάθηκαν στον τρωικό πόλεμο και της υστεροφημίας κυριαρχούν στους συλλογισμούς και στις αποφάσεις του. Ωστόσο, η προσωπικότητά του διαγράφεται από τον Ευριπίδη – σκόπιμα ίσως – με αρκετές αντιφάσεις. Το θάρρος και η γενναιότητα που δείχνει, έρχονται σε αντίθεση με την προηγούμενη δειλία του και ο Αθηναίος θεατής κατανοεί μέσα από την ερμηνεία των ηθοποιών ότι στην πραγματικότητα η Ελένη είναι εκείνη που αναλαμβάνει τις ουσιαστικές πρωτοβουλίες.

Ελένη: Στην ψυχή της κυριαρχεί απέραντη αγάπη για τον σύζυγό της, η οποία την οδηγεί στην αυτοθυσία. Είναι διατεθειμένη να καταστρέψει τη δική της ζωή για να σωθεί ο Μενέλαος και σίγουρα δοκιμάζει απογοήτευση όταν εκείνος αμφιβάλλει για την αφοσίωσή της. Είναι επινοητική, έξυπνη και αποφασιστική, καθώς αποτρέπει τον άντρα της από παρορμητικές ενέργειες και επιστρατεύει τον δόλο ως τον μόνο τρόπο για τη σωτηρία. Δείχνει μεθοδικότητα όταν θέτει ως προτεραιότητα τη σιωπή της Θεονόης, αλλά και γενναιότητα όταν προτιμά τον θάνατο από τον ταπεινωτικό γάμο. Η αξία της τιμής είναι κυρίαρχη και στη δική της ψυχοσύνθεση.

ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ – ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ

Στιχομυθία: Στη σκηνή είναι ευρύτατη η χρήση της από τον ποιητή, για να αποδοθούν η ένταση και οι συναισθηματικές διακυμάνσεις των χαρακτήρων, αλλά και για να αναδειχθεί πειστικά ο τρόπος που σκέφτονται και ενεργούν.

Αφήγηση: Τη συναντάμε στους στίχους 845 – 853 και χρησιμεύει για να καλυφθούν με συντομία οι επτάχρονοι θαλασσινές περιπέτειες του Μενέλαου.

Μονόλογος: Αξιοποιείται στους στίχους 925 – 939, για να αποδοθεί με τη δέουσα βαρύτητα ο όρκος πάνω από το μνήμα του Πρωτέα.

Προοικονομία: Η αναφορά στη Θεονόη (στίχοι 904 – 914) και του σημαντικού ρόλου της για τη σωτηρία του ζευγαριού προοικονομεί την εμφάνιση της μάντισσας επί σκηνής.

ΠΙΘΑΝΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΘΕΑΤΩΝ

Ίσως οι θεατές αισθάνονται συμπόνια για τον Μενέλαο και τα πάθη που πέρασε, αλλά και να προβληματίζονται για τις αντιφάσεις που διαπιστώνουν στον χαρακτήρα του. Σίγουρα αγωνιούν και φοβούνται για την τύχη που περιμένει το ζευγάρι και περιμένουν ανυπόμονα τη στάση που θα κρατήσει η Θεονόη. Θαυμάζουν, τέλος, την Ελένη για την αφοσίωσή και την έξυπνάδα της, καθώς τη βλέπουν να μετατρέπεται σε έναν θηλυκό Οδυσσέα, που μεταχειρίζεται τον δόλο και την πονηριά για να επιβιώσει και να ξεπεράσει τα εμπόδια.

ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

1^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 932 – 986: Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΘΕΟΝΟΗΣ

Ο Ευριπίδης θα δημιουργήσει μια εντυπωσιακή σκηνή, με την οποία θα παρουσιάσει στους θεατές τη μάντισσα **Θεονόη**. Από τη στάση της θα κριθεί το μέλλον της Ελένης και του Μενέλαου. Θα προστατεύσει, άραγε, το ζευγάρι με τη σιωπή της ή θα αποκαλύψει τα πάντα στον αδελφό της; Η αγωνία κορυφώνεται. Κατά τη μελέτη μας, ας έχουμε πάντα στον νου μας ότι όλη η σκηνή θυμίζει ένα **δικαστήριο**, στο οποίο οι απολογούμενοι επιχειρούν να πείσουν τον δικαστή με τα επιχειρήματά τους και αναμένουν την ετυμηγορία. Αυτή θα τους καταδικάσει ή θα τους σώσει. Μεγάλη έμφαση πρέπει να δώσουμε στη σκηνοθεσία, που θα προηγηθεί της νοηματικής προσέγγισης και του σχολιασμού.

ΟΨΙΣ

- Η άφιξη της Θεονόης προαναγγέλλεται με **θορύβους** που ακούγονται μέσα από το παλάτι, καθώς οι αμπάρες ξεκλειδώνουν τις θύρες για να εμφανιστεί η μάντισσα.
- Σύμφωνα με το κείμενο η Ελένη θα κάνει βιαστικές, νευρικές και απότομες κινήσεις, που θα υποδηλώνουν τον πανικό της, ενώ ο Μενέλαος θα δείχνει σαστισμένος.
- Από το παλάτι εμφανίζονται αρχικά δύο γυναίκες, ακόλουθες της Θεονόης. Η μία κρατάει αναμμένη δάδα και με τη φλόγα της «καθαρίζει» το έδαφος για να πατήσει η κυρά της, ενώ η άλλη κρατά θυμιατήρι με το οποίο εξαγνίζει τον αέρα, προκειμένου η μάντισσα να δέχεται ανεμπόδιστα τη θεϊκή βούληση. Έχουμε, λοιπόν, ένα μικρό τελετουργικό που συνοδεύεται με αργό βάδισμα, ρυθμικές κινήσεις και μουσική υπόκρουση.
- Ακολουθεί η Θεονόη.
- Η πολυτελής ενδυμασία των προσώπων που κρατούν ενδεχομένως και λατρευτικά αντικείμενα, ενισχύει την εντυπωσιακή εικόνα που στήνει ο Ευριπίδης. Στόχος του ποιητή είναι να αναδείξει τη θρησκευτική ιδιότητα της Θεονόης, να προβάλει το κύρος της και να προκαλέσει δέος στον θεατή, που αναμένει με αγωνία τη στάση που θα κρατήσει η μάντισσα.

Σχετικά με την εμφάνιση της Θεονόης, ας παρατηρήσουμε ότι η σκηνοθετική προσέγγιση της παράστασης ενδέχεται να ακολουθήσει διαφορετικές διαδρομές. Αρκεί να παρατηρήσουμε τις εικόνες του βιβλίου στις σελίδες 71, 73 και 79, για να διαπιστώσουμε τη «ματιά» και την οπτική με την οποία αντιμετωπίζει ο σκηνοθέτης την προσωπικότητα της μάντισσας. Αλλού βλέπουμε μια αρκετά απελευθερωμένη και ανεξάρτητη ιέρεια, που συνοδεύεται από πλήθος θεραπεινίδων. Εδώ η θρησκευτική της ιδιότητα υποχωρεί και αναδεικνύεται το ανθρώπινο και γήινο στοιχείο με τις αρετές και τις αδυναμίες του. Αλλού έχουμε μια «κλασική» Θεονόη, της οποίας η ενδυμασία και η έκφραση τονίζει την αγνότητα και την ιερατική της ιδιότητα, που αποπνέει κύρος και σεβασμό, δέος αλλά και φόβο. Αλλού ο σκηνοθέτης επιχειρεί να αναδείξει το τραγικό δίλημμα που τη βασανίζει.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Ακούγοντας θορύβους από το παλάτι, η Ελένη πανικοβάλλεται και απελπίζεται. Προτρέπει τον Μενέλαο να φύγει, αλλά συγχρόνως συνειδητοποιεί τη ματαιότητα αυτής της κίνησης, αφού η Θεονόη γνωρίζει

ήδη την παρουσία του. Η αγωνία για την τύχη του άντρα της είναι ολοφάνερη και κυριαρχεί στη σκέψη της. Η αδελφή του Θεοκλύμενου εμφανίζεται τελικά, δίνοντας οδηγίες στις θεραπαινίδες της που προπορεύονται. Η μία πρέπει να εξαγνίζει τον αέρα με το θυμιατήρι για να φτάνει ανεμπόδιστη η θεϊκή βούληση, ενώ η άλλη πρέπει να καθαρίζει με τη δάδα το έδαφος για να πατήσει η μάντισσα.

Με διάθεση να καυχηθεί για τις ικανότητές της, η Θεονόη απευθύνεται στην Ελένη και στον Μενέλαο κάνοντας μια σύντομη αναφορά στη δυστυχία του. Η μαντική της δύναμη είναι τόσο μεγάλη, ώστε γνωρίζει τι συμβαίνει αυτή τη στιγμή στον Όλυμπο. Οι θεοί θα μαζευτούν και θα συζητήσουν για την τύχη του ζευγαριού με την τελική απόφαση να ανήκει στον Δία. Δύο απόψεις συγκρούονται: Η **Ήρα** επιθυμεί τη σωτηρία της Ελένης και του Μενέλαου, καθώς και την επιστροφή τους στη Σπάρτη. Έτσι, όλη η Ελλάδα θα μάθει την αλήθεια και η θεά θα εκδικηθεί την Αφροδίτη, η οποία θα εκτεθεί, αφού θα αποδειχθεί πως κέρδισε με δόλο το βραβείο της ομορφιάς. Η **Αφροδίτη**, από την άλλη πλευρά, είναι αντίθετη στην προοπτική αυτή και στρέφεται εναντίον του ζευγαριού, ώστε να μην αποκαλυφθεί ποτέ ο δόλος της και η δωροδοκία στον Πάρι. Όλα όμως εξαρτώνται από την απόφαση της Θεονόης, που κρατά στα χέρια της την τύχη του Μενέλαου και της Ελένης. Η μάντισσα βρίσκεται σε δίλημμα. Αν ταυτιστεί με την Αφροδίτη, θα αποκαλύψει τα πάντα στον αδελφό της και ο θάνατος των ηρώων μας είναι βέβαιος. Αν συμπορευτεί με την Ήρα, θα σιωπήσει και αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τη σωτηρία τους. Η Θεονόη φαίνεται αρχικά να κλίνει προς την πρώτη επιλογή, γι' αυτό και αναζητεί κάποιον που θα ανακοινώσει τα νέα στον Θεοκλύμενο.

ΗΘΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΟΝΟΗΣ

Η προσωπικότητά της πρέπει να διερευνηθεί μέσα από τις δύο ιδιότητες που διαθέτει και καθορίζουν τον τρόπο που σκέφτεται και ενεργεί.

Η θρησκευτική – ιερατική ιδιότητα: Η μάντισσα αποπνέει τον σεβασμό και τα λόγια της έχουν κύρος και βαρύτητα. Οι ικανότητές της είναι αδιαμφισβήτητες, ενώ η επισημότητα του ύφους της τονίζει τη δύναμη και την εξουσία της όσον αφορά στην τύχη της Ελένης και του Μενέλαου.

Η ανθρώπινη ιδιότητα: Παρά την προσήλωσή της στον θρησκευτικό – ιερατικό της ρόλο, η Θεονόη δεν είναι απαλλαγμένη από την ανθρώπινη πλευρά της. Καυχιέται για τις μαντικές της ικανότητες, ενώ συγχρόνως βασανίζεται από ένα δίλημμα. Σε ποια απόφαση πρέπει να καταλήξει; Να σώσει το ζευγάρι σιωπώντας ή να το καταδικάσει αποκαλύπτοντας την αλήθεια στον αδελφό της; Το μόνο βέβαιο είναι ότι και στις δύο περιπτώσεις δεν θα συγκρουστεί με τους θεούς. Ως άνθρωπος, λοιπόν, που ενδιαφέρεται για τη δική του ασφάλεια, φαίνεται να καταλήγει σε μια απόφαση που ευνοεί τον αδελφό της. Ποιο είναι όμως το κόστος για τη δικαιοσύνη και την ηθική, που πρέπει να υπηρετεί ένα πρόσωπο σαν τη Θεονόη; Προς το παρόν η μάντισσα αποφασίζει σαν άνθρωπος, λυγίζει κάτω από την πίεση που της ασκεί το ένστικτο για τη δική της σωτηρία από την επικείμενη οργή του βασιλιά και δεν ενεργεί ως εκπρόσωπος του θεϊκού στοιχείου.

ΗΘΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Αξίζει να σταθούμε λίγο στα συναισθήματα της ηρωίδας. Διακατέχεται από πανικό, νευρικότητα και απαισιοδοξία μπροστά στην αναμενόμενη εμφάνιση της μάντισσας. Ωστόσο, εκδηλώνει και πάλι την αγάπη και την αφοσίωσή της προς τον Μενέλαο, ανησυχώντας περισσότερο για τη δική του τύχη παρά για τον εαυτό της. Η αγωνία της για να προστατέψει τη ζωή του άντρα της είναι ολοφάνερη. Προσπαθεί να δράσει και να σκεφτεί λύσεις, αλλά προς το παρόν είναι ανήμπορη.

2^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 987 – 1042: Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

ΟΨΙΣ

Η Ελένη σπεύδει να γονατίσει σε στάση ικεσίας μπροστά στη Θεονόη και από αυτή τη θέση αρχίζει την επιχειρηματολογία της που έχει δύο στόχους: τη συνεργασία της μάντισσας, που πρέπει να μην αποκαλύψει την παρουσία του Μενέλαου στην Αίγυπτο και τη σωτηρία του συζύγου της. Το «δικαστήριο» που έχει στήσει ο Ευριπίδης φτάνει στην ώρα της «απολογίας», με πρώτη στον ρόλο αυτό την Ελένη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Τα επιχειρήματα με τα οποία η ηρωίδα μας στηρίζει τη θέση της είναι τα εξής:

1. Η Θεονόη είναι ευσεβής (στίχος 993). Πώς μπορεί να συμπράξει με την ασεβή επιθυμία του Θεοκλύμενου να παντρευτεί την Ελένη, από τη στιγμή μάλιστα που ο πραγματικός της σύζυγος είναι ζωντανός;
2. Οι αξίες της δικαιοσύνης και της άρνησης της βίας επιβάλλουν στη Θεονόη να βοηθήσει το ζευγάρι (στίχοι 997 – 1003).
3. Ο Πρωτέας, ο πρώην βασιλιάς της Αιγύπτου και πατέρας της Θεονόης, υποσχέθηκε στον Ερμή ότι θα προστατέψει την Ελένη και θα την παραδώσει στον νόμιμο άντρα της, όταν εκείνος έρθει στην Αίγυπτο (στίχοι 1003 – 1008). Πώς θα εκπληρωθεί η υπόσχεση και ο όρκος του νεκρού βασιλιά, αν ο Μενέλαος θανατωθεί από τον αδελφό της;
4. Ο Θεοκλύμενος είναι αποδεδειγμένα άδικος. Πώς είναι δυνατόν η Θεονόη να πάρει μέρος σε μια τέτοια αδικία, όταν η ίδια εκπροσωπεί όχι μόνο τους θεούς αλλά και τον νεκρό πατέρα της, ο οποίος είχε δεσμευτεί απέναντί τους (στίχοι 1012 – 1019);
5. Η επιστροφή της Ελένης στη Σπάρτη θα καθαρίσει το όνομα, την τιμή και την αξιοπρέπειά της, ενώ θα ανατρέψει την αρνητική για εκείνη εικόνα που έχουν οι Έλληνες, οι οποίοι τη θεωρούν άπιστη σύζυγο και αιτία όλων των συμφορών τους (στίχοι 1022 – 1030).
6. Η κόρη της, η Ερμιόνη, που κανείς δεν τη ζητεί σε γάμο λόγω της ντροπής που κουβαλάει η μητέρα της, θα μπορέσει επιτέλους να παντρευτεί, αφού θα αποκατασταθεί και η δική της τιμή (στίχοι 1031 – 1032).
7. Πώς μπορεί η Ελένη να αντέξει έναν νέο χωρισμό από τον άντρα της, ειδικά τώρα που γνωρίζει ότι είναι ζωντανός (στίχοι 1035 – 1037);
8. Αν η Θεονόη συμφωνεί με την Ελένη, τότε ταυτίζεται και με τη βούληση του πατέρα της και ως παιδί του ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του και δεν τον προδίδει (στίχοι 1038 – 1042).

ΟΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΕΙΘΟΥΣ ΣΤΟΝ ΛΟΓΟ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Σε αυτή τη σκηνή ο Ευριπίδης μεταφέρει τη σοφιστική στο θέατρο. Στήνει έναν δικαστικό αγώνα λόγων κατά τον οποίο τα δρώντα πρόσωπα στηρίζουν τις θέσεις τους με τη βοήθεια της **ρητορικής τέχνης**, που, όπως έχουμε πει, είναι η τέχνη της πειθούς. Άλλωστε, στην αθηναϊκή δημοκρατία η ικανότητα στον λόγο που επηρεάζει τα πλήθη και τις αποφάσεις τους, ήταν πολύτιμο εργαλείο για όσους σκόπευαν να ασχοληθούν με την πολιτική. Και φυσικά, η κατοχή αυτής της τέχνης περνούσε μέσα από την ακριβή και πολύτιμη διδασκαλία των σοφιστών. Ο ρήτορας (στην προκειμένη περίπτωση η Ελένη) είχε διδαχθεί τρεις βασικούς τρόπους πειθούς:

Επίκληση στη λογική: Το επιχείρημα στηρίζεται σε αρχές και κανόνες που σχετίζονται με τη λογική ερμηνεία των καταστάσεων. Ας προσέξουμε, για παράδειγμα, το 3^ο επιχείρημα της Ελένης.

Επίκληση στο συναίσθημα: Ο ομιλητής προσπαθεί να κινητοποιήσει συναισθηματικά τον δέκτη του επιχειρήματος και να απευθυνθεί στον ψυχικό του κόσμο. Ας δούμε για παράδειγμα το 5^ο, 6^ο και 7^ο επιχείρημα της Ελένης.

Επίκληση στο ήθος του δέκτη: Εκείνος που προσπαθεί να πείσει αναφέρεται σε διαχρονικές ηθικές αξίες, στις οποίες πρέπει να ανταποκρίνονται οι πράξεις των προσώπων που παίρνουν τις αποφάσεις. Το αποδεδειγμένο ήθος του δέκτη και η ιδιότητά του κριτή που ενεργεί σύμφωνα με τους κανόνες του δικαίου και της ηθικής, πρέπει να αποδειχθούν έμπρακτα. Ας δούμε ενδεικτικά το 1^ο, το 2^ο, το 4^ο και το 8^ο επιχείρημα της Ελένης.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΗΘΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Σε γενικές γραμμές ένα δικαστήριο επηρεάζεται κυρίως από τον πρώτο τρόπο πειθούς, αν και αξιολογούνται κι οι υπόλοιποι. Η Ελένη αξιοποιεί και τους τρεις, αν και η έμφαση δίνεται στην ανθρώπινη πλευρά της Θεονόης, σε μια προσπάθεια να κινητοποιηθεί η μάντισσα τόσο ηθικά όσο και συναισθηματικά. Αναμφίβολα, υπάρχουν στον λόγο της πολύ ισχυρά αλλά και αδύναμα επιχειρήματα. Για παράδειγμα, ο ενδεχόμενος γάμος της Ερμιόνης δεν θα ήταν ικανός να οδηγήσει τη Θεονόη σε μια ευνοϊκή απόφαση. Από την άλλη πλευρά, η υπόσχεση του Πρωτέα στους θεούς και η ανάγκη μιας κόρης να ανταποκριθεί στις προσδοκίες του πατέρα της, αποτελούν θέσεις με ισχυρή βάση. Επίσης ισχυρό επιχείρημα είναι ότι η μάντισσα θα πρέπει να εναρμονίζει τις πράξεις της με τις αρχές και την ηθική που επιβάλλει η θεσμική της ιδιότητα.

Ο λόγος της Ελένης αναδεικνύει την ευφυΐα και την ικανότητά της να αυτοσχεδιάζει αξιοποιώντας τις «αδύνατες» πλευρές του συνομιλητή της. Παρουσιάζει τον εαυτό της ως μία δυστυχημένη γυναίκα που βλέπει μπροστά της το όραμα της πολυπόθητης ευτυχίας να είναι τόσο κοντά αλλά και τόσο μακριά. Οι αξίες που κατευθύνουν τη σκέψη της είναι η δικαιοσύνη, η προσήλωση στον θεσμό της οικογένειας, η συνέπεια μεταξύ λόγων και έργων, η κοινωνική καταξίωση και η αγάπη για την πατρίδα. Υπερασπίζεται αυτές τις αξίες με ύφος παρακλητικό - ικετευτικό και με σεβασμό απέναντι στη μάντισσα – δικαστή, από την οποία εξαρτάται η σωτηρία. Τα επιχειρήματά της είναι έτσι δομημένα, ώστε να απευθύνονται τόσο στην ιερατική όσο και στην ανθρώπινη πλευρά της Θεονόης.

3^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 1043 – 1098: Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

ΟΨΙΣ

Σκηνοθετικά δεν αλλάζει κάτι. Μετά από μια σύντομη παρέμβαση του χορού, που εκφράζει διακριτικά τη συμπάθειά του στο ζευγάρι και λειτουργεί περίπου ως πρόεδρος μιας συνεδρίασης με αρμοδιότητα να μοιράζει τον λόγο στους ομιλητές, μπορούμε να φανταστούμε τον Μενέλαο να πλησιάζει τη Θεονόη και να στέκει αγέρωχος μπροστά στη μάντισσα που θα αποφασίσει για την τύχη του. Λίγο αργότερα (στίχοι 1057 – 1060) ο ήρωας θα κινηθεί προς τον τάφο του Πρωτέα και από εκεί θα συνεχίσει την ομιλία του. Είναι η σειρά του να «απολογηθεί» και να εκθέσει τα δικά του επιχειρήματα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Ο Μενέλαος θα ακολουθήσει διαφορετική υπερασπιστική γραμμή. Δηλώνει πως δεν θα ικετεύσει και πώς θα ανταποκριθεί στο ηρωικό του παρελθόν, που απαιτεί από εκείνον θάρρος και όχι δειλία. Τα επιχειρήματα που επιστρατεύει είναι τα εξής:

1. Το αίτημα να πάρει πίσω τη γυναίκα του είναι δίκαιο. Αν η Θεονόη δεν ανταποκριθεί θετικά, θα θεωρηθεί κακιά και θα έρθει σε σύγκρουση με την ίδια την αξία της δικαιοσύνης (στίχοι 1052 – 1057). Πρόκειται για επιχείρημα που επικαλείται το ήθος του δέκτη.
2. Ο Πρωτέας είχε υποσχεθεί να φυλάξει την Ελένη και να την παραδώσει στον νόμιμο άντρα της. Οι όρκοι πρέπει να τηρούνται ειδικά από έναν βασιλιά που εκπροσωπεί έναν ολόκληρο λαό (στίχοι 1060 – 1064). Το επιχείρημα που επικαλείται κυρίως τη λογική, ενισχύεται με τη δραματική κίνηση του Μενέλαου προς τον τάφο και από το γεγονός ότι απευθύνεται σε β' πρόσωπο στον νεκρό Πρωτέα.
3. Η Θεονόη, ως κόρη του βασιλιά, έχει την ηθική υποχρέωση να διαφυλάξει την τιμή και τη μνήμη του πατέρα της, κάνοντας τα πάντα για να εκπληρωθεί ο όρκος του προς τους θεούς (στίχοι 1065 – 1069). Έχουμε εδώ σαφέστατη επίκληση στο ήθος της μάντισσας.
4. Αν δεν πάρει πίσω την Ελένη, ο αγώνας και ο θάνατος χιλιάδων Αχαιών έγινε για το τίποτα (στίχοι 1069 – 1075). Ο Μενέλαος στοχεύει στο να κινητοποιήσει συναισθηματικά τη Θεονόη και συνοδεύει το επιχείρημά του με μία δραματική επίκληση στον Άδη.

Συνεπής με το ηρωικό του παρελθόν, ο Μενέλαος εκτοξεύει απειλές, που πρέπει να έχει υπόψη της η Θεονόη αν αποφασίσει σε βάρος του ίδιου και της γυναίκας του. Θα προσπαθήσει να σκοτώσει τον Θεοκλύμενο. Αν όμως ο βασιλιάς προσπαθήσει να τους συλλάβει περιμένοντας την σωματική τους εξάντληση, τότε θα σκοτώσει την Ελένη και μετά θα αυτοκτονήσει πάνω στο μνήμα του Πρωτέα. Το αίμα του ζευγαριού θα κυλήσει στον τάφο και θα ατιμάσει αιώνια τη μνήμη του νεκρού βασιλιά, αλλά και την ίδια την Αίγυπτο.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΗΘΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ

Το 2^ο και το 3^ο επιχείρημα είναι μάλλον τα πιο πειστικά «όπλα» του Μενέλαου. Το 1^ο ενισχύει με κάποια αυστηρότητα την επιχειρηματολογία της Ελένης, ενώ το 4^ο κρίνεται ως το πλέον αδύναμο, αφού οι θάνατοι των Αχαιών δύσκολα θα μπορούσαν να επηρεάσουν την κρίση της Θεονόης.

Η στάση του Μενέλαου δείχνει γενναιότητα και τη διάθεσή του να ανταποκριθεί στο ηρωικό ιδανικό, που επιβάλλει θάρρος και ανδρεία. Ο ομηρικός ήρωας επιστρέφει απαιτητικός και διεκδικητικός. Φορτισμένος συναισθηματικά επικαλείται ως μάρτυρες για το δίκιο του τον νεκρό Πρωτέα και τον Άδη. Οι αξίες που κατευθύνουν τη σκέψη του είναι το θάρρος, η τιμή, η υπόληψη, η αξιοπρέπεια, η συζυγική αφοσίωση και η δικαιοσύνη. Το ύφος του, βέβαια, είναι εντελώς διαφορετικό από της Ελένης και θα το χαρακτηρίσαμε λιτό, αυστηρό, διεκδικητικό και δραματικό.

Οι «απολογίες» ολοκληρώθηκαν και έρχεται η στιγμή της ετυμηγορίας του διακστηρίου. Τι θα αποφασίσει η Θεονόη; Θα γείρει η ζυγαριά στην πλευρά της Ήρας ή της Αφροδίτης; Θα ξεπεράσει το ζευγάρι το εμπόδιο της μάντισσας ή ήρθε η στιγμή του τέλους;

4^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 1099 – 1139: Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΗΣ ΘΕΟΝΟΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Ο Χορός και πάλι σε ρόλο προεδρεύοντος στη διαδικασία, παρεμβαίνει για να περάσει ο λόγος στη Θεονόη που θα ανακοινώσει την ετυμηγορία της. Προσέχουμε εδώ το διακριτικό σχόλιο των γυναικών υπέρ του ζευγαριού. Καλούν τη μάντισσα να πάρει μια απόφαση που θα αρέσει σε όλους, εννοώντας φυσικά το ακροατήριο που είναι παρόν και όχι τον Θεοκλύμενο.

Η απόφαση της Θεονόης είναι σαφής. Δεν θα προδώσει τον Μενέλαο και την Ελένη και δεν θα ταυτιστεί με τις απαιτήσεις του αδελφού της. Τα επιχειρήματα που τεκμηριώνουν την κρίση της είναι τα εξής:

1. Οι αρχές της ευσεβείας και της δικαιοσύνης επιβάλλουν να διαφυλάξει στο ακέραιο την τιμή της και τη μνήμη του πατέρα της (στίχοι 1101 – 1106). Η μάντισσα επικαλείται το ήθος της.
2. Ταυτίζεται περισσότερο με την Ήρα που θέλει το καλό της Ελένης και του Μενέλαου. Η Αφροδίτη, ως θεά του δόλου και των ερωτικών απολαύσεων, είναι μακριά από τις επιλογές ζωής της Θεονόης, που ως ιέρεια έχει ορκιστεί να διαφυλάξει για πάντα την αγνότητά της (στίχοι 1108 – 113). Η Θεονόη επικαλείται τη λογική.
3. Ο πατέρας της, ο Πρωτέας, θα ενεργούσε με τον ίδιο τρόπο κι εκείνη ανταποκρίνεται στις επιθυμίες του (στίχος 1118). Και πάλι η λογική πρυτανεύει στη σκέψη της.
4. Ωφελώντας το ζευγάρι, ωφελεί συγχρόνως και τον αδελφό της, αφού τον προστατεύει από μια ασεβή και άδικη πράξη και τον οδηγεί και πάλι στον δρόμο της αρετής και της δικαιοσύνης (στίχοι 1127 – 1129). Και το τελευταίο επιχείρημα αξιοποιεί τη λογική.

Η σκηνή κλείνει με τη Θεονόη να υπόσχεται στην Ελένη και τον Μενέλαο την πολύτιμη σιωπή της. Η μάντισσα αποχωρεί συμβουλευοντας το ζευγάρι να καταστρώσει ένα σχέδιο σωτηρίας και να αναζητήσει τη βοήθεια των θεών. Με ήσυχη τη συνείδησή της αποχωρεί από τη σκηνή με τον ίδιο τελετουργικό τρόπο που εμφανίστηκε. Ο Χορός σχολιάζει ότι η ευτυχία του ανθρώπου είναι άρρηκτα δεμένη με την αξία της δικαιοσύνης.

ΗΘΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΟΝΟΗΣ

Η μάντισσα συνδυάζει τη δύναμη που της χαρίζουν οι ικανότητές της και το αξίωμά της με την αδυναμία μια γυναίκας που πρέπει να ανταποκριθεί σε μια σύνθετη κατάσταση. Αντιμετωπίζει ένα φοβερό δίλημμα (εικόνα σελ. 79), καθώς συγκρούονται μέσα της το χρέος απέναντι στον αδελφό της και το χρέος απέναντι στο δίκαιο. Είναι ευσεβής ως ιέρεια αλλά ταυτόχρονα και μια απλή γυναίκα, που οφείλει να προστατέψει την τιμή της και τη μνήμη του πατέρα της. Οι λόγοι της Ελένης και του Μενέλαου υπήρξαν καθοριστικοί για τη μεταστροφή της. Θεϊκό και ανθρώπινο στοιχείο συνυπάρχουν στη μορφή της. Μήπως και στην περίπτωση της ο Ευριπίδης επαναφέρει την αντίθεση ανάμεσα στο «φαίνεσθαι» και στο «είναι»;

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ

Με την 4^η σκηνή του Β` επεισοδίου προωθείται σημαντικά η εξέλιξη της δράσης, καθώς ξεπερνιέται το πρώτο εμπόδιο για τη σωτηρία του Μενέλαου και της Ελένης. Ως θεατές μένουμε ικανοποιημένοι από τη στάση της Θεονόης και αναμένουμε πλέον με αγωνία το σχέδιο απόδρασης που θα καταστρώσει το ζευγάρι. Ανησυχούμε μπροστά στο δεύτερο και σοβαρότερο εμπόδιο που είναι ο ίδιος ο Θεοκλύμενος, αλλά ελπίζουμε σε μια ευχάριστη εξέλιξη.

Όσο για τον δημιουργό, επισημάναμε ήδη ότι εκμεταλλεύτηκε αυτή τη σκηνή για να εντάξει τη σοφιστική στο θεατρικό γίγνεσθαι. Μέσα από τους χαρακτήρες του υπερασπίστηκε τη δικαιοσύνη, την αφοσίωση, την προσήλωση στην οικογένεια, τη συνέπεια λόγων και έργων, την έννοια της τιμής, την κοινωνική καταξίωση και τον σεβασμό σε διαχρονικές αξίες. Στην περίπτωση της Θεονόης «κατεβάζει» τους ανθρώπους στις πραγματικές τους διαστάσεις. Η επιβλητική ιέρεια είναι συγχρόνως μια γυναίκα με συναισθήματα και ηθικά διλήμματα που την βασανίζουν.

ΟΨΙΣ

Μετά τη μεγαλοπρεπή αποχώρηση της Θεονόης, στη σκηνή απομένουν ένας ρακένδυτος Μενέλαος και μια λαμπροφορεμένη Ελένη. Η στιγμή είναι ιδιαίτερα σημαντική για τους εξής λόγους:

- Το πρώτο εμπόδιο για τη σωτηρία του ζευγαριού έχει ήδη ξεπεραστεί, αφού εξασφαλίστηκε η σιωπή της Θεονόης και το μυστικό της Ελένης και του Μενέλαου δεν θα αποκαλυφθεί στον βασιλιά.
- Η αγωνία που θα αποτυπώνεται στις κινήσεις των ηθοποιών, αφορά στο δεύτερο εμπόδιο που είναι πιο σοβαρό και απειλητικό. Πρόκειται ασφαλώς για τον ίδιο τον Θεοκλύμενο. Σύμφωνα με τις οδηγίες της Θεονόης πρέπει να καταστρωθεί ένα σχέδιο σωτηρίας που θα συνοδευτεί από προσευχές των ηρώων μας στους θεούς. Ποιος από τους δύο θα αναλάβει την πρωτοβουλία των κινήσεων;
- Στο τέλος της σκηνής και στον στίχο 1202 φανταζόμαστε την Ελένη να υψώνει τα χέρια προσευχόμενη στις δύο θεές, ενώ ταυτόχρονα ο Μενέλαος κρύβεται πίσω από το μνήμα του Πρωτέα.
- Στον στίχο 1219 η Ελένη αποσύρεται στο παλάτι.

ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ – ΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΕ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

Α ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 1140 – 1201: ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Η Ελένη επιθυμεί να παραχωρήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων στον Μενέλαο, ζητώντας του να προτείνει έναν τρόπο για να σωθούν. Εκείνος, όμως, καταθέτει δύο ιδέες που είναι πρακτικά ανεφάρμοστες:

- Η Ελένη να ζητήσει από κάποιον έμπιστο δούλο μία άμαξα για να το σκάσουν από το παλάτι.
- Να κρυφτεί κάπου ο ίδιος ο Μενέλαος και να σκοτώσει αιφνιδιαστικά τον βασιλιά.

Και οι δύο σκέψεις απορρίπτονται αμέσως από την Ελένη. Η πρώτη επειδή θα περιφέρονταν άσκοπα σε μια άγνωστη χώρα χωρίς κάποιον συγκεκριμένο προορισμό και η δεύτερη επειδή θα συναντούσε την αντίδραση της Θεονόης. Η μάντισσα συμφώνησε βέβαια ότι θα σιωπήσει, αλλά δεν θα άφηνε να δολοφονηθεί ο αδελφός της. Διαπιστώνοντας την αμηχανία του Μενέλαου καθώς και την αδυναμία του να προτείνει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο, η Ελένη συνειδητοποιεί ότι η σωτηρία τους εξαρτάται αποκλειστικά από εκείνη, που πρέπει άμεσα να αναλάβει την πρωτοβουλία των κινήσεων. Γίνεται έτσι, ένας θηλυκός Οδυσσέας που στηρίζεται στον δόλο και καταθέτει στον Μενέλαο ένα σχέδιο δράσης με δυνατότητες επιτυχίας. Σύμφωνα με αυτό:

- Ο Μενέλαος θα είναι «νεκρός» μετά από το ναυάγιο του καραβιού του κοντά στις ακτές της Αιγύπτου. Η Ελένη θα τον θρηνήσει μπροστά στον Θεοκλύμενο ζητώντας του την άδεια να προσφέρει στον σύζυγό της τις απαραίτητες νεκρικές τιμές στη θάλασσα. Έτσι, τάχα, προστάζουν τα έθιμα των Ελλήνων. Αυτά τα έθιμα θα υποχρεώσουν τον βασιλιά να της παραχωρήσει ένα πλοίο που θα χρησιμοποιηθεί για την απόδραση.
- Ο ρόλος του Μενέλαου θα είναι να οργανώσει τους συντρόφους του, να τους κρατά σε ετοιμότητα και να μεριμνήσει για τον εξοπλισμό τους. Παράλληλα, θα υποδυθεί έναν ναύτη του Μενέλαου που επέζησε από το ναυάγιο, ξεβράστηκε στην Αίγυπτο και ανακοίνωσε στην Ελένη τον χαμό του άντρα της στη θάλασσα. Τα κουρέλια που φορά θα κάνουν τα λόγια του πιο πειστικά. Προς το παρόν θα

παραμένει στον τάφο του Πρωτέα που εξακολουθεί να αποτελεί άσυλο απέναντι σε μια πιθανή αντίδραση του Θεοκλύμενου.

- Η Ελένη θα μπει στο παλάτι, όπου θα σκηνοθετήσει τη δική της εμφάνιση, ώστε ο δόλος που εξυφαίνει να γίνει πιο πειστικός. Θα κόψει τα μαλλιά της, θα φορέσει μαύρα και θα κακοποιήσει το πρόσωπό της ματώνοντας το, σε ένδειξη πένθους και πόνου για τον χαμό του λατρεμένου της συζύγου.

B ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΙΧΟΙ 1202 – 1219: Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Ακολουθώντας τις συμβουλές της Θεονόης, η Ελένη προσεύχεται στις δύο θεές από τις οποίες κρίνεται το μέλλον της. Απευθύνεται πρώτα στην **Ήρα** ως προστάτιδα του θεσμού της οικογένειας και ζητεί λύτρωση από τις συμφορές όλων αυτών των χρόνων. Στη συνέχεια η προσευχή της στρέφεται προς την **Αφροδίτη**, που δεν επιθυμεί την επιστροφή της στη Σπάρτη. Η Ελένη υπενθυμίζει τα βάσανα που πέρασε για να κερδίσει η θεά το βραβείο της ομορφιάς, δηλώνει ότι θα προτιμούσε να πεθάνει στην πατρίδα της και τονίζει την αξία του μέτρου που θα καθιστούσε την Αφροδίτη την καλύτερη θεά.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ

ΗΘΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Μενέλαος: Οι αφελείς και ανεφάρμοστες ιδέες του για την απόδραση φανερώνουν έναν επιπόλαιο και παρορμητικό χαρακτήρα χωρίς συγκροτημένη προσωπικότητα. Σταδιακά υποτάσσεται στην πνευματική ανωτερότητα της Ελένης και κατανοεί ότι εκείνη έχει πλέον την πρωτοβουλία. Ίσως φαίνεται εδώ η αντιπάθεια του Ευριπίδη απέναντι σε όλα όσα αντιπροσωπεύει ο χαρακτήρας του έργου του και ιδιαίτερα απέναντι στο ξεπερασμένο ηρωικό ιδανικό.

Ελένη: Παρουσιάζεται απόλυτα λογική, συγκροτημένη και μεθοδική, με πλήρη επίγνωση των συνθηκών. Είναι τόσο επινοητική, ώστε καταφέρνει να στήσει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο στο οποίο οι ρόλοι μοιράζονται. Με πανέξυπνο τρόπο αντιλαμβάνεται άμεσα την αδυναμία του Μενέλαου να δώσει λύση στο πρόβλημα και με μαεστρία αναλαμβάνει την πρωτοβουλία των κινήσεων χωρίς να τον προσβάλει. Ο Ευριπίδης μάς θυμίζει εδώ την Ελένη της παράδοσης, που εκμεταλλεύεται τον δόλο και την πονηριά για να πετύχει τον σκοπό της.

Αυτός ο **δόλος** στηρίζεται σε τέσσερα στοιχεία:

- Στο ψέμα ότι ο Μενέλαος είναι νεκρός.
- Στα υποτιθέμενα ταφικά έθιμα των Ελλήνων που απαιτούν οι νεκρικές τιμές για τους πνιγμένους να αποδίδονται στη θάλασσα.
- Στα κουρέλια τα οποία φορά ο Μενέλαος, τα οποία τον καθιστούν έναν πειστικό «ναυαγό».
- Στην αλλαγή της εξωτερικής εμφάνισης της Ελένης που θα κόψει τα μαλλιά της, θα φορέσει μαύρα και θα κακοποιήσει το πρόσωπό της, ώστε να γίνει πιστευτή από τον Θεοκλύμενο.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ – ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Διάλογος: Αναδεικνύει την προσωπικότητα των χαρακτήρων, τις αρετές αλλά και τις αδυναμίες τους. Καλλιεργεί συγχρόνως την ένταση, τη ζωντάνια και την αμεσότητα, ενώ κινητοποιεί το ενδιαφέρον του θεατή.

Μονόλογος: Αξιοποιείται στη δεύτερη ενότητα όταν η Ελένη προσεύχεται στην Ήρα και την Αφροδίτη. Συμβάλλει στην εξωτερίκευση του συναισθηματικού φορτίου της ηρωίδας προς τις δύο θεές, καθώς και στην ανάδειξη της ανάγκης της για άνωθεν συμπαράσταση στο δύσκολο σχέδιο σωτηρίας.

Ερωτήσεις: Αν παρατηρήσουμε προσεκτικά τις «ατάκες» του Μενέλαου, θα δούμε ότι ο ήρωας συνεχώς ρωτάει την Ελένη και αναμένει αμήχανος τις απαντήσεις της. Οι ερωτήσεις αυτές αξιοποιούνται από τον ποιητή για να υπογραμμίσουν τον δευτερεύοντα ρόλο του Μενέλαου που καθοδηγείται από μια γυναίκα, αλλά και τον πρωταγωνιστικό ρόλο της Ελένης, η οποία καθοδηγεί τις εξελίξεις.

ΤΟ ΤΥΠΙΚΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

Κατά πάσα πιθανότητα έχετε ήδη διδαχθεί στη Β τάξη πώς είναι δομημένη μια αρχαία προσευχή (ραψωδία Α της Ιλιάδας, προσευχή Χρύση προς τον Απόλλωνα). Υπενθυμίζουμε απλά ότι το αρχαίο τυπικό της προσευχής περιλάμβανε τα εξής σημεία:

Επίκληση: Εδώ η Ελένη επικαλείται την Ήρα και την Αφροδίτη.

Προσφώνηση: Σχετίζεται συνήθως με κάποιες ιδιότητες του θεού. Εδώ η Ήρα προσφωνείται ως «ταίρι του Δία», γεγονός που παραπέμπει στην αξία του θεσμού της οικογένειας, ενώ η Αφροδίτη ως «κόρη της Διώνης» και θεά του έρωτα, του δόλου και του ψέματος.

Υπενθύμιση προσφορών: Ο προσευχόμενος υπενθυμίζει στον θεό όσα έχει προσφέρει μέχρι τώρα για να κερδίσει την ευνοϊκή αντιμετώπιση. Η Ελένη επιλέγει να κάνει λόγο για τα άδικα βάσανα που έχει περάσει, αλλά και για το βραβείο που κέρδισε η Αφροδίτη. Ένα βραβείο που οδήγησε στην καταστροφή της ηρωίδας μας.

Αίτημα: Ο πιστός λήγει την προσευχή του με το αίτημά του. Εδώ η Ελένη ζητεί τη λύτρωση και τη σωτηρία για εκείνη και τον σύζυγό της.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Η σκηνή είναι καθοριστική και προωθεί την εξέλιξη της δράσης. Το σχέδιο σωτηρίας καταστρώθηκε και οι θεατές, γεμάτοι αγωνία, αναμένουν την εφαρμογή του. Όλα θα κριθούν από τις δυνάμεις όχι πλέον των θεών αλλά των ανθρώπων, που με την ευφυΐα και τις ικανότητές τους θα διαμορφώσουν τη μοίρα τους. Υπάρχει, ωστόσο, το δεύτερο εμπόδιο που караδοκει και είναι φυσικά ο ίδιος ο Θεοκλύμενος. Η σκηηνική του παρουσία αναμένεται με ανυπομονησία.

Α ΣΤΑΣΙΜΟ: ΣΤΙΧΟΙ 1220 – 1285

Τι είναι το στάσιμο: Υπενθυμίζουμε ότι το στάσιμο είναι λυρικό άσμα που τραγουδά ο Χορός στο τέλος κάθε επεισοδίου. Ανήκει στα λεγόμενα «κατά ποσόν» μέρη της τραγωδίας. Δομείται πάνω στο σχήμα «στροφή» - «αντιστροφή», το οποίο εκτελείται εναλλάξ από τα μέλη του Χορού, που είναι μοιρασμένος σε δύο ημιχόρια.

Σκηνοθετικά: Οι υποκριτές έχουν αποσυρθεί από τη σκηνή που απομένει άδεια. Η Ελένη έχει μπει στο παλάτι για να μεταμφιέσει τον εαυτό της σε βαρυπενθούσα χήρα με κομμένα μαλλιά, μαύρα ρούχα και κακοποιημένο πρόσωπο, ενώ ο Μενέλαος έχει κρυφτεί πίσω από το μνήμα του Πρωτέα. Με συνοδεία μουσικής από τον αυλητή και με ρυθμικό βηματισμό, οι κοπέλες του Χορού απλώνονται στην ορχήστρα και κατανεμημένες σε δύο ημιχόρια αρχίζουν να τραγουδούν.

ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

Α` ΣΤΡΟΦΗ: ΣΤΙΧΟΙ 1220 – 1236: Η ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΑΗΔΟΝΑ – ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΤΡΟΙΑΣ

Ο Χορός απευθύνεται στην **αηδόνα** από την οποία ζητεί να συντροφέψει το μοιρολόι του για τις συμφορές της Ελένης, αλλά και για τον πόνο των γυναικών της Τροίας που έχασαν τους άντρες τους και τους αγαπημένους τους στον Τρωικό Πόλεμο. Η ευθύνη καταλογίζεται στον Πάρη που αποκαλείται «του χαμού ο γαμπρός» και εν μέρει στην Αφροδίτη που ευνόησε τον «συφοριασμένο γάμο».

Γιατί όμως ο Χορός χρειάζεται την αηδόνα στον θρήνο του; Σύμφωνα με τον μύθο, η αηδόνα υπήρξε κάποτε γυναίκα που μεταμορφώθηκε σε πουλί, για να θρηνεί αιώνια τον νεκρό γιο της, Ίτυ. Το αηδόνι με τη γλυκιά και μελωδική φωνή του συνδέθηκε έκτοτε με το μοιρολόι. Επικλήσεις σαν κι αυτή που βλέπουμε εδώ ήταν αρκετά συνηθισμένες. Και η Ελένη στην Πάροδο είχε ζητήσει από θεότητες του κάτω κόσμου, τις Σειρήνες, να συνοδεύσουν τον δικό της θρήνο.

Α` ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ: ΣΤΙΧΟΙ 1237 – 1269: Ο ΘΡΗΝΟΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΙΚΗΤΕΣ ΤΟΥ ΤΡΩΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ο Χορός ανακαλεί στη μνήμη του το μεγάλο πλήθος των Αχαιών που σκοτώθηκαν στον πόλεμο, αλλά ιδιαίτερη έμφαση δίνει στο πένθος των γυναικών τους, που είδαν τα σπίτια τους να ρημάζουν. Αναφέρεται ακόμη στον φριχτό θάνατο που βρήκαν πολλοί Αχαιοί κατά την επιστροφή τους στην πατρίδα εξαιτίας του **Ναύπλιου**, που θέλοντας να εκδικηθεί τον άδικο χαμό του γιου του, **Παλαμήδη**, άναβε τις νύχτες παραπλανητικές φωτιές στην Εύβοια, για να σακίζονται στα βράχια τα καράβια που γύριζαν από την Τροία. Τέλος, ο Χορός αναφέρεται στις πολύχρονες περιπλανήσεις του Μενέλαου μετά τον πόλεμο, αλλά και στην πλάνη που ζούσε, καθώς θαλασσοδερόταν έχοντας ως «τρόπαιο» το είδωλο της Ελένης. Νικητές και ηττημένοι ελάχιστα διαφέρουν.

Β` ΣΤΡΟΦΗ: ΣΤΙΧΟΙ 1270 – 1285: ΟΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΘΕΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΕΙΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Η Β` στροφή ξεκινά με τρεις στίχους που έχουν προκαλέσει αρκετές φιλολογικές συζητήσεις. Ο Χορός αναρωτιέται: «Τι 'ναι θεός, τι μη θεός, και τι 'ναι ανάμεσά τους; Ποιος θα το πει θνητός πως το

‘βρε;». Είναι φανερό ότι κι εδώ ο Ευριπίδης φιλοσοφεί επί σκηνής. Για τους συγκεκριμένους στίχους έχουν προταθεί διάφορες ερμηνείες με επικρατέστερες τις παρακάτω:

- Εδώ ο ποιητής αμφισβητεί την ίδια την ύπαρξη των θεών.
- Εκφράζει την επιφύλαξη του για το αλάθητο της θεϊκής δράσης.
- Αμφιβάλλει για την ικανότητα του ανθρώπου να συλλάβει την ουσία του θεϊκού στοιχείου.
- Επισημαίνει τον απρόβλεπτο χαρακτήρα της επέμβασης των θεών.

Όποια ερμηνεία υιοθετήσουμε για τους παραπάνω στίχους, αυτή αναμφίβολα θα πρέπει να λάβει υπόψη τη μεγάλη επίδραση που άσκησαν οι σοφιστές στη φιλοσοφική σκέψη του Ευριπίδη, αλλά και τα ιστορικά γεγονότα της εποχής που συνδέονται με τη σικελική καταστροφή και τις δυσοίωνες προοπτικές για την έκβαση του Πελοποννησιακού Πολέμου. Σε μια εποχή κρίσης είναι φυσικό να αμφισβητούνται καθιερωμένες αξίες και αντιλήψεις, που δεν βοήθησαν την Αθήνα να αποφύγει τις ολέθριες συνέπειες του πολέμου.

Συνεχίζοντας ο Χορός το άσμα του, αναφέρεται στην παράδοση γέννηση της Ελένης υιοθετώντας τον μύθο που θέλει τον Δία, μεταμορφωμένο σε κύκνο, να σμίγει με τη μητέρα της, τη Λήδα. Άλλη μια πλάνη που πρέπει η ανθρώπινη λογική να καταρρίψει; Μήπως με τις παρεμβάσεις των θεών στη ζωή της ηρωίδας εξευτελίστηκε το όνομά της και θεωρήθηκε από τους Έλληνες «άδικη, άθνη και προδότρα»;

Το φαινομενικά παράδοξο στη Β` στροφή είναι ότι ο Χορός διαπιστώνει πως την αλήθεια τη βρίσκει μόνο στα λόγια των θεών (στίχοι 1268 – 1269), τους οποίους λίγο πριν αμφισβήτησε. Ίσως ο Ευριπίδης προσπαθεί να τοποθετήσει εδώ μια ασφαλιστική δικλείδα, για να αποφύγει μια ενδεχόμενη κατηγορία για ασέβεια. Βάζει, λοιπόν, τον Χορό να δηλώνει απερίφραστα την εμπιστοσύνη του στους θεούς.

Β` ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ: ΣΤΙΧΟΙ 1270 – 1285: Ο ΠΑΡΑΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

Ο Χορός θεωρεί άμυαλους όσους διεκδικούν τη δόξα μέσα από τους πολέμους και καταρρίπτει με αυτόν τον τρόπο το ηρωικό ιδανικό, που προξένησε τόσα δεινά και συμφορές στους ανθρώπους. Το αίμα φέρνει αίμα, σε αντίθεση με την ειρήνη που πρέπει να επικρατήσει για το καλό όλων. Τρανή απόδειξη οι Τρώες που θανατώθηκαν, ενώ μπορούσαν μέσω του **διαλόγου** να επιλύσουν τις όποιες διαφορές και να διατηρήσουν την πόλη και τη ζωή τους. Μεγάλο θύμα του πολέμου και η ίδια η Ελένη με τα τόσα βάσανα που πέρασε.

ΚΑΠΟΙΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΣΧΟΛΙΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟ Α` ΣΤΑΣΙΜΟ

Ο ρόλος του Χορού στην αρχαία τραγωδία και το ήθος του στην Ελένη: Ο Χορός αποτελεί μια απρόσωπη ομάδα, ένα σύνολο ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά. Εδώ αποτελείται από γυναίκες (ίδιο φύλο), που φορούν τα ίδια ρούχα (ίδια σκευή), έχουν την ίδια ηλικία, είναι όλες σκλάβες, διαθέτουν κοινό τρόπο σκέψης και κάνουν τις ίδιες κινήσεις. Στην Ελένη του Ευριπίδη, αλλά και σε άλλες τραγωδίες, ο Χορός γίνεται η φωνή του ποιητή μέσα από το ήθος που εκπέμπει. Στην προκειμένη περίπτωση αυτό το ήθος μπορεί να χαρακτηριστεί **ευαίσθητο, φιλεύσπλαχνο, αντικειμενικό αλλά γεμάτο σκεπτικισμό, ορθολογικό, φιλειρηνικό, αντιπολεμικό** και με τόση μόνο **αμφισβήτηση**, ώστε να μην καταλήξει στην ασέβεια. Ο Χορός γίνεται με αυτόν τον τρόπο ο ιδανικός θεατής, που συλλαμβάνει τα μηνύματα του δημιουργού και βιώνει τα επιδιωκόμενα συναισθήματα μέσα από το έργο που παρακολουθεί.

Το Α` στάσιμο και η ιστορική πραγματικότητα της εποχής: Πρέπει να επισημάνουμε πως το συγκεκριμένο χορικό σχετίζεται άμεσα με κάποια ιστορικά δεδομένα που οδήγησαν στη συγγραφή του και είναι τα εξής:

- **Η σικελική εκστρατεία και η καταστροφή που επέφερε:** Το αθηναϊκό κοινό που παρακολουθεί την παράσταση έχοντας χάσει τους αγαπημένους του σε έναν αχρείαστο πόλεμο, είναι πλέον ώριμο να δεχτεί φιλειρηνικά μηνύματα, που αμφισβητούν το ηρωικό ιδανικό και προτάσσουν την αξία του διαλόγου ως μέσου επίλυσης των διαφορών. Είναι, επίσης, έτοιμο να σταθεί με κριτικό τρόπο απέναντι σ' εκείνους που παρέσυραν τον λαό σε μια καταστροφική εκστρατεία θανάτου, βασισμένη σε φιλόδοξους πολιτικούς και σε εκπροσώπους της υπάρχουσας θρησκείας.
- **Το κίνημα των σοφιστών:** Η διδασκαλία τους, που καταρρίπτει παραδοσιακές αξίες και αμφισβητεί καθιερωμένες αντιλήψεις, βρίσκει πλέον πρόσφορο έδαφος στον ταλαιπωρημένο από τον πόλεμο αθηναϊκό λαό.
- **Το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας:** Μόνο σε συνθήκες ελευθερίας του λόγου θα μπορούσαν να διατυπωθούν δημόσια απόψεις όπως αυτές του Χορού, που έστω και έμμεσα έρχονται σε αντίθεση με την παράδοση και με πανίσχυρους θεσμούς, όπως η θρησκεία. Το ίδιο το θέατρο, άλλωστε, είναι «παιδί» του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Τεκμηρίωση του λυρικού χαρακτήρα του στασίμου – εκφραστικά μέσα: Με τον όρο «λυρικό», εννοούμε ένα καλλιτεχνικό έργο με βασικό χαρακτηριστικό την έντονη έκφραση συναισθημάτων. Αυτός ο λυρισμός επιβεβαιώνεται στο Α` στάσιμο από τα παρακάτω στοιχεία:

- Πρόκειται για τραγούδι που συνοδεύεται από μουσική και ρυθμικές κινήσεις του Χορού που εξωτερικεύουν τα συναισθήματα.
- Υπάρχει η επίκληση στην αηδόνα, που ως σύμβολο του θρήνου ενισχύει τη μελαγχολική διάθεση του Χορού.
- Παρατηρείται αφθονία στη χρήση των επιθέτων.
- Γίνεται εκτεταμένη χρήση εικόνων: Μπορούμε να δούμε με τα μάτια της φαντασίας μας τον θρήνο των γυναικών της Τροίας, την άφιξη στην πόλη του Καραβίου που μεταφέρει τον Πάρη και την Ελένη, τις γυναίκες των Αχαιών που πενθούν για τους συζύγους τους, τα πλοία τους που ναυαγούν στην Εύβοια, τον Μενέλαο να περιπλανιέται στις θάλασσες με το «τρόπαιο» του πολέμου και την Τροία παραδομένη στις φλόγες.
- Αξιοποιούνται οι προσωποποιήσεις (δολερές λάμπεις του γιαλού, θυμωμένοι άνεμοι).
- Εντοπίζουμε πλήθος μεταφορών (θέρισε κοντάρι ελληνικό, του χαμού ο γαμπρός, των θεών οι γνώμες να πηδούν, τα κάστρα τους φωτιά τα 'χει σαρώσει).

Ο ρόλος του Α` στασίμου μέσα στο έργο: Με το τραγούδι του ο Χορός καταφέρνει:

- Να συνοψίσει θέματα που έχουν θιγεί έως τώρα και να τα «ανακεφαλαιώσει» στη μνήμη των θεατών: Αυτά είναι ο ρόλος του πολέμου στη ζωή του ανθρώπου, η κριτική στάση απέναντι στους θεούς και οι άδικες συμφορές της Ελένης.
- Να επιβραδύνει την εξέλιξη του έργου ενισχύοντας την αγωνία του θεατή.
- Να υπενθυμίσει τη βασική αντίθεση ανάμεσα στο «φαίνεσθαι» και το «είναι»
- Να ενισχύσει τον αντιπολεμικό χαρακτήρα του έργου και να προβάλει την αξία του διαλόγου ως μέσου επίλυσης των διαφορών.

ΟΨΙΣ

- Το σκηνικό παραμένει το ίδιο: ο τάφος του Πρωτέα που τώρα λειτουργεί ως κρυψώνα για τον Μενέλαο, η πρόσοψη του παλατιού και οι πόρτες των στάβλων.
- Ο Θεοκλύμενος φορά λαμπρή Αιγυπτιακή στολή.
- Οι δούλοι του κρατούν τα σύνεργα του κυνηγιού.
- Η Ελένη είναι ντυμένη με μαύρα πένθιμα ρούχα, έχει κόψει τα μαλλιά της και από τα μάτια της τρέχουν δάκρυα.
- Ο Μενέλαος παραμένει ρακένδυτος, για να πείσει ότι είναι ο μοναδικός επιζών του ναυαγίου και σύντροφος του νεκρού πια Μενέλαου.
- Ο Θεοκλύμενος μπαίνει από την αριστερή προς τους θεατές πάροδο, αφού έρχεται από τους αγρούς. Συνοδεύεται από δούλους που κρατούν στα χέρια τους παγίδες και άλλα σύνεργα του κυνηγιού, ενώ ακούγονται γαυγίσματα σκυλιών. Μπαίνει στη σκηνή και απευθύνεται στο μνήμα του πατέρα του. Στον στίχο 1293 οι δούλοι και τα σκυλιά αποχωρούν με εντολή του. Στη συνέχεια φαίνεται πως ο βασιλιάς απευθύνεται στους θεατές. Προς το τέλος του λόγου του (στίχοι 1301 – 1306), φαίνεται πως πλησιάζει τους στάβλους και ζητάει από τους υπηρέτες του να φέρουν έξω τα άρματα για να κυνηγήσει τους απαγωγείς της Ελένης, επειδή νομίζει πως κάποιος την έχει κλέψει.
- Τότε ακριβώς βγαίνει η Ελένη από το παλάτι ντυμένη στα μαύρα και έχοντας κόψει και τα μαλλιά της σε ένδειξη πένθους. Στον στίχο 1319 δείχνει τον Μενέλαο που είναι κρυμμένος πίσω από το μνήμα του Πρωτέα και στον στίχο 1357 η Ελένη πέφτει στα γόνατα του Θεοκλύμενου και τον παρακαλεί να της επιτρέψει να προσφέρει νεκρικές τιμές στον δήθεν νεκρό Μενέλαο.
- Ο Θεοκλύμενος στον στίχο 1400 και η Ελένη στον στίχο 1420 προτρέπουν τον Μενέλαο να μπει στο παλάτι. Επομένως ο Μενέλαος αποχωρεί από τη σκηνή και μπαίνει μέσα στο παλάτι.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ - ΠΛΑΓΙΟΤΙΤΛΟΙ

1^η ενότητα: στίχοι 1286-1306: Η είσοδος του Θεοκλύμενου και ο φόβος του για πιθανή αρπαγή της Ελένης.

2^η ενότητα: στίχοι 1307-1369: Ο διάλογος του Θεοκλύμενου με την Ελένη. Συζητούν για το πένθος της Ελένης, την ψεύτικη υπόσχεση και το αίτημά της.

3^η ενότητα: στίχοι 1370-1397: Η συμβολή του Μενέλαου στον δόλο.

4^η ενότητα: στίχοι 1398-1424: Η ολοκλήρωση της απάτης. Ο Θεοκλύμενος ανταποκρίνεται στο αίτημα της Ελένης και του Μενέλαου κι έτσι το ζευγάρι δίνει αμοιβαίες υποσχέσεις.

ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ

Ο δόλος με τον οποίο ο Μενέλαος και η Ελένη θα προσπαθήσουν να εξαπατήσουν τον Θεοκλύμενο έχει κατάλληλα προετοιμαστεί. Τα στοιχεία που πρόκειται να επηρεάσουν και να πείσουν τον βασιλιά είναι τα εξής:

- Η πένθιμη ενδυμασία της Ελένης και η ανάλογη συμπεριφορά της, η οποία εκφράζει τον πόνο και το πένθος της. Σκοπός της είναι να συγκινήσει τον βασιλιά.
- Η αναγγελία του θανάτου του Μενέλαου. Στηρίζεται στη μαρτυρία του υποθετικού ναυαγού – συντρόφου του (τον υποδύεται ο ίδιος ο Μενέλαος) αλλά και της Θεονόης.
- Η ανακοίνωση της Ελένης ότι δέχεται να παντρευτεί τον Θεοκλύμενο στον στίχο 1351 δημιουργεί την κατάλληλη ατμόσφαιρα για το αίτημά της και προκαλεί αισθήματα φιλίας και συμπάθειας ανάμεσα στα δύο πρόσωπα που μέχρι τότε ήταν εχθρικά μεταξύ τους.
- Το αίτημα της Ελένης να προσφέρει νεκρικές τιμές στον χαμένο σύζυγό της στο πέλαγος, σύμφωνα με τα ελληνικά ήθη και έθιμα.

Το σχέδιο που κατέστρωσε η Ελένη υλοποιεί στη συνέχεια ο Μενέλαος. Ζητεί από τον Θεοκλύμενο τα πράγματα εκείνα που θα συντελέσουν στο να τον εξαπατήσει, από τη μια, και να διαφύγουν εκείνοι από την άλλη.

Τα στοιχεία που βοηθούν στο πρώτο (την εξαπάτηση): Είναι ο ταύρος ή το άλογο για τη θυσία και το κρεβάτι το αδειανό από στρωσίδια. Αυτά προβλέπονται για την απόδοση των νεκρικών τιμών σε κάποιον που δεν είναι εκ των πραγμάτων δυνατό να ταφεί με τον σωστό τρόπο.

Τα στοιχεία που βοηθούν στο δεύτερο (τη διαφυγή): Είναι τα όπλα και το καράβι. Τα όπλα θα βοηθήσουν τον Μενέλαο και τους συντρόφους του να νικήσουν τους υπηρέτες του Θεοκλύμενου. Το καράβι θα τους δώσει τη δυνατότητα να απομακρυνθούν όσο πιο γρήγορα γίνεται από τη χώρα.

ΗΘΟΣ

Θεοκλύμενος: Στην αρχή είναι αρκετά ευσεβής προς τον πατέρα του, καθώς προσφωνεί το μήνμα του και δικαιολογεί γιατί το έκτισε κοντά στο παλάτι. Αυτή η ευσέβεια είναι ψεύτικη και πλαστή, γιατί απλά ο Θεοκλύμενος δεν εκτελεί την επιθυμία του πατέρα του να αφήσει την Ελένη να επιστρέψει στον άντρα της. Παράλληλα παρουσιάζεται σκληρός και απάνθρωπος. Απειλεί γεμάτος θυμό να σκοτώσει όποιον βρεθεί εμπόδιο στα σχέδιά του και θεωρεί κακούς όλους τους Έλληνες (στίχοι 1295 και 1298). Φαίνεται επίσης καχύποπτος, αφού υποψιάζεται πως αυτός που ήρθε στην Αίγυπτο ήρθε με σκοπό να τον βλάψει ή να του πάρει την Ελένη. Παρουσιάζεται όμως αποφασισμένος να διεκδικήσει το αντικείμενο του πόθου του (στίχοι 1302 – 1304). Ως προς τους υπηρέτες του συμπεριφέρεται με αυταρχισμό και αλαζονεία και μάλιστα κατηγορεί τους φρουρούς του για παράβαση καθήκοντος (στίχοι 1293 – 1296).

Στη στιχομυθία του με την Ελένη δεν φαίνεται τόσο αφελής και εύπιστος, αλλά δύσπιστος και περίεργος. Δεν αποδέχεται εύκολα την είδηση του θανάτου του Μενέλαου και απευθύνει ένα πλήθος ερωτήσεων στην Ελένη προκειμένου να βεβαιωθεί. Τέλος δείχνει να είναι ειλικρινής και ότι πραγματικά

αγαπάει την Ελένη. Ομολογεί ότι δεν χαίρεται για τον θάνατο του Μενέλαου, έστω κι αν αυτό εξυπηρετεί τον ίδιο και τα σχέδιά του και είναι πρόθυμος να παράσχει στην Ελένη ό,τι του ζητήσει.

Στη στιχομυθία του με τον Μενέλαο δείχνει μεγαλύτερη ευπιστία και απλοϊκότητα από εκείνη που έδειξε στη στιχομυθία με την Ελένη. Είναι πρόθυμος να ικανοποιήσει τις επιθυμίες του Μενέλαου και με τις απανωτές ερωτήσεις του φανερώνει τη διάθεσή του να μάθει για τα ταφικά έθιμα των Ελλήνων. Κυρίως όμως δείχνει την αγάπη του για την Ελένη και είναι διατεθειμένος να κάνει το παν γι' αυτήν (στίχος 1374). Μόνο ο στίχος 1394 μαρτυρεί κάποια εξυπνάδα ή δυσπιστία από την πλευρά του βασιλιά, αφού προσπαθεί να αποσυνδέσει την Ελένη από την όλη διαδικασία. Μοιάζει περισσότερο να μην εμπιστεύεται την Ελένη και τον Μενέλαο, αλλά δεν είναι ακόμα έτοιμος να εκδηλώσει αυτήν την υποψία. Ωστόσο, από τη μια η επιθυμία του να παντρευτεί την Ελένη κι από την άλλη η πίστη του στη μεταθανάτια ζωή – ήταν γνωστός ο σεβασμός των Αιγυπτίων στο νεκρό σώμα - τον οδηγούν στην απόφασή του να ικανοποιήσει όλες τις απαιτήσεις της Ελένης και του Μενέλαου (στίχοι 1398 – 1402).

Όσον αφορά στα συναισθήματά του, αρχικά ο Θεοκλύμενος διακατέχεται από φαινομενικά συναισθήματα ευσέβειας προς τον πατέρα του αλλά και ανησυχίας για την τύχη της Ελένης. Γι' αυτό και επιστρέφει βιαστικός από το κυνήγι. Όταν πληροφορείται τον θάνατο του Μενέλαου εκδηλώνει συγκρατημένη ικανοποίηση (στίχος 1317), η οποία γίνεται χαρά, μόλις η Ελένη του ανακοινώνει την πρόθεσή της να τον παντρευτεί (στίχος 1351). Κυρίως όμως διακατέχεται από περιέργεια και απορία. Αισθάνεται έκπληξη όταν βλέπει την αλλαγή στην ενδυμασία και τη συμπεριφορά της Ελένης και εκδηλώνει την ψυχική του αυτή κατάσταση με τις απανωτές ερωτήσεις που της κάνει.

Ελένη: Φαίνεται αρκετά έξυπνη, πονηρή και αδίστακτη. Αντιμετωπίζει τις καταστάσεις όπως επιβάλλεται και κατορθώνει να κερδίσει την εμπιστοσύνη του Θεοκλύμενου. Βρίσκει τρόπους να αποφύγει τις επικίνδυνες ερωτήσεις του βασιλιά και οτιδήποτε θα μπορούσε να αποτελέσει εμπόδιο στα σχέδιά της, οδηγώντας τον με αβίαστο και φυσικό τρόπο στην αποδοχή του θανάτου του Μενέλαου. Είναι αποφασισμένη να διεκδικήσει την ευτυχία που στερήθηκε στα προηγούμενα χρόνια. Για να πετύχει το σχέδιό της, υποδύεται άριστα τον ρόλο της και χωρίς ενδοιασμούς απαιτεί και εκλιπαρεί για τις βοήθειες που πρέπει να της δώσει ο Θεοκλύμενος προκειμένου να πραγματοποιήσει το σχέδιό της (στίχοι 1355, 1357, 1359). Στους στίχους 1418 – 1424 συμβουλεύει τον Μενέλαο και τον διαβεβαιώνει για τις μελλοντικές υπηρεσίες που θα του προσφέρει και αφήνει να φανεί η αγάπη που του έχει και η πίστη της στην επιτυχία του σχεδίου. Όσον αφορά στα συναισθήματά της, είναι διαφορετικά από αυτά που εκφράζει με την ενδυμασία και τη συμπεριφορά της. Εκδηλώνει πόνο και θλίψη για τον υποτιθέμενο θάνατο του ανδρός της, ενώ κατά βάθος νιώθει ικανοποίηση και χαρά, καθώς διαπιστώνει ότι το σχέδιό της προχωρά σύμφωνα με την επιθυμία της.

Μενέλαος: Στο επεισόδιο αυτό λυτρώνεται κάπως από την αθλιότητα και την κακομοιριά και στέκεται στο ύψος του. Αντιμετωπίζει τις προκλήσεις του Θεοκλύμενου με πειστικό τρόπο και προωθεί με επιτυχία το σχέδιο. Παρουσιάζει την ίδια ευστροφία και εξυπνάδα με την Ελένη και παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ – ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

α) Τραγική ειρωνεία: Όλη η σκηνή ουσιαστικά αποτελεί μια τραγική ειρωνεία. Ας μην ξεχνάμε ότι ο Θεοκλύμενος αγνοεί όλα όσα οι υπόλοιποι (ήρωες, Χορός και θεατές) γνωρίζουν. Οι θεατές γνωρίζουν πως ο Μενέλαος όχι μόνο δεν έχει πεθάνει αλλά βρίσκεται πολύ κοντά στην Ελένη και εξαπατά τον Θεοκλύμενο.

Πολλά από αυτά που γίνονται και λέγονται στη σκηνή έχουν ειρωνικό χαρακτήρα. Ο διάλογος στηρίζεται πάνω στο δεδομένο του εικονικού και υποθετικού θανάτου του Μενέλαου. Κι αυτό είναι που δημιουργεί την τραγική ειρωνεία. Ειρωνεία δημιουργεί ακόμα η προθυμία με την οποία ο Θεοκλύμενος δίνει στον Μενέλαο όλα εκείνα τα εργαλεία, δηλαδή καράβι και όπλα, με τα οποία αυτός θα κατορθώσει να δραπέτεύσει και θα του στερήσει την Ελένη, για χάρη της οποίας κάνει όλα αυτά. Αυτό το εκφραστικό μέσο συνδέεται με το βασικό αντιθετικό δίπολο του δράματος «είναι και φαίνεσθαι», «γνώση και άγνοια». Υπάρχουν δύο πραγματικότητες: από τη μια όσα γνωρίζουν οι θεατές και οι ήρωες και από την άλλη όσα οι ήρωες «φανερώνουν» στον Θεοκλύμενο. Οι πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ειρωνείας βρίσκονται στους στίχους:

1295 – 1297: Ο Θεοκλύμενος δεν υποψιάζεται καν ότι αυτός ο Έλληνας είναι ο ίδιος ο Μενέλαος.

1299 – 1300: Νομίζει ότι έγινε κίολας η απαγωγή της Ελένης.

1346: Ο Θεοκλύμενος συμμερίζεται τη θλίψη της Ελένης, καθώς πιστεύει ότι έχει πνιγεί.

1352: Φαίνεται απόλυτα πεισμένος ότι η Ελένη θα τον παντρευτεί.

1370: Αν ο Θεοκλύμενος ήξερε όσα οι θεατές, δε θα χαιρόταν τόσο.

1392: Το γρήγορο πλοίο δε θα φέρει τελικά την Ελένη πιο γρήγορα κοντά του, αλλά θα της επιτρέψει να φύγει γρηγορότερα.

1398 – 1399: Ο Θεοκλύμενος είναι πρόθυμος να δώσει τα πάντα προκειμένου η Ελένη να γίνει και απέναντί του μια πιστή σύζυγος.

1408-1410: Οι θεατές ξέρουν πως ο Μενέλαος δεν είναι νεκρός, ώστε να μην μπορεί να ξαναζήσει. Είναι ζωντανός και μάλιστα βρίσκεται δίπλα στο βασιλιά.

β) Δίσημοι λόγοι: Είναι αυτοί που άλλο είναι το περιεχόμενό τους κι αλλιώς τους προσλαμβάνει κάποιος. Έτσι κι εδώ, άλλο είναι το περιεχόμενο των λόγων του Μενέλαου και της Ελένης, αλλά αλλιώς τους προσλαμβάνει ο Θεοκλύμενος.

1325 : Η Ελένη λέει πως κι ο άντρας της θα φορούσε κουρέλια, όπως ο υποτιθέμενος ναύτης του Μενέλαου, που στην πραγματικότητα είναι ο ίδιος ο Μενέλαος.

1413, 1418, 1424: Οι στίχοι αυτοί έχουν ειρωνικό και δίσημο χαρακτήρα. Ο Μενέλαος στον στίχο 1413 λέει στην Ελένη να αγαπά τον άνδρα που έχει μπροστά της, χωρίς να φαίνεται αν έχει στον νου του τον Θεοκλύμενο ή τον εαυτό του. Το ίδιο δίσημο νόημα βρίσκουμε και στους στίχους 1416 – 1417. Στους στίχους 1418 – 1419 και στους στίχους 1423 – 1424 η Ελένη θεωρεί χρέος της να αγαπά τον πραγματικό της άντρα και να ξεχάσει τον Θεοκλύμενο, ενώ ο Θεοκλύμενος υποθέτει πως εδώ γίνεται αναφορά στον ίδιο.

γ) Στιχομυθία: Στίχοι 1313 – 1397: Ο διάλογος ανάμεσα στην Ελένη και τον Θεοκλύμενο σε πρώτη φάση και τον Θεοκλύμενο και τον Μενέλαο σε δεύτερη, παίρνει τη μορφή στιχομυθίας, δηλαδή της στίχο με στίχο ερωταπόκρισης. Η επιλογή αυτή του ποιητή δεν είναι τυχαία. Η στιχομυθία δίνει δραματικότητα, ζωντάνια,

αμεσότητα στη σκηνή, βοηθά τα πρόσωπα που διαλέγονται να εκφράσουν καλύτερα τις ιδέες τους και το ήθος τους και προωθεί την εξέλιξη του μύθου με γοργό ρυθμό.

ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΘΕΑΤΩΝ

Η γενικότερη ατμόσφαιρα που δημιουργείται με τις τραγικές ειρωνείες, τους δίσημους λόγους και τη στιχομυθία έχει κάπως κωμικό χαρακτήρα. Οι θεατές νιώθουν ικανοποίηση από την εξαπάτηση του Θεοκλύμενου ή όπως αλλιώς λέγεται στη γλώσσα της αρχαίας τραγωδίας μια **τραγική ηδονή**. Αισθάνονται συμπάθεια και φόβο για την εκτέλεση του σχεδίου και είναι με το μέρος της Ελένης και του Μενέλαου. Δεν εξετάζουν τα μέσα, δηλαδή τον δόλο που χρησιμοποιούν, αλλά τον σκοπό, αφού «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα». Η στιχομυθία, επίσης, πετυχαίνει να διεγείρει ψυχολογικά και διανοητικά τους θεατές, να κινήσει και να κρατήσει αμείωτο το ενδιαφέρον τους. Κρατά επίσης σε ερήγερση τη σκέψη τους και τους κάνει να προσπαθούν να συλλάβουν τα νοήματα που υπάρχουν σε αυτές τις λέξεις. Τέλος, δημιουργεί μια ανάλαφρη ατμόσφαιρα, η οποία εξισορροπεί τη σοβαρότητα του προβλήματος που αντιμετωπίζουν οι ήρωες μας.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Στην ενότητα αυτή υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο οι αρχαίοι Έλληνες θρηνούσαν και δήλωναν το πένθος τους. Τα στοιχεία αυτά είναι τα εξής:

- Έκοβαν τα μαλλιά τους (στίχοι 1307, 1344).
- Ντύνονταν στα μαύρα (στίχος 1307).
- Έκλαιγαν τον νεκρό (στίχος 1309).
- Έχιζαν τάφο για τον νεκρό (στίχος 1359).
- Έριχναν δώρα στη θάλασσα γι' αυτούς που χάνονταν σ' αυτήν.

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗΣ

Πριν μελετήσουμε το Β στάσιμο είναι καλό να θυμηθούμε τον μύθο της Δήμητρας και της κόρης της, Περσεφόνης. Σύμφωνα με αυτόν, η νεαρή κοπέλα συνήθιζε να παίζει με τις φίλες της, τις Νύμφες, στην Έννα, περιοχή στο κέντρο της Σικελίας. Μια μέρα, ενώ έτρεχε στο δάσος και έπαιζε, την είδε ο Πλούτωνας και την ερωτεύτηκε παράφορα για την ομορφιά της. Σε συνεννόηση με το Δία άρπαξε την Περσεφόνη, την πήγε στον Κάτω Κόσμο και την έκανε γυναίκα του.

Η Δήμητρα που είχε μεγάλη αδυναμία στην Περσεφόνη, γύρισε όλη τη γη και προσπάθησε με κάθε τρόπο να βρει την πολυαγαπημένη της κόρη. Μεταμορφωμένη σε γριά για να μην την αναγνωρίσουν πήγαινε σε πόλεις και χωριά και ρώταγε όποιον έβρισκε στο δρόμο της μήπως ήξερε πού ήταν η μονάκριβή της Περσεφόνη. Λέγεται ότι όσο πέραγε ο καιρός υπέφερε τόσο πολύ από την απώλεια της κόρης της, που δεν επέτρεπε στη γη να ανθίσει, να βγάλει λουλούδια και καρπούς για να τραφούν οι άνθρωποι. Η Δήμητρα ήταν απαρηγόρητη και αποφασισμένη για τα πάντα.

Ο Δίας, που έβλεπε ότι η Δήμητρα ήταν οργισμένη, έστειλε τον Ερμή στον Άδη για να παρακαλέσει και να πείσει τον Πλούτωνα να στείλει την Περσεφόνη πάλι πίσω στη μητέρα της. Ο θεός του Κάτω Κόσμου, που ήταν πονηρός και ερωτευμένος με την Περσεφόνη, δέχτηκε να την αφήσει αλλά πριν την αποχαιρετήσει της έδωσε να φάει μερικούς σπόρους από ρόδι. Οι σπόροι αυτοί ήταν μαγικοί με αποτέλεσμα η Περσεφόνη να δεθεί άρρηκτα με το βασίλειό του.

Τη λύση την έδωσε ο Δίας, που τελικά μεσολάβησε και κατόρθωσε να συμβιβάσει τον Πλούτωνα και τη Δήμητρα. Τους έξι μήνες του έτους η Περσεφόνη ζούσε με τη μητέρα της. Η γη τότε ήταν ανθισμένη και δεχόταν με ευχαρίστηση τη σπορά των ανθρώπων, ενώ τον υπόλοιπο μισό χρόνο η Κόρη κατέβαινε στα έγκατα της γης και περνούσε το καιρό της με τον άντρα της. Η Δήμητρα τότε δεν επέτρεπε σε κανέναν ανθό να ξεπροβάλλει, δείχνοντας έτσι τον καημό της για την απώλεια της κόρης της.

ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Α ΣΤΡΟΦΗ: Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΧΑΜΕΝΗΣ ΚΟΡΗΣ

Ο Χορός αρχίζει το άσμα του μιλώντας για τη Δήμητρα που κάποτε περιπλανήθηκε σε στεριά και θάλασσα αναζητώντας την κόρη της, την Περσεφόνη. Μαζί της ήταν η Άρτεμη και η Αθηνά. Ο Δίας όμως είχε καθορίσει διαφορετικά τη μοίρα της Περσεφόνης.

Α ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ: ΟΙ ΟΛΕΘΡΙΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΘΛΙΨΗ ΤΗΣ ΘΕΑΣ

Η αναζήτηση ήταν ανώφελη. Έτσι, η Δήμητρα απογοητευμένη πήγε στην Ίδη. Η θλίψη της είχε ως αποτέλεσμα να παγώσει η Γη και να ξεραθούν οι κάμποι. Ο μαρασμός της φύσης προκάλεσε λιμό στους ανθρώπους, ενώ σταμάτησαν ακόμη και οι θυσίες προς τους θεούς.

Β ΣΤΡΟΦΗ: Η ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ

Ο Δίας θέλησε να απαλύνει τον πόνο της Δήμητρας στέλλοντας τις Χάριτες, τις Μούσες και την Αφροδίτη να την κάνουν να γελάσει με τα τραγούδια και τους χορούς τους.

Β ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ: Η ΕΝΟΧΗ (;) ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΛΕΤΩΝ

Σύμφωνα με τον Χορό, η Ελένη έχει ευθύνη, γιατί δοκίμασε στο σπίτι της ιερές τελετουργίες και παράλληλα δεν σεβάστηκε τις θυσίες της θεάς. Τέλος, ο Χορός κάνει αναφορά στη δύναμη των λατρευτικών συμβόλων του Διονύσου, καθώς και στην υπέρμετρη ομορφιά της Ελένης. Εκφράζει τέλος την ευχή να είναι ευνοϊκή η εξέλιξη των πραγμάτων.

ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

- **Παρομοίωση:** Στίχοι 1438-1441: «Μαζί της... σαν άνεμος... λόγχη».
- **Προσωποποίηση:** Στίχοι 1488-1490: «Δύναμη τρανή... ελαφοτόμαρα».
- **Μεταφορές:** Στίχος 1426: «χύθηκε στα βουνά». Στίχος 1433: «τα κρόταλα βροντολαλούσαν». Στίχοι 1451-1452: «απλώθη... η θλίψη της».
- **Εικόνες:** Η περιπλάνηση της θεάς, ο μαρασμός της γης, οι θεές που παρηγορούν τη Δήμητρα, οι διονυσιακές τελετές κλπ.

ΚΟΙΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗΣ

- Και οι δύο αρχικά είχαν απαχθεί και κατόπιν σώθηκαν.
- Η σωτηρία τους προέκυψε μετά από αναζήτησή τους από αγαπημένα πρόσωπα.
- Η θεά Αφροδίτη συμμετέχει και στις δύο ιστορίες.
- Τελικά έρχεται η λύτρωση και για τις δύο.

ΤΟ ΥΦΟΣ ΤΟΥ ΣΤΑΞΙΜΟΥ

Στο πρώτο μέρος (Α στροφή και Α αντιστροφή) επικρατεί η θλίψη, ενώ στο δεύτερο μέρος (Β στροφή και Β αντιστροφή) το κλίμα αλλάζει και γίνεται χαρούμενο και εορταστικό, αφού επέρχεται η λύτρωση τόσο της Δήμητρας όσο και της Ελένης.

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ

Είναι εμφανές στα παρακάτω σημεία:

- Αναφορές στη λατρεία της θεάς Δήμητρας και σε ολονύχτιες τελετές προς τιμή της Κυβέλης, η λατρεία της οποίας είχε πρόσφατα εισαχθεί στην Αθήνα.
- Αναφορές σε σύμβολα βακχικών τελετών: Παρδαλόχρωμα **ελαφοτόμαρα** που τα φορούσαν οι Μαινάδες, **θύρσος** στεφανωμένος με κισσό (ράβδος, δηλαδή, στολισμένη με φύλλα κισσού που κρατούσαν οι οπαδοί του Διόνυσου), **μαγικός δίσκος** ή αλλιώς «**ρόμβος**» (στρογγυλός δίσκος δεμένος με ιμάντα που στριφογύριζαν πάνω από τα κεφάλια τους οι λάτρεις της θεάς Κύπριδας ενώ παράλληλα τον χτυπούσαν).
- Η χρήση κρουστικών μουσικών οργάνων.
- Οι θυσίες στους θεούς.

ΟΨΙΣ - ΣΚΕΥΗ

Το Β στάσιμο που προηγήθηκε βοήθησε ώστε να βρεθεί ο κατάλληλος χρόνος για να προετοιμαστούν οι ήρωες. Εμφανίζονται, λοιπόν, στη σκηνή:

- Η Ελένη ντυμένη στα μαύρα.
- Οι γυναίκες του Χορού τρέχουν με αγωνία δίπλα της, για να μάθουν τι συνέβη στο παλάτι. Στην ατμόσφαιρα υπάρχει ανακούφιση, χαρά, ταραχή και αναστάτωση μαζί. Αυτά τα ανάμεικτα συναισθήματα αποδίδονται με την κίνηση και τις εναλλαγές στον τόνο της φωνής.
- Ο Μενέλαος φορά ωραίο χιτώνα και κρατά περήφανα στο αριστερό του χέρι την ασπίδα και στο δεξί ένα κοντάρι. Στους στίχους 1581 – 1592 σε στάση προσευχής επικαλείται τη βοήθεια του Δία και των άλλων θεών.
- Ο Θεοκλύμενος βγαίνει από την κεντρική πύλη του παλατιού συνοδευόμενος από Αιγύπτιους δούλους φανταχτερά ντυμένους, όπως αρμόζει σε νεκρική τελετή. Μπαίνουν στη σκηνή με επίσημο βηματισμό και κρατούν στα χέρια τους όλες τις νεκρικές προσφορές που θα ριχτούν στη θάλασσα. Στον στίχο 1549 ο βασιλιάς δίνει την εντολή σε έναν από τους δούλους του να ετοιμαστεί το πλοίο με τα πενήντα κουτιά (πεντηκόντορος), ενώ στον στίχο 1569 προστάζει έναν άλλο να ανακοινώσει στους άρχοντες της χώρας ότι ξεκινάει η προετοιμασία του γάμου, ώστε να φέρουν τα δώρα τους (επαύλια ή θεώρητρα).

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Στη σκηνή εμφανίζεται η Ελένη που απευθυνόμενη στις γυναίκες του Χορού ανακοινώνει ότι η Θεονόη κράτησε τον λόγο της και δεν μαρτύρησε την είδηση του ερχομού του Μενέλαου, αλλά είπε ψέματα επιβεβαιώνοντας τον θάνατό του. Πληροφορεί ότι ο Μενέλαος ντύθηκε και πλύθηκε μετά από πολύ καιρό και φέρει επάνω του χάλκινη πανοπλία, ασπίδα και δόρυ. Ζητάει από τον Χορό να μην μαρτυρήσουν εκείνες την παρουσία του άντρα της και αναγγέλλει την είσοδο του Θεοκλύμενου στη σκηνή. Ο Αιγύπτιος βασιλιάς διατάζει τους δούλους να παραταχθούν όπως ζήτησε ο ναυαγός για την κηδεία του νεκρού. Ωστόσο, παρακαλεί την Ελένη να μην ανέβει κι εκείνη στο πλοίο, γιατί φοβάται ότι από τη θλίψη της θα επιχειρήσει να αυτοκτονήσει πέφτοντας στη θάλασσα. Η ηρωίδα καθησυχάζει τον βασιλιά ότι έτσι είναι το σωστό και δεν πρέπει να φοβάται, ενώ αποσπά και τη διαταγή του να υπακούουν οι κωπηλάτες τυφλά στις εντολές του Μενέλαου. Συνεχώς τονίζει τον μελλούμενο γάμο, για να άρει όποιες αντιρρήσεις κι επιφυλάξεις έχει ο Θεοκλύμενος. Αυτός τότε την παρηγορεί λέγοντάς της ότι μάταια θρηνεί, αφού ο άνδρας της είναι πια νεκρός και της ζητεί να τη συνοδεύσει κι ο ίδιος στο καράβι. Η Ελένη δεν του αφήνει κανένα περιθώριο και απορρίπτει την πρότασή του με το επιχείρημα ότι δεν πρέπει να μπει στις διαταγές του Μενελάου. Ο Θεοκλύμενος πια προετοιμάζεται για τον επικείμενο γάμο του με την Ελένη, διατάζοντας να ειδοποιηθούν οι άρχοντες του τόπου. Δεν παραλείπει μάλιστα να καλέσει και τον ναυαγό - Μενέλαο να καθίσει στον γάμο και μετά, αν θέλει, να φύγει ή να μείνει εκεί ευτυχισμένος. Ο Σπαρτιάτης ήρωας προσεύχεται στον Δία και ζητεί να τον βοηθήσει, γιατί γέυτηκε ήδη πολλά βάσανα. Τέλος, καλεί τους θεούς να τον συντρέξουν, γιατί είναι ώρα πια να ορθοποδήσει κι εκείνος.

ΕΝΟΤΗΤΕΣ – ΠΛΑΓΙΟΤΙΤΛΟΙ:

1^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: Στίχοι 1500-1523: Τα νέα από το παλάτι.

2^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: Στίχοι 1524-1565: Η παρέμβαση του Θεοκλύμενου και οι αντιδράσεις της Ελένης.

3^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: Στίχοι 1566-1580: Οι οδηγίες του Θεοκλύμενου.

4^Η ΕΝΟΤΗΤΑ: Στίχοι 1581-1591: Η προσευχή του Μενελάου.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στο Δ Επεισόδιο ολοκληρώνεται ο δόλος – σχέδιο εξαπάτησης. Η Ελένη νιώθει την ανάγκη να μοιραστεί τα νέα της με τις γυναίκες του Χορού. Είδαμε και νωρίτερα, στην Πάροδο, πως οι γυναίκες του Χορού είναι Ελληνίδες αιχμάλωτες (στίχοι 224-225) που έρχονται να συμπαρασταθούν στη συμπατριώτισσά τους και να τη συμπονέσουν. Θυμίζουμε ότι οι λόγοι που κάνουν τον Ευριπίδη να επιλέξει αυτή τη σύνθεση είναι γενικά οι εξής:

- Οι γυναίκες λόγω της φύσης τους διαθέτουν την ευαισθησία να μοιραστούν τα συναισθήματα της τραγικής ηρωίδας.
- Είναι κι αυτές αιχμάλωτες και εξόριστες σε μια ξένη χώρα, μακριά από τα αγαπημένα τους πρόσωπα.
- Είναι κι αυτές Ελληνίδες όπως και η Ελένη και λαχταρούν την επιστροφή τους στην πατρίδα.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

- Η Ελένη διαβεβαιώνει πως η Θεονόη κράτησε τον λόγο της και δεν φανέρωσε στον Θεοκλύμενο την παρουσία του Μενέλαου. Αντίθετα τον διαβεβαίωσε ότι ο Μενέλαος είναι νεκρός, βοηθώντας έτσι στην επιτυχία του σχεδίου.
- Η σκηνοθετική πληροφορία για την αλλαγή της σκευής του Μενέλαου επισημαίνει την αλλαγή στην εξωτερική εμφάνισή του, δημιουργώντας έτσι την εικόνα ενός γενναίου πολεμιστή, εφοδιασμένου με όλα τα απαραίτητα όπλα για δράση.
- Η σιωπή του Χορού: Η Ελένη ζητεί από τις γυναίκες του Χορού να τη βοηθήσουν για άλλη μια φορά και δίνει έμμεσα την υπόσχεση πως, αν σωθεί, θα προσπαθήσει να τις απελευθερώσει κι εκείνες. Η Ελένη είναι η μοναδική τους σωτηρία. Ο Χορός το πιο πιθανό είναι να ανταποκριθεί στην παράκλησή της λόγω της ελληνικής του καταγωγής, που από μόνη της είναι μια εγγύηση συμπαραστάσης απέναντι στους συμπατριώτες που υποφέρουν. Η προσφώνηση «φίλες» της Ελένης προς τις γυναίκες του Χορού δείχνει την υποστήριξη που είχε ως τώρα από αυτές. Αφού λοιπόν μέχρι τώρα ο Χορός τη βοηθούσε, δεν υπάρχει λόγος να μη συνεχίσει να την βοηθάει. Η μοίρα τους εξάλλου είναι κοινή. Είναι γυναίκες, Ελληνίδες και σκλάβες σε μια ξένη χώρα. Εξάλλου, η Θεονόη δεν αποκάλυψε

τίποτα στον Θεοκλύμενο, γι' αυτό και οι γυναίκες του Χορού δεν έχουν κανέναν λόγο να πράξουν το αντίθετο.

ΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ ΠΟΥ ΘΕΤΟΥΝ ΝΕΑ ΕΜΠΟΔΙΑ

- Να μην πάει η Ελένη, γιατί η θλίψη μπορεί να την οδηγήσει στην αυτοκτονία.
- Μάταια θρηνεί για έναν «ίσκιο» (ο Μενέλαος χάθηκε πια).
- Αν πάει, να τη συνοδεύσει ο ίδιος.

Η ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ

Τρόποι υπέρβασης των επιχειρημάτων: Τα λογικά επιχειρήματα της Ελένης που είναι τα εξής:

- Ο Θεοκλύμενος δεν πρέπει να ανησυχεί αφού μια δική της αυτοκτονία θα ήταν παντελώς ανώφελη (στίχος 1538).
- Ο σεβασμός προς τον πρώτο της άντρα αποτελεί εγγύηση ότι θα αποδοθεί εξίσου και στον δεύτερο (στίχοι 1540 – 1544).
- Τα λόγια και οι πράξεις των ζωντανών αγγίζουν και τους πεθαμένους (στίχος 1559).
- Ενδεχόμενη παρουσία του Θεοκλύμενου στην απόδοση τιμών θα σήμαινε υποβάθμιση του βασιλιά που θα αναγκαζόταν να υπακούει σε εντολές κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων (στίχος 1565).

ΗΘΟΓΡΑΦΗΣΗ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Χαρακτηρισμός και συναισθήματα προσώπων

Ελένη: Παρουσιάζει ενότητα ήθους. Εξακολουθεί να είναι η **συνετή** και με **σωφροσύνη** γυναίκα που γνωρίσαμε ως τώρα, **έξυπνη, ετοιμόλογη** και **εύστροφη**, που αντιμετωπίζει τις καταστάσεις όπως αυτές το επιβάλλουν. Εξασφαλίζει την εχεμύθεια του Χορού, δελεάζει τον Θεοκλύμενο και του υπόσχεται αγάπη και συζυγική πίστη κερδίζοντας την εμπιστοσύνη του. Εξασφαλίζει ηγετικό ρόλο στον Μενέλαο, πράγμα απαραίτητο για την ευόδωση του σχεδίου της. Πάνω απ' όλα όμως

διαπιστώνουμε την **αφοσίωση** και την **αγάπη** της στον πραγματικό της σύζυγο. Όσον αφορά στα συναισθήματά της, στην αρχή επικρατεί **χαρά** και **ικανοποίηση** που η Θεονόη δεν μαρτύρησε την παρουσία του Μενέλαου. Νιώθει παράλληλα κάποια **αισιοδοξία** και **ελπίδα** πως όλα θα πάνε καλά, βλέποντας τον Μενέλαο εξοπλισμένο και έτοιμο να συγκρουστεί με τους ναύτες του βασιλιά. **Ανησυχεί** λίγο όταν βλέπει τον Θεοκλύμενο να πλησιάζει και να θέλει να την κρατήσει στο παλάτι, αλλά κατορθώνει να τον καθησυχάσει και ταυτόχρονα να αποβάλει τη δική της ανησυχία. Το **θράσος** της αγγίζει τα όρια της επιθετικότητας και του

σαρκασμού (στίχοι 1563 – 1564). Πρόκειται για μια σατανική Ελληνίδα που πάση θυσία προωθεί το σχέδιό της.

Θεοκλύμενος: Κι αυτός παρουσιάζει ενότητα ήθους. Είναι **απλοϊκός** αλλά όχι τόσο **εύπιστος**. Από τη μια ικανοποιεί όλες τις επιθυμίες του Μενέλαου και δεν υποπτεύεται αυτό που πρόκειται να ακολουθήσει, ενώ από την άλλη προσπαθεί να αποτρέψει την Ελένη από το να συνοδέψει τον Μενέλαο στη θάλασσα. Φαίνεται πως το κίνητρο της συμπεριφοράς του είναι περισσότερο η **αγάπη** του για την Ελένη και διακρίνεται όχι τόσο για την εξυπνάδα του αλλά για την καχυποψία του. Τον κατακλύζουν κυρίως συναισθήματα **ανησυχίας** για την τύχη της Ελένης και αγάπης γι' αυτήν. Αυτή η αγάπη τον οδηγεί να ικανοποιήσει όλες της τις επιθυμίες, ενώ η ανησυχία του εκδηλώνεται στην προσπάθεια που καταβάλλει για να κρατήσει την Ελένη κοντά του. Η προσπάθειά του αυτή αναπτύσσεται σε δύο στάδια και με δύο τρόπους: α) Στίχοι 1528 - 1534: της ζητεί να μείνει κοντά του, φοβούμενος μήπως τυχόν θελήσει να ακολουθήσει τον Μενέλαο στον θάνατο β) Στίχος 1564: ζητεί να συνοδέψει κι ο ίδιος. Όμως και οι δύο προτάσεις του πέφτουν στο κενό. Όπως κάθε ερωτευμένος, κυριεύεται από το πάθος του για την Ελένη και γίνεται κωμικοτραγικός.

Μενέλαος: Τελείως διαφορετικός, όχι μόνον εξωτερικά. Απαλλάχτηκε από την ηττοπάθεια, την κακομοιριά και τη θρασυδειλία. Παρουσιάζεται **επιβλητικός**, και **διεκδικητικός**. Γνήσιος τραγικός ήρωας, που θα τολμήσει μια ριψοκίνδυνη πράξη, αποφασισμένος να τη φέρει εις πέρας. Δείχνει **ευσέβεια** και **πίστη** στους θεούς.

Συναισθήματα θεατών: Ο Αθηναίος θεατής βλέποντας τους ήρωες να εξαπατούν τον βάρβαρο αντίπαλο νιώθει τραγική ηδονή και ευχαρίστηση. Είναι γνωστή η άποψη που επικρατούσε σε όλη την αρχαιότητα ότι οι βάρβαροι, δηλαδή οι μη Έλληνες, θεωρούνταν πνευματικά κατώτεροι και απολίτιστοι. Ο Θεοκλύμενος εκφράζει τον αυταρχικό και συγκεντρωτικό πολιτισμό της Ανατολής, που είχε ως κύριο χαρακτηριστικό του την υποδούλωση του ατόμου στην εξουσία. Ωστόσο ο Ευριπίδης στην Έξοδο, όπου περιγράφει με ωμό τρόπο τη σφαγή των βαρβάρων από τους «πολιτισμένους» Έλληνες, θα στείλει ένα αντιρατσιστικό κι αντιπολεμικό μήνυμα.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ: ΔΙΣΗΜΟΙ ΛΟΓΟΙ - ΠΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Στην ενότητα αυτή η τραγική ειρωνεία εκφράζεται με τη συμπεριφορά της Ελένης και τη δισημία των λέξεων και των φράσεων που χρησιμοποιεί. Πιο συγκεκριμένα:

1540-1542: Η Ελένη εύχεται να ήταν ο ίδιος ο Θεοκλύμενος νεκρός, ενώ αυτός αντιλαμβάνεται αυτά τα λόγια της ως υπόσχεση ότι θα τον τιμήσει με την ίδια αφοσίωση που τιμά και τον πρώτο νεκρό άνδρα της.

1545- 1546: Η Ελένη εννοεί ότι η μοίρα τούς βοηθά να αποδράσουν, ενώ ο Θεοκλύμενος την ταφή.

1555: Η Ελένη εύχεται στον Θεοκλύμενο να είναι καλά και αυτά που θέλει η ίδια να γίνουν. Ο Θεοκλύμενος νομίζει πως η Ελένη αναφέρεται στην ταφή και στον γάμο, ενώ εκείνη έχει στον νου της την απόδραση από την Αίγυπτο.

1557: Η Ελένη λέει στον Θεοκλύμενο πως θα του πληρώσει τη χάρη που του οφείλει. Πρόκειται για έκφραση διφορούμενη. Η Ελένη έχει στον νου της τη σωτηρία και την εκδίκηση, επειδή ο βασιλιάς τής δίνει την ευκαιρία να αποδράσει και να σωθεί, ενώ ο Θεοκλύμενος νομίζει πως μιλά για την άδεια που της έδωσε να προσφέρει νεκρικές τιμές στον σύζυγό της.

1559: Η Ελένη απαντώντας στην παρατήρηση του βασιλιά ότι αυτή μάταια μοχθεί, αφού οι νεκροί δεν επανέρχονται στη ζωή, λέει πως τα λόγια της αγγίζουν και τους νεκρούς. Η Ελένη μιλά σαφώς για τον άντρα της που βρίσκεται κοντά της, ενώ ο Θεοκλύμενος νομίζει πως εκείνη αντιπαραβάλλει τον νεκρό Μενέλαο με τον ίδιο, που είναι ζωντανός.

1561: Η Ελένη εύχεται να τη βοηθήσει η τύχη. Για την Ελένη τύχη είναι η επιτυχία του σχεδίου της απόδρασης, ενώ για τον Θεοκλύμενο τύχη είναι ο γάμος του με την Ελένη.

1575: Ο Θεοκλύμενος λέει στον Μενέλαο να πάει να προσφέρει τις νεκρικές τιμές στον νεκρό άντρα της Ελένης, χωρίς να υποπτεύεται πως τα δύο πρόσωπα ταυτίζονται.

Προοικονομία: Στίχοι 1506 -1514. Ο ποιητής μάς προϊδεάζει για τη σκληρή μάχη και το αίσιο τέλος για τον Μενέλαο και την Ελένη.

ΤΑ ΚΩΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ

- ✚ Η ειρωνεία της Ελένης και οι δίσημοι λόγοι της που ο Θεοκλύμενος ερμηνεύει ευνοϊκά γι' αυτόν.
- ✚ Ο φόβος του Θεοκλύμενου για πιθανή αυτοκτονία της Ελένης και η παρερμηνεία των δακρύων της.
- ✚ Η παρωδία πομπής με τις νεκρικές προσφορές.

Είναι και Φαίνεσθαι: Το παιχνίδι ανάμεσα στο «είναι» και στο «φαίνεσθαι» είναι έκδηλο και σε αυτό το επεισόδιο. Επιτυγχάνεται αρχικά με την εμφάνιση των Αιγύπτιων δούλων, που φανταχτερά ντυμένοι και σοβαροί, όπως αρμόζει σε κηδεία, είναι έτοιμοι να συνοδεύσουν την Ελένη στο καράβι. Ωστόσο όλοι οι θεατές γνωρίζουν ότι αυτό το φαντασμαγορικό θέαμα είναι μια παρωδία που σκοπό έχει να διακωμωδήσει «τα φαινόμενα» και τους αφελείς που άκριτα τα πιστεύουν. Αλλά και οι δίσημοι λόγοι της Ελένης εκφράζουν ξεκάθαρα αυτή την αντίθεση.

Γ ΣΤΑΣΙΜΟ: ΣΤΙΧΟΙ 1593 – 1652

Το στάσιμο αυτό έχει τη μορφή «προπεμπτικού», τραγουδιού δηλαδή που απευθύνεται σε ταξιδιώτες και εύχεται καλό ταξίδι.

A στροφή: Το καράβι της επιστροφής: Ο Χορός φαντάζεται το καράβι που μεταφέρει στη Σπάρτη το ζευγάρι να πλέει στο κύμα με τη συνοδεία δελφινιών σε ήρεμη θάλασσα. Η κόρη του Νηρέα, η **Γαλήνεια**, προτρέπει τους κωπηλάτες να οδηγήσουν με ασφάλεια την Ελένη στον Περσέα τα λαμπρά παλάτια, στη Ναυπλία δηλαδή, που ήταν το λιμάνι των Μυκηνών.

A αντιστροφή: Ο νόστος της Ελένης: Οι γυναίκες του Χορού αισιοδοξούν για το μέλλον της Ελένης, καθώς πλάθουν την εικόνα της μπροστά από τον ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς στη Σπάρτη, συντροφιά με τις κόρες του Λεύκιππου, τις συζύγους των αδελφών της. Ονειρεύονται την ηρώδα απαλλαγμένη από τα βάσανα να συμμετέχει στα **Υακίνθια**, μια από τις σπουδαιότερες γιορτές της πόλης μαζί με τα **Κάρνεα**. Στη διάρκειά τους χοροί και άσματα εκτελούνταν από εφήβους, γίνονταν θυσίες και ακολουθούσαν δείπνα στα οποία συμμετείχαν και ξένοι. Για τον Υάκινθο ο μύθος λέει ότι υπήρξε γιος του βασιλιά Αμύκλα. Ο Απόλλωνας αφού τον σκότωσε κατά λάθος μετέτρεψε το αίμα του σε λουλούδι. Η αισιόδοξη εικόνα που δημιουργεί με τη φαντασία του ο Χορός κλείνει με την Ελένη να συναντάται επιτέλους με την κόρη της, την Ερμιόνη.

B στροφή: Οι επιθυμίες του Χορού: Ο Χορός διατυπώνει την ευχή να μπορούσε να πετάξει σαν τα λυβικά πουλιά, τους αποδημητικούς γεραμούς δηλαδή, που ακολουθούν πρόθυμα τον ηγέτη τους καθώς τα καθοδηγεί πάνω από τους κάμπους. Εκφράζει με αυτόν τον τρόπο και τη δική του επιθυμία για ελευθερία και επιστροφή στην πατρίδα. Εύχεται στα πουλιά να φτάσουν στη Σπάρτη πιο γρήγορα από το ζευγάρι, για να αναγγείλουν την επικείμενη άφιξη σε όλους.

B αντιστροφή: Η συμμετοχή των Διόσκουρων: Εδώ ο Χορός επικαλείται τους Διόσκουρους, τα αδέρφια της Ελένης, που είναι πλέον αστερισμοί – θεότητες που προστατεύουν τους ναυτικούς. Τους καλεί να κατέβουν από τον ουρανό με τα άσπρα τους άλογα, να εξασφαλίσουν στην Ελένη ένα όμορφο ταξίδι και να σβήσουν μια για πάντα τη φήμη ότι ντρόπιασε το σπιτικό της.

ΤΟ ΗΘΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ

Οι γυναίκες του Χορού με τον λόγο τους αποτυπώνουν την αφοσίωσή τους στην Ελένη, τη νοσταλγία τους για την πατρίδα και διακρίνονται για την ανιδιοτέλειά τους. Κατακλύζονται, ωστόσο, από έντονα συναισθήματα, συχνά αντιφατικά. Την ελπίδα, την αισιοδοξία, την ανακούφιση και τη χαρά για την αγαπημένη τους Ελένη διαδέχονται η πικρία για τη δική τους σκλαβιά και ο πόθος για την ελευθερία.

ΤΟ ΛΥΡΙΚΟ ΥΦΟΣ ΤΟΥ ΣΤΑΣΙΜΟΥ

Επιτυγχάνεται με αρκετούς τρόπους:

- Με τις πανέμορφες οπτικές και ακουστικές εικόνες: Το καράβι που ταξιδεύει σε ήρεμη θάλασσα, τα δελφίνια που το συνοδεύουν, τη Γαλήνεια που προστάζει τους ναύτες, τη φυσιολογική ζωή της Ελένης στη Σπάρτη, τη συνάντησή της με την Ερμιόνη, τη συμμετοχή της στις παραδοσιακές γιορτές της Σπάρτης, τα ταξιδιάρικα πουλιά που πετούν στο φως της νύχτας καθοδηγούμενα από την Πούλια και τον αστερισμό του Ωρίωνα, τους Διόσκουρους που κατεβαίνουν από τους ουρανούς και καβάλα στ' άλογα τους δημιουργούν ιδανικές συνθήκες για το ταξίδι.

- Με την αφθονία των επιθέτων.
- Με τις προσφωνήσεις.
- Με τη χρήση ρημάτων που δηλώνουν κίνηση.
- Με τις προσωποποιήσεις. Για παράδειγμα, το καράβι είναι χαρούμενο καθώς ταξιδεύει μέσα σε ιδανικές συνθήκες.

ΠΙΘΑΝΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΘΕΑΤΩΝ

Ίσως το στάσιμο αυτό κάνει τους Αθηναίους θεατές του 412 π.Χ να ταυτίζονται με τις γυναίκες του Χορού. Μην ξεχνάμε ότι και οι ίδιοι είναι εγκλωβισμένοι σε έναν πόλεμο, τον Πελοποννησιακό και πιθανότατα θα συμμερίζονταν την επιθυμία των γυναικών να πετάξουν σαν τα αποδημητικά πουλιά, σε μια προσπάθεια διαφυγής από τη σκληρή πραγματικότητα. Το αισιόδοξο κλίμα που διαμορφώνει το στάσιμο λειτουργεί παρηγορητικά και καλλιεργεί την ελπίδα για έναν κόσμο καλύτερο.

Αξίζει να αναρωτηθούμε πόσοι άνθρωποι στη σύγχρονη εποχή θα μπορούσαν να έχουν παρόμοια συναισθήματα με τον Χορό. Μετανάστες, παιδιά σε καθεστώς εκμετάλλευσης ή παράνομης εργασίας, πρόσφυγες, σκληρά εργαζόμενοι, καταπιεσμένες κοινωνικές ομάδες που υφίστανται τον ρατσισμό, άστεγοι θα μπορούσαν να ταυτιστούν με τον Χορό.

ΠΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η αναφορά του Χορού στους Διόσκουρους δεν είναι καθόλου τυχαία, αφού μας προετοιμάζει για τον ρόλο που θα διαδραματίσουν στην Έξοδο, όταν θα συγκρατήσουν τον Θεοκλύμενο από την προσπάθειά του να εκδικηθεί προλαβαίνοντας με τους ναύτες του το καράβι.

Ο ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΑΣΙΜΟΥ ΣΤΟ ΕΡΓΟ

Με το στάσιμο αυτό ο Ευριπίδης επιτυγχάνει τα παρακάτω:

- Καλύπτει το κενό μέχρι να συμβούν οι εξελίξεις και να ενημερωθεί γι' αυτές ο Θεοκλύμενος.
- Προετοιμάζει τους θεατές για το αίσιο τέλος της τραγωδίας και για τον ρόλο που θα διαδραματίσουν οι Διόσκουροι.

ΕΞΟΔΟΣ: ΣΤΙΧΟΙ 1653-1870

1η σκηνή: στίχοι 1653-1778: Περίληψη

Στην 1^η σκηνή της εξόδου παρακολουθούμε τον διάλογο Θεοκλύμενου - Αγγελιαφόρου και στη συνέχεια, την αγγελική ρήση. Σύμφωνα με αυτήν, όταν η ακολουθία έφτασε στο ακρογιάλι με την Ελένη να θρηνεί, άρχισαν τις προετοιμασίες. Τότε, πρόβαλαν Έλληνες στρατιώτες ρακένδυτοι και βρόμικοι. Ο Μενέλαος, τους προσκάλεσε να τιμήσουν κι αυτοί τον νεκρό τάχα αρχηγό τους. Οι δούλοι δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα για να αρνηθούν, αφού οι διαταγές του Θεοκλύμενου ήταν να υπακούουν τον ξένο. Φόρτωσαν στο καράβι τις προσφορές και ένα άλογο, ενώ τον ταύρο τον πήγαν σηκωτό γιατί αρνιόταν να ανέβει σε αυτό. Τελευταία ανέβηκε η Ελένη. Μόλις ξανοίχτηκαν στο πέλαγος, ο Μενέλαος θυσίασε τον ταύρο ζητώντας από τους θεούς να τους οδηγήσουν με ασφάλεια στην πατρίδα τους. Τότε, οι Αιγύπτιοι ξεσηκώθηκαν, αλλά οι Έλληνες έβγαλαν τα κρυμμένα όπλα τους και τους επιτέθηκαν. Τους σκότωσαν όλους εκτός από τον Αγγελιαφόρο που γλίτωσε από τύχη. Τέλος, άνοιξαν πανιά για την Ελλάδα.

Σκηνική παρουσία – Όψις: Από τη δεξιά πάροδο μπαίνει στη σκηνή ο Αγγελιαφόρος με φανερά τα σημάδια της κόπωσης πάνω του. Φορά στολή Αιγύπτιου στρατιώτη και όλη η στάση του δείχνει οργή κι αγανάκτηση, ανάμεικτη με φόβο.

Ο Αγγελιαφόρος: τα βασικά χαρακτηριστικά του ρόλου

- Η αποστολή του υπηρετεί την ενότητα τόπου από τη μια και την απαγόρευση παράστασης φόνων, θανάτων και γενικά βίαιων πράξεων στη σκηνή από την άλλη.
- Πρόκειται για ανώνυμο, δευτερεύον πρόσωπο, που αναφέρεται μόνο με την ιδιότητά του.
- Ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη και είναι λαϊκός τύπος, συχνά άξεστος στους τρόπους με πείρα βγαλμένη απ' τη ζωή και θυμοσοφική διάθεση (στους στίχους 1774β – 1776 συμβουλεύει τον Θεοκλύμενο και του υποδεικνύει έναν τρόπο σκέψης πιο συνετό).
- Εκφέρει εκτενή λόγο με μεγάλες σε έκταση περιγραφές και περιπτές συχνά λεπτομέρειες, που στη γλώσσα του αρχαίου θεάτρου ονομάζεται **αγγελική ρήση**.

Ρόλος - περιεχόμενο της αγγελικής ρήσης

- Διευθετούνται οι εκκρεμότητες σχετικά με την τύχη των ηρώων και των συντρόφων του Μενέλαου.
- Ο Αγγελιαφόρος δεν φλυαρεί ανούσια, αλλά δεν ανακοινώνει και αμέσως την είδηση. Αναφέρεται στην εντύπωση που θα προκαλέσει η αναγγελία της, στις συνέπειες της είδησης για τον Θεοκλύμενο και τέλος φτάνει στην ίδια την είδηση.
- Η αφήγηση είναι **πρωτοπρόσωπη** και κερδίζει σε πειθώ, ζωντάνια και παραστατικότητα, καθώς ο αφηγητής είναι αυτόπτης μάρτυρας και δεν διστάζει να προχωρήσει σε περιγραφή συναισθημάτων, προσωπικά σχόλια και εκτιμήσεις.
- Με την υποκριτική του τέχνη ζωντανεύει την εκτενή και ίσως κουραστική για τους θεατές αφήγηση. Χρησιμοποιεί κινήσεις, προσεκτικές χειρονομίες, αυξομείωση της έντασης της φωνής, μίμηση φωνής ηρώων και απόδοση των λόγων τους σε ευθύ λόγο, δραματικό ενεστώτα, ζωηρές – ρεαλιστικές εικόνες.

Το ήθος των ηρώων

Θεοκλύμενος: Εμβρόντητος από την απρόσμενη είδηση, αδυνατεί να πιστέψει τον Αγγελιαφόρο και τον ειρωνεύεται (στίχος 1658). Η απόλυτη εμπιστοσύνη στη δύναμή του και οι διαβεβαιώσεις της αδιάφευκτης μάντισσας δεν τον αφήνουν να αποδεχτεί ότι έπεσε σε παγίδα, νικημένος από το πάθος του και την ευφυΐα μιας γυναίκας.

Μενέλαος, Ελένη: Συμπληρώνεται η εικόνα των δύο ηρώων, που αναγκασμένοι να υπερασπίσουν τη ζωή και την ευτυχία τους, καταφεύγουν στη βία παραβαίνοντας τις αρχές τους. Δυναμική και μεγαλοπρεπής η Ελένη, παραμένει η ψυχή της σκευωρίας, εμψυχώνοντας τους στρατιώτες. Ο Μενέλαος θυσιάζει με ευσέβεια στους θεούς και αγωνίζεται με ηρωισμό και ανδρεία δίπλα στους στρατιώτες του. Η «αριστεία» του αποκαθιστά την τιμή του ως ομηρικού ήρωα.

Χορός: παραμένει βουβός και ψύχραιμος σε όλη τη διάρκεια της σκηνής με εξαίρεση τους στίχους 1777 – 1778, όπου η κορυφαία μιλάει παραπλανητικά σαν να μην γνώριζε τίποτα ή να μην συμπαθούσε τον Μενέλαο και την Ελένη. Προφανώς υποψιάζεται την αντίδραση του βασιλιά, γι' αυτό δείχνει αυτοσυγκράτηση προκειμένου να απομακρύνει τον κίνδυνο να ξεσπάσει ο θυμός του πάνω τους.

Η Διάνοια

«Σκοτώστε τους βαρβάρους», στίχος 1745 : Στη σκηνή της συμπλοκής ο Ευριπίδης φαίνεται να στέκεται ειρωνικά απέναντι στο ιδεολογικό στερεότυπο της υπεροχής των Ελλήνων έναντι των βαρβάρων. Οι πολιτισμένοι Έλληνες προβαίνουν σε άγρια σφαγή των ανυποψίαστων και άοπλων Αιγυπτίων. Η εικόνα προκαλεί φρίκη και απέχθεια στον θεατή και τον συγκλονίζει. Σύμφωνα με τα στερεότυπα της ελληνικής κοινωνίας, οι Αιγύπτιοι στρατιώτες είναι απολίτιστοι, αγροίκοι, πολεμοχαρείς και βάρβαροι. Ωστόσο θα αφανιστούν από τους «πολιτισμένους» Έλληνες. Επομένως η βαρβαρότητα αλλάζει στρατόπεδο. Για άλλη μια φορά ο Ευριπίδης καταγγέλλει όλα τα ιδεολογικά στερεότυπα που κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους. Σύμφωνα με τον ποιητή όλοι οι άνθρωποι πονούν, θρηνούν ή χαίρονται κι όλοι μπορούν να γίνουν βίαιοι και απάνθρωποι ανάλογα με την ανάγκη. Και στο τελευταίο μέρος του έργου του, ο Ευριπίδης μένει συνεπής στις αντιρατσιστικές και αντιπολεμικές του θέσεις.

2η σκηνή: Στίχοι 1779 – 1812

Σκηνική παρουσίαση – Όψις: Ο Θεοκλύμενος οργισμένος από τα νέα σπεύδει στο παλάτι για να σκοτώσει τη Θεονόη. Ένας υπηρέτης προσπαθεί να τον εμποδίσει. Ο Θεοκλύμενος απειλεί τον υπηρέτη.

Το ήθος των ηρώων

Θεοκλύμενος: Τυφλωμένος από ντροπή και εκδικητική μανία γιατί τον εξαπάτησε μια γυναίκα, καταδικάζει με συνοπτικές διαδικασίες σε θάνατο τη Θεονόη, δοκιμάζοντας μάλιστα και να στηρίξει λογικά την ανόσια και εγκληματική αυτή πράξη. Οχυρώνεται πίσω από τη βασιλική του εξουσία και προσπαθεί να περισώσει ό,τι απέμεινε από την καταρρακωμένη αξιοπρέπεια και τον πληγωμένο εγωισμό του, κάνοντας επίδειξη ισχύος και μονοπωλώντας το δίκαιο. Ο Θεοκλύμενος σπρώχνει, φωνάζει, απειλεί, καταπατά κάθε έννοια δικαίου και τυφλωμένος από το πάθος του για εκδίκηση δεν ελέγχει τον εαυτό του. Θεωρεί καθήκον του δούλου να

υπακούσει στις εντολές του. Μιλάει για την Ελένη σαν να είναι ιδιοκτησία του, θεωρεί τη γυναίκα ένα υλικό αγαθό, μια ιδιοκτησία που θα μπορούσε να αποκτήσει κάθε άνδρας. Αντιπροσωπεύει το δίκαιο του ισχυρότερου.

Υπηρέτης: Γενναίος, ατρόμητος, με σύνεση, ελεύθερη σκέψη και αίσθημα ευθύνης. Υπερασπίζεται με σθένος και αυταπάρνηση το δίκαιο και την ηθική, επιδεικνύοντας ευγένεια και ήθος, ανώτερο από αυτό του Θεοκλύμενου. Η λογική και η δικαιοσύνη είναι τα δύο όπλα του υπηρέτη. Η στάση του και η τάση του για αυτοθυσία προκειμένου να σώσει τη Θεονόη, δείχνουν το ελεύθερο φρόνημά του. Προβάλλει το ηθικό δίκαιο. Στη δουλοκτητική κοινωνία της αρχαίας Αθήνας ο προσοδευτικός, νεωτεριστής Ευριπίδης εμφανίζει έναν δούλο με ανώτερο μυαλό, αισθήματα και ήθος απ' ό,τι ο αφέντης του. Φαίνεται πως δεν θεωρούσε τη δουλεία έμφυτη αλλά προϊόν κοινωνικής συμβατικότητας, τύχης ή βίας. Ξεπερνά τις γνωστές κοινωνικές διακρίσεις ανάμεσα σε ελεύθερους και δούλους και μέσα από τα έργα του προσπαθεί να εξυψώσει τους δούλους αναδεικνύοντας τις αρετές και τις πνευματικές τους ικανότητες. Η σκηνή θα σόκαρε κάποιους από τους θεατές, αλλά και κάποιους, επηρεασμένους από τη σοφιστική αμφισβήτηση του θεσμού της δουλείας, σίγουρα θα προβλημάτιζε. Αξίζει να θυμηθούμε την αγγελική ρήση του Β' Επεισοδίου, όπου εκείνος ο Αγγελιαφόρος είπε ότι «οι δούλοι μπορούν να έχουν ελεύθερη και καλή ψυχή» (στίχοι 808 – 810).

Αφηγηματικές τεχνικές: Και πάλι ο ποιητής επιλέγει τη **στιχομυθία**, για να κρατήσει αμείωτο το ενδιαφέρον των θεατών (θυμηθείτε όσα κατά διαστήματα σχολιάσαμε γι' αυτό το εκφραστικό μέσο).

3^η σκηνή – εξόδιο άσμα: Στίχοι 1813 – 1870: Ο «από μηχανής θεός» – η εμφάνιση των Διόσκουρων Όψις

Οι Διόσκουροι, τα αδέρφια της Ελένης και προστάτες των ναυτικών, εμφανίζονται στο θεολογείο ή κατεβαίνουν από ψηλά με τη μηχανή αργά και τελετουργικά χαρίζοντας υποβλητικότητα, δέος και απόκοσμο χαρακτήρα στη σκηνή. Παρεμβαίνουν για να ηρεμήσουν τον Θεοκλύμενο που στρέφεται εναντίον της Θεονόης. Οι Διόσκουροι επιφέρουν τη λύση της τραγωδίας και την κάθαρση.

Ο λειτουργικός της ρόλος της 3^{ης} σκηνής

- Διευθετείται η τελευταία εκκρεμότητα, η σωτηρία της Θεονόης.
- Προβάλλεται το θεϊκό δίκαιο με την εμφάνιση του «από μηχανής θεού» που είναι σύμφωνο με την παράδοση της αρχαίας τραγωδίας (ο Αριστοτέλης λέει για τη χρήση αυτού του τεχνάσματος ότι πρέπει να περιορίζεται σε γεγονότα που είτε έχουν συμβεί είτε θα συμβούν στο μέλλον).
- Δικαιώνονται οι ήρωες: μελλοντική αποθέωση Ελένης, αθανασία Μενέλαου.

Ας δούμε όμως αναλυτικότερα τα κυριότερα σημεία αυτής της σκηνής

- ✚ Οι δύο αδερφοί της Ελένης μιλούν με τον Θεοκλύμενο και τον πείθουν να συγκρατήσει τον θυμό του, αφού ήταν γραφτό η Ελένη να φύγει από το παλάτι του. Ακόμα του ζητούν να μην τιμωρήσει την αδερφή του, Θεονόη, αφού αυτή εκτέλεσε θεϊκές εντολές και γι' αυτό δεν πρόδωσε τους δύο συζύγους.
- ✚ Μετά αναφέρουν πως ως θεοί θα μπορούσαν εδώ και καιρό να σώσουν την αδερφή τους, αλλά δεν το έκαναν γιατί αυτό ήταν έργο ανώτερων θεοτήτων από αυτούς, καθώς και της Μοίρας.

- ✚ Ακόμα, οι Διόσκουροι προφητεύουν το μέλλον της αδερφής τους, λέγοντας πως θα γίνει και αυτή θεά και πως οι άνθρωποι θα την τιμούν με θυσίες.
- ✚ Όσον αφορά στον Μενέλαο, αυτός θα κερδίσει την αθανασία. Όπως αναφέραμε και πιο πριν, ο Θεοκλύμενος πείθεται μετά την παρέμβαση των Διόσκουρων να μην τιμωρήσει την αδερφή του και ο ίδιος αποκαθιστά ηθικά την Ελένη.
- ✚ Στο τέλος αυτής της σκηνής, ο χορός ψέλνει το **«εξόδιο άσμα»**, στο οποίο εκφράζεται μια γενική αντίληψη ότι οι θεοί είναι ρυθμιστές της ανθρώπινης ζωής και ότι η τύχη των ανθρώπων εξαρτάται απόλυτα από αυτούς, όπως συνέβη και στην περίπτωση της Ελένης. Έτσι τελειώνουν κι άλλες τραγωδίες του Ευριπίδη.

Ποιος καθορίζει τελικά τη ζωή των ανθρώπων;

Πάνω από τη θέληση των θεών στέκεται η Μοίρα και τα γραμμένα της. Η δύναμη των θεών δεν είναι απεριόριστη. Ακόμη και οι θεοί υποτάσσονται σε αυτήν την αόρατη δύναμη. Ο Χορός υποστηρίζει ότι οι Θεοί είναι ρυθμιστές των ανθρώπινων πραγμάτων και καθορίζουν το πεπρωμένο. Το έργο μοιάζει να ισορροπεί ανάμεσα στις θεϊκές αποφάσεις που λαμβάνονται ερήμην των ανθρώπων και στη δυνατότητα του ανθρώπου να καθορίσει τη μοίρα του. Στην Ελένη υπάρχει μια αλληλεπίδραση θεϊκής και ανθρώπινης βούλησης, αφού οι ήρωές μας σώζονται, γιατί οι ίδιοι έδωσαν τη μάχη μέχρι τέλους με τη βοήθεια της «Ευβουλίας», δηλαδή του ορθού λόγου. Άλλωστε η δράση των θεών αναφέρεται μόνο σε σχέση με την προϊστορία των ηρώων και παρουσιάζεται μόνο στο τέλος με την εμφάνιση των Διόσκουρων, όταν οι ήρωες έχουν πια αποδράσει χάρη στην ευβουλία τους.

Το ήθος των ηρώων

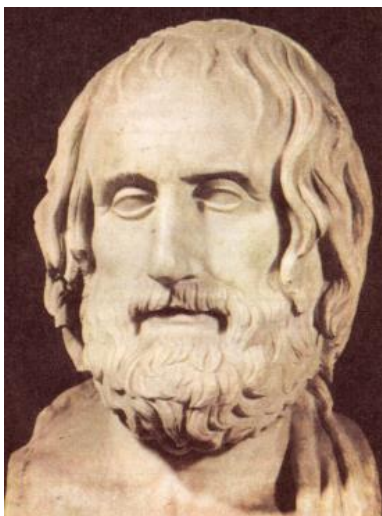
Θεοκλύμενος: Μετά την παρέμβαση των Διόσκουρων υπάρχει μεταστροφή του ήθους του Θεοκλύμενου, όχι βέβαια επειδή πείστηκε από τα περί δικαίου επιχειρήματα, αλλά γιατί ως θεοφοβούμενος, υποχωρεί στη δύναμη των θεών και αποκαθιστά με ειλικρινή τρόπο την τιμή και την αξιοπρέπεια της Ελένης. Ο εξαγριωμένος βασιλιάς, ο σκληρός αφέντης που διψά για εκδίκηση μεταβάλλεται σε έναν ταπεινωμένο άνθρωπο που υπακούει στη θέληση των θεών χωρίς καμιά αντίδραση. Έτσι συμβάλλει στην κάθαρση και το έργο οδηγείται στη λύση του.

Πώς λειτουργεί η κάθαρση;

Προκαλεί ανακούφιση και λύτρωση, γιατί η τραγική Ελένη δικαιώθηκε, αποκαταστάθηκε η τιμή της και η ηθική τάξη. Ο Θεοκλύμενος από την άλλη «γαληνεύει – καθαίρεται», καθώς υποτάσσεται στη θεϊκή βούληση. Τα πάθη και τα έντονα συναισθήματα του θεατή καταλαγιάζουν, η ψυχική ισορροπία επανέρχεται. Ο έλεος και ο φόβος δρουν ως φάρμακο που απομακρύνει τα επικίνδυνα για την κοινωνική συνοχή, ακραία, αλαζονικά συναισθήματα: την έλλειψη αιδούς, την απουσία φόβου, την επιθετικότητα και άλλα που υποσυνείδητα υπάρχουν σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. Ο Ευριπίδης πλούτισε τη σκέψη του κοινού με καινούριες ιδέες και εικόνες. Τέλος, ας μην ξεχνάμε ότι το θέατρο λειτουργεί ως μέσο ψυχαγωγίας που δίνει τη δυνατότητα στον θεατή να ξεφύγει από την πεζή και δύσκολη καθημερινότητα.

ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Όταν παίχτηκε η Ελένη το 412 π. Χ., η Αθήνα είναι τραυματισμένη από τη μεγάλη καταστροφή στη Σικελία, που κόστισε τόσο σε ανθρώπινες ζωές, όσο και σε οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο. Ο Πελοποννησιακός πόλεμος γέρνει προς την πλευρά των Σπαρτιατών που οχυρώνουν τη Δεκέλεια και αναγκάζουν τους Αθηναίους να ζουν κάτω από διαρκή απειλή. Την τραγωδία του Ευριπίδη, επομένως, μπορούμε να την κατανοήσουμε μόνο αν την εντάξουμε μέσα σ' αυτό το αρνητικό κλίμα, που φέρνει αμφισβήτηση σε καθιερωμένες αξίες και θεσμούς και πυροδοτεί ερωτηματικά σχετικά με το ρόλο των θεών, τις ικανότητες των χρησμολόγων και τη χρησιμότητα του πολέμου ως μέσου για την επίλυση των διαφορών.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑ

Στη διδασκαλία των σοφιστών, ανθρώπων σοφών και με πρωτότυπη σκέψη, βρίσκει την έκφρασή της η αμφισβήτηση και η αμφιβολία για την οποία έγινε λόγος προηγουμένως. Ερωτήματα που σχετίζονται με τους θεούς, τη δυνατότητα του ανθρώπου να κατανοήσει τη βούλησή τους, την αξία του ορθού λόγου, τους ηθικούς κώδικες που πρέπει να εμπιστευόμαστε και την ποιότητα των παραδοσιακών αξιών, αρχίζουν να κάνουν πιο έντονα την εμφάνισή τους. Τέτοιους προβληματισμούς απηχούν τα έργα του Ευριπίδη που βρίσκεται αρκετά κοντά στις σοφιστικές αντιλήψεις.

ΟΙ ΚΙΝΗΤΗΡΙΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Τα στοιχεία που πυροδοτούν τη δράση στην Ελένη είναι τα ακόλουθα:

- Οι πληροφορίες του Τεύκρου στην Ελένη.
- Το ναυάγιο και η παρουσία του Μενέλαου στην Αίγυπτο.
- Η επιθυμία του Θεοκλύμενου να παντρευτεί την Ελένη.
- Η σιωπή της Θεονόης.
- Το σχέδιο απόδρασης των δύο συζύγων σε συνδυασμό με την αφέλεια του Θεοκλύμενου.
- Η επέμβαση των Διόσκουρων που δίνει και την τελική λύση αίροντας τα αδιέξοδα.

Η ΕΛΕΝΗ ΩΣ ΣΥΖΥΓΟΣ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΑ – Ο ΜΕΝΕΛΑΟΣ

Η ηρωίδα είναι μια πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος που αγαπά τον άντρα της και είναι πρόθυμη ακόμα και να θυσιάσει προσπατώντας τον ιερό θεσμό της οικογένειας. Νοσταλγεί την πατρίδα της, είναι ευαίσθητη, ευσυγκίνητη, εύστροφη και επινοητική. Μοιάζει μέσα στο έργο σαν ένας θηλυκός Οδυσσεύς που επινοεί δόλους τους οποίους φέρνει σε πέρας με μεθοδικότητα και πονηριά. Η τραγικότητά της οφείλεται στο ότι άθελά της έγινε ένα παιχνίδι στα χέρια των θεών, δυσφημίστηκε το όνομά της και έγινε μισητό στους Έλληνες, έχασε πατρίδα και οικογένεια, είναι μόνη σε ένα ξένο περιβάλλον και γενικά πάσχει χωρίς να

φταίει. Είναι φανερή η προσπάθεια του Ευριπίδη να αποκαταστήσει την τιμή της, καθώς την παρουσιάζει με έμπρακτη πίστη σε διαχρονικές αξίες και με πολλές ενοχές για τα δεινά που προκάλεσε στους Έλληνες.

Αμφορίδας (8ου αι. π.Χ.)
Ο Μενέλαος οδηγεί την Ελένη στην πατρίδα
(Μοναχίο Μονάχου).

Τραγική η ζωή του Μενέλαου, καθώς παγιδεύτηκε στο φαίνεσθαι και ξόδεψε τη ζωή του για ένα «πουκάμισο αδειανό», μπλεγμένος κι αυτός στα δίχτυα των θεών. Μέσα στο έργο θα εκφράσει τις ενοχές του για έναν άδοξο πόλεμο και την απογοήτευσή του για μια ζωή που ξοδεύτηκε στις θάλασσες και στα πεδία των μαχών. Ο Ευριπίδης τον γελοιοποιεί αντιμετωπίζοντάς τον σαν ένα σύμβολο που απηχεί τον πόλεμο και τις οδυνηρές του συνέπειες. Ακροβατεί ο ήρωας ανάμεσα στη δειλία και στο ηρωικό του παρελθόν και με προθυμία παραχωρεί την πρωτοβουλία των κινήσεων στην Ελένη. Συχνά φαίνεται αφελής και παρορμητικός, με προτάσεις που είναι πρακτικά ανεφάρμοστες.

ΕΙΝΑΙ Η ΕΛΕΝΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ;

Αρκετοί λόγοι κάνουν τους μελετητές να αμφιβάλλουν καθώς η γελοιοποίηση του Μενέλαου, το γεγονός ότι οι ήρωες κατά κάποιο τρόπο κερδίζουν μόνοι τους τη μοίρα τους, η ύπαρξη αίσιου τέλους και οι δόλοι του ζευγαριού που εκθέτουν την ευφυΐα του βασιλιά, δεν εντάσσονται στα τυπικά στοιχεία μιας τραγωδίας. **Εσείς τι γνώμη έχετε;**

ΔΙΑΝΟΙΑ

Αν θέλαμε να αποδελτιώσουμε τη φιλοσοφική σκέψη του δημιουργού, θα επισημαίναμε τα παρακάτω:

- Τον αντιπολεμικό χαρακτήρα του έργου: Ο πόλεμος αντιμετωπίζεται από τον ποιητή ως η αιτία όλων των συμφορών. **Πώς θα ένιωθαν κατά τη γνώμη σας οι αρχαίοι θεατές μετά την παράσταση με δεδομένες τις ιστορικές συνθήκες της εποχής;**
- Τον προβληματισμό για το ρόλο του θεϊκού στοιχείου και την ικανότητα της ανθρώπινης φύσης να το κατανοήσει.
- Την αμφισβήτηση για τις ανθρώπινες αδυναμίες των θεών.
- Τον σκεπτικισμό απέναντι στη μαντική τέχνη και τελικά την απόρριψή της.
- Την καταλυτική επίδραση των σοφιστών στον τρόπο σκέψης του: Ο ορθός λόγος γίνεται το μέσο για την ερμηνεία των πραγμάτων. **Σε ποια σημεία του έργου παρατηρείτε τέτοιες επιρροές;**
- Την εξύψωση της γυναίκας που επιχειρείται μέσα από την πολύπλευρη προσωπικότητα της Ελένης: Η αποκατάστασή της και η ανατροπή της παράδοσης που ήθελε την ηρωίδα να ταυτίζεται με τον πόλεμο και την καταστροφή, ίσως είναι και μια δικαίωση του γυναικείου φύλου.
- Τον ανθρωπισμό του δημιουργού: Αυτός φαίνεται από τη θετική στάση του ποιητή απέναντι στους δούλους που περιβάλλονται με αρετές, όπως πίστη, τόλμη και αφοσίωση.